

SLAVICA SLOVACA

ROČNÍK 41 • 2006 **2**

SLAVISTIKA

CENA 60 SK

VYDAVATEĽSTVO MATICE SLOVENSKEJ

SLAVICA SLOVACA

ORGÁN SLAVISTICKÉHO ÚSTAVU JÁNA STANISLAVA SAV
A MATICE SLOVENSKEJ

Hlavný redaktor: Ján Doruľa

Redakčná rada:

Mojmír Benža, Vincent Blanár, Ján Doruľa, Júlia Dudášová-Kriššáková,
Adriana Ferencíková, Ľudovít Haraksim, Emil Horák, Viliam Mruškovič,
Zuzana Profantová, Imrich Sedlák, Vincent Sedlák, Peter Žeňuch

Výkonná redaktorka: Katarína Žeňuchová

Technický redaktor: Marek Ivančík

Adresa redakcie:

Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava

OBSAH

ŠTÚDIE

V. BLANÁR: Štúrove jazykovedné práce vo vývine gramatického myslenia	97
B. ЛЯШУК: Динаміка синтаксичних асаблівасцей у тэкстах беларускіх і славацкіх народных казак	105
A. ŠKOVIEROVÁ: Antický starovek a jeho odraz v humanistickej príležitostnej poézii	119
K. SEDLÁKOVÁ: Korešpondencia, vlastná tvorba a prekladateľská činnosť Samuela Zacheja	125

ROZHLADY

P. ŽEŇUCH: Znovuobjavený Šarišský spevník zo začiatku 18. storočia vo svetle etnicko-konfesionálnych pomerov v karpatskom priestore	136
--	-----

SPRÁVY A RECENZIE

J. JANKOVIČ: Janko Koška ostáva s nami	170
S. ZAVARSKÝ: Výskum cyrilských a latinských pamiatok v byzantsko-slovanskom obradovom prostredí na Slovensku	171
V. KOVÁČOVÁ – K. ŽEŇUCHOVÁ: Správa z medzinárodnej vedeckej konferencie Slovensko-ukrajinské vzťahy v oblasti histórie, kultúry, jazyka a literatúry	172
K. ŽEŇUCHOVÁ: Stopädesiat rokov od narodenia Sama Camba	173
E. KRÁLIK: Medzinárodné etymologické sympóziu v Belehrade	174
M. FRANKOVÁ: 35. seminár Záhrebskej slavistickej školy	175
K. PEKARIKOVÁ: Letná škola poľského jazyka a kultúry v Lubline	177
I. DŽUNDOVÁ: C. VASIL, – P. ŽEŇUCH: Cyrilské rukopisy z východného Slovenska: Slovenskí gréckokatolíci, vzťahy a súvislosti	178
E. KRÁLIK: Verba et historia. Igoru Němcovi k 80. narodeninám	179
A. FERENČIKOVÁ: Leksičeskij atlas russkich narodnych govorov	181
P. ŽEŇUCH: Výzva na podávanie návrhov na referáty na 14. medzinárodný zjazd slavistov	185
Menný register	186

S L A V I C A

S L O V A C A

ŠTÚDIE

VINCENT BLANÁR

Štúrove jazykovedné práce vo vývine gramatického myslenia

BLANÁR, V.: Štúr's linguistic work in the context of the Slovak grammatical thinking. *Slavica Slovaca*, 41, No. 2, pp. 97-104 (Bratislava)

Štúr's grammatical work is here evaluated 1) in respect to earlier grammatical studies, 2) in respect to contemporary linguistics, 3) as an important link in the chain of development of the Slovak linguistic research. Even if his work partly continues the earlier Slovak grammatical tradition, its conception surpasses it, as it already exhibits marks of the then pullulating diachronic comparative linguistics. The focus of Štúr's work lies in the codification of the standard Slovak language. It is the fundament sustaining the following development of the language.

Linguistic work of Ľudovít Štúr, development of grammatical thinking, codification of the standard language, earlier grammatical tradition, historical and comparative linguistics, cultural central Slovak language, reception of linguistic work, modified codification

1. Vyjdem z myšlienky, ktorú publikoval mladý Ľ. Štúr v článku *O rozboru jména přídavného p. Jozefa Chmely* (Tatranka, II, 4, 1942): Jazykovedné bádanie je úzko spojené s vývinom života národa. Jednotlivé vývinové stupne na seba nadväzujú a nedajú sa preskočiť. Nižší stupeň je nevyhnutnou podmienkou nasledujúceho vyššieho stupňa, preto nesmieme „pozerať na pracovníkov stojacich na predchádzajúcich stupňoch z pleca a vari opovrhovať nimi, keďže nastupujúci sa mohol iba na ich pleciach vyššie vyšvihnúť“ (Ľ. Štúr, *Slovenčina naša*, 1957, s. 260-1). Tieto aktuálne slová poskytujú východisko aj na analýzu diela ich autora. Jazykovedné dielo Ľ. Štúra budem hodnotiť vo vývine gramatického myslenia na Slovensku; predovšetkým vzhľadom na predchádzajúcu kodifikáciu A. Bernoláka a na staršie gramatiky najmä P. Doležala a V. Benedikta z Nedožier, ktoré pri opise češtiny, prípadne češtiny na Slovensku poukazujú na niektoré javy v slovenčine a celkove predstavujú prínos do českej i slovenskej jazykovedy (Jóna, 1985, s. 107).

Kodifikácia spisovného jazyka úzko súvisí so spoločenskou situáciou a s celou kultúrno-politickou klímou, v ktorej sa kodifikácia uskutočňuje. Interne jazykovú zložku sledujeme v rámci historického vývinu gramatického opisu slovenčiny, mimojazykovú zložku predstavuje v širokom zmysle sociolingvistická stránka otázky, t. j. spoločensko-politická a ideologická situácia v čase kodifikácie.

Jazykovedné dielo A. Bernoláka patrí do 1. fázy národného obrodovania, do epochy, v ktorej sa dostáva do popredia úloha spoločenského fungovania spisovného jazyka ako významného činiteľa v emancipácii národného spoločenstva. Rakúska absolutistická monarchia síce stlmila západoeurópsky osvietenský radikalizmus, ale na troskách feudálnej spoločnosti sa čoraz výraznejšie prejavovali znaky postfeudálnej epochy. Ideové korene Bernolákovho diela sú poplatné mysleniu 18. storočia. Osvietenskej racionalistickej filozofii zodpovedala logická koncepcia Bernolákovho jazykovedného uvažovania (Bernolák argumentuje dôvodmi zo samej „podstaty

* Prof. PhDr. Vincent Blanár, DrSc., Grösslingova 67, 811 09 Bratislava.

vecí“ a opiera sa pri tom o „zdravý rozum“). Bernolákovo jazykovedné dielo stojí na hranici dvoch epoch, no jeho kodifikačný čin sa hlási do epochy upevňujúceho sa slovenského národnouvedmovacieho procesu (Paulíny, 1983, s. 161). Bernolákovmu kodifikačnému dielu sme venovali v ostatnom čase väčšiu pozornosť, ale ostáva tu jeden v podstate nepovšimnutý okruh problematiky, ktorá nie je príznačná len pre Bernoláka; týka sa aj našich starších gramatík. Táto problematika predstavuje nezanedbateľný východiskový bod pri hodnotení Štúrových jazykovedných prác. Ide o vzťah predštúrovských gramatík k antickému gramatickému dedičstvu.

2. V partikulárnych školách na Slovensku (podobne ako v ostatnej Európe) sa do konca 17. stor. používal jednojazyčný text učebnice latinčiny Aelia Donata *Donati de octo partibus orationis Ars minor*. Od konca 17. stor. sa začínajú vydávať dvojazyčné a viacjazyčné spracovania Donata, ktoré mali glosy a potom niektoré texty v domácom jazyku. Jadrom Donatovej gramatiky *Ars minor* (i jeho trojdielnej gramatiky *Ars maior*) bola náuka o slovných druhoch. Vo výučbe latinčiny zohrala dôležitú úlohu i krátka Aventinova *Rudimenta grammatica* (1517), v ktorej sa spracúva tiež syntax. Aventinus mohol využiť systematický opis latinskej gramatiky vo významnej Priscianovej gramatike zo 6. stor. *Institutiones grammaticae*. Priscianus využíva skladbu slovných druhov Appolonia Discolusa (2. stor. pr. Kr.), Aelius Donatus (4. stor. po Kr.) aplikoval na latinčinu gramatiku Dionysia Thraka *Τεχνή γραμματική* (170-90 pr. Kr.). Thrakovo dielo predstavuje súhrn bádania, ku ktorému dospela grécka filológia v oblasti morfológie. Thrax spracoval systém slovných druhov (p. Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, 1912; Bursill-Hall, 1971; Ising, 1970). Do dejín európskej jazykovedy sa starovekí myslitelia zapísali natrvalo. Antické grécko-latinské jazykovedné teórie sa udržiavajú v európskych gramatických opisoch 16.-18. stor. aj cez populárne Donatove, Aventinove a Melanchtonove diela. Do dedičstva týchto antických teórií patria i otvorené problémy, ktorých riešenie ostalo úlohou jazykovedy v neskorších vývinových fázach. Napr. Trax ešte nerozlíšil slovotvorbu a flexiu a nepostihol morfematickú štruktúru slova. Staršie gramatiky na dlhší čas ovplyvnili priširoké vymedzenie slovného druhu *nomen* a chápanie syntaxe ako skladby slovných druhov.

Jasné stopy antického grécko-latinského myslenia zisťujeme v predštúrovských gramatických prácach. Nie je náhodné, že viaceré výklady, poučky a prístupy majú svoje analógie alebo zhody napr. v Donatových príručkách. Podrobnejšie (ale nie vyčerpávajúco) som poukázal na túto problematiku na konferencii *Jazyk, veda o jazyku, societa* (Smolenice 26. 4. 2006). Na tomto mieste len niekoľko príkladov.

3. V latinčine (a podobne v starej gréčtine) sa používal termín *littera* (starogrécky *στοιχεῖον*), vo význame „písmeno“ i „hláska.“ Jeho obsah sa vymedzuje napr. v spise *Donati servii De arte grammatica libri* takto: „Littera dicta est quasi legitera, eo quod quasi legentibus iter ad legendum ostendit vel quod scripta deleri possit. Ideo dixit partem minimam esse litteram vocis articulatione...; littera...a philosophis atomos dicitur“ (Keilius, 1864, s. 486). A. Bernolák, P. Doležal i V. J. Rosa používajú slovo *littera* v oboch významoch. J. Pavelek v slovenskom preklade Bernolákovej gramatiky nediferencuje terminologicky tieto dva významy (čítame napr. „o poriadku písmen,“ t. j. hlások). V ich latinských výkladoch o ortografii a ortoepii sa v termíne *littera* tieto významy dosť prekrývajú. Doležal vo svojej gramatike nepozná ortoepiu, má len prozódii. V Benediktovej *Grammaticae bohemicae ... libri duo* je zaujímavá orientácia autora na hovorený jazyk. Hľadisko výslovnosti formuluje v Prosodii: „Litera est specialis sonus in syllaba“ (s. 1). Na niektorých miestach aj Bernolák poukazuje na vyslovenú stránku litery: „...in enunciatione alicujus literae, vel potius soni, quem litera exprimit...“ (s. 78). Splyvanie významov „písmeno“ a „hláska“ poznáme tiež z latinsky písanej Schlögelovej gramatiky nemčiny: „Litterae dividuntur a) In vocalis..., b) In consonantes... (s. 4); Regulae de distributione litterarum in syllabas (s. 8). Obe dva významy má termín *Buchstabe* v súdobých nemeckých gramatikách; porov. *Verbesserte Anleitung*, 1788 (s. 11): Von dem Gebrauche der ähnlichen und gleichlautenden Buchstaben. Termínom *litera* rozumie autor *Přjvodu ku Dobropjsebnosti...* (1780) písmeno i hlásku. Napr. na str. 10 píše o používaní „rownoznějících liter,“ t. j. hlások. Pokračovanie antickej tradície

je tu zrejmé. Termínom *vokál* a *konsonant* chýba nadradený termín *hláska*. Nadradený termín *Laut* „hláska“ používa však v *Ausführliches Lehrgebäude* (1809, 1819) J. Dobrovský: *Vocallaut, Grundlaut, Urvocal*... Ako ťažko sa však prekonáva dedičstvo humanistickej filológie, vidíme z niektorých kontextov J. Dobrovského, ba i J. Grimma a A. Fr. Potta, v ktorých sa používa slovo *Buchstabe* vo význame „hláska – Laut.“ Porov. J. Dobrovský: *Verwandschaft der Buchstaben* (reč je o hláskach; s. 45); J. Grimm: *zugetretene Ableitungsbuchstaben* (*Deutsche Grammatik*, 1826, II, s. 7); A. Fr. Pott: *Bindebuchstab oder das Intervall* (*Etymologische Forschungen*, II, s. 652; p. Triska, 1930, s. 679). Termínom *písmeno* sa pomenúva hláska na niekoľkých miestach aj v učebnici *Mluvnice řecká podle Dra. Rafaela Kühnera* z r. 1852, hoci autor už používa termín *hláska* (porov. „Rozdělení písmen“ – pri triedení hlások na „samohlásky..., souhlásky..., dvojhlásky...,“ str. 2 a i.)

b) V spomenutých gramatikách nájdeme spoločné široké chápanie slovného druhu *Nomen* (substantívum, adjektívum, prípadne číslovka a niektoré zámená). Je to ohlas dávneho chápania jazyka ako pomenovania vecí. Iba V. Benedikt pripomína, že vzhľadom na odlišné skloňovanie treba od *nomen* odlišiť adjektívum („deklinácia mena je dvojitá, substantívna a adjektívna“). Bernolák, Doležal i Rosa pokračujú v starodávnej tradícii (Thrax, Donatus), podľa ktorej sa pri členení substantív (a to aj odvodených) na prvom mieste uvádzajú vlastné mená. Nejde o nejaký náhodný postup. V starogréckej filozofii jazyka sa pri pokusoch o etymologizovanie eponým takmer výlučne analyzovali osobné mená bohov a héroov.

c) V súlade so staršou gramatickou tradíciou vo všetkých porovnávaných gramatikách sa ako jeden slovný druh vymedzujú *praepositiones separabiles* (t. j. predložky) a rovnaké chápanie nájdeme v *Ars minor* a *Ars maior*. Od starej tradície sa tu neodpútal ani J. Dobrovský.

d) Podobne ako Aristoteles ani Dionysius Thrax neodlišil flexiu a slovotvorbu. V analyzovaných gramatikách sa slovotvorba zaraďovala do široko chápanej etymológie, a to k jednotlivým slovným druhom, alebo ako osobitná časť za syntax. Slová a tvary sa vykladajú z iného tvaru, a nie od odvodzovacieho základu. Napr. V. Benedikt vykladá tvorenie frekventatíva od präteritálneho tvaru: *činjwám* od *činil* a pod., A. Bernolák odvodzuje prítomný čas od neurčitku zmenou jeho zakončenia na *-ám*, *-em*, *-ím* a pod. Tieň gramatickej tradície neprekročil v tejto otázke ani J. Dobrovský.

e) Spoločným znakom porovnávaných gramatík je chápanie syntaxe ako skladby ohybných a neohybných slovných druhov. Používa sa slovnodruhovú terminológiu. Podnetný opis skladby, na ktorý nadviazal J. Dobrovský, podal v r. 1603 V. Benedikt. Benedikt, tak ako už modisti, na rozdiel od Rosu, Doležala a Bernoláka odlišuje väzbu a vyjadrenie okolnosti deja. Pri opise skladby predstavujú u nás nový prístup Bernolákové výklady o postavení slovesa vo vete a o slovoslede slovenskej vety (pravda, Bernolák tu vychádza zo Schlögelových myšlienok).

Bernolákovou kodifikáciou sa začínajú dejiny slovenského spisovného jazyka ako charakteristickej zložky formujúceho sa slovenského národa a ako osobitného slovanského jazyka. Hoci sa týmto historickým činom dostala slovenčina do slovanskej jazykovedy a začína sa s ňou rátat' pri klasifikácii slovanských jazykov, bernolákovčina nezískala platnosť celonárodného spisovného jazyka, zostala zväčša obmedzená na katolícku časť vzdelancov. Kodifikačné a normotvorné úsilie zavŕšila generácia štúrovcov vo vrcholnej fáze slovenského národného obrodzenia.

4. Štúrovská generácia rozvíja svoje aktivity v zmenenej hospodársko-spoločenskej, politickej a ideovej situácii. Silnejúci maďarizačný tlak, romantizmus so svojím záujmom o reč ľudu a ľudové slovesné umenie, nové vývinové smery v európskej jazykovede (základy historicko-porovnávacej a typologickej jazykovedy) poznačili ciele i kodifikačné úsilia štúrovského pohybu vo vrcholnej fáze nášho národného obrodzenia. Spoločensko-politické, v širšom zmysle literárne a jazykové aktivity v 40. rokoch sú úzko spojené s menom Ľ. Štúra. Ľ. Štúr so svojimi spolupracovníkmi pochopil dôležitosť celonárodného spisovného jazyka pre rozvoj národnej kultúry. Existencia spisovného jazyka sa spájala s národnou ideológiou. Ľ. Štúr premyslel a formuloval nový národný program a novú koncepciu slovanskej vzájomnosti. Opierajúc sa o myšlienky He-

gelovej a Herderovej filozofie vymedzil – dynamickejšie ako J. Kollár – pojem slovanskej vzájomnosti. V Štúrovom poňatí sa slovanská vzájomnosť upevňuje rozvíjaním jednotlivých zložiek slovanského celku, slovanskej kmeňovitosti. Časti slovanského celku sa majú rozvíjať ako samobytné a rovnoprávne slovanské národy. Slováci si uvedomujú seba ako národ. K pevným stavebným kameňom Štúrovej národnobuditeľskej ideológie patrí orientácia všetkého konania na ľud a jeho povznesenie na úroveň aktívnej spoločenskej sily (Blanár, 1993, s. 6-7).

L. Štúr, široko zaangažovaný do spoločenského, politického a kultúrneho diania, napísal sotva tridsaťročný jazykovedné diela, ktoré boli publikované v r. 1846 (svojím filozoficko-ideologickým nábojom východiskový spis *Nárečja slovenskuo...* a gramatika s filozofickou dimenziou *Nauka reči slovenskej*). Tieto spisy zohrali v dejinách slovenského spisovného jazyka historickú úlohu. V ďalšom si nakrátko všimneme Štúrovo dielo z troch hľadísk: 1. vo vzťahu k starším gramatickým opisom, 2. vo vzťahu k súvekej jazykovede a k využívaným prameňom, 3. ako dôležité ohnisko vo vývine nášho jazykovedného bádania.

1. V niektorých Štúrových výkladoch ešte doznieva staršia gramatická tradícia, ktorej korene siahajú – ako sme ukázali – k antickým filozofom a gramatikom.

Medzi „sedem článkov reči“ Štúr zaraďuje aj *menoslová* – participiá („menoslovja prjestupnuo:“ *žijúc*) a v tradičnom širokom chápaní *mená*: „samostatnje, prídavnje a počtovje slová.“ Citoslovca (*vikrikňiki*) Štúr vydeľuje samostatnejšie, lebo sú „bez určitejšieho významu“ a predstavujú „čistuo nasleduňaja zvukou prirodzeních“. Tým sa približuje (podobne ako Doležal a Rosa) k Donatovým 8 slovným druhom.

Chápanie oddeliteľných a neoddeliteľných predložiek, t. j. predložiek a predpôn ako jedného slovného druhu, ktoré sme sledovali od Benedikta po Bernoláka, má svoje pokračovanie nielen u Štúra, ale aj u Dobrovského. Podobne ako Dobrovský i Štúr zaraďuje predložky a predpony medzi *praepositiones*. Predpony pokladá za „nerozlučné“ predložky.

Na staršie jazykovedné tradície môže u Štúra poukazovať myšlienka, že morfológická kategória rodu sa vyvinula na princípe prirodzeného rodu (p. aj Triska, 1930, s. 685). Podobne V. Benedikt vymedzuje rod kategórie nomen podľa pohlavia: „Genus est differentia vocis flexibilis secundum sexum“ (Benedikt, 1603, s. 10). Rovnako už Ae. Donatus triedi substantívne paradigmy podľa prirodzeného rodu podstatných mien, a nie vzhľadom na ich zakončenie v 1. alebo 2. páde jednotného čísla (Donatus, *Ars minor*, s. 355-6 Keiliovho vydania). Do okruhu, s ktorým sa vyrovnávali už starogrécki filozofi, patrí Štúrov názor, že pomenovanie musí vyjadrovať a v sebe obsahovať samu podstatu veci (tento názor odmietol v Kratylovi Platón).

2. Celkove sa však Štúrovo dielo svojím poňatím hlási do nového vývinového prúdu európskej jazykovedy. Štúrov jazykový talent a schopnosť skúmať a zovšeobecňovať aj jazykové vzťahy v širokých spoločensko-politických súvislostiach sa po dvojročnom študijnom pobyte v Halle u profesora všeobecnej jazykovedy, klasickej a indickej filológie A. F. Potta mohli oprieť o nové jazykové a jazykovedné poznatky a najmä o metodológiu rodiacej sa historicko-porovnávacej jazykovedy (F. Bopp, A. F. Pott, J. Grimm), o typologické a filozoficko-lingvistické práce W. v. Humboldta a filozofické myšlienky Fr. Hegela a J. G. Herdera. Nie je náhodné, že Štúr nepíše čisto praktickú gramatiku, ale usiluje sa postihnúť zákonitosti jazykovej stavby spisovnej slovenčiny, lebo gramatika má opísať „reč v jej rozvitosti a sklade;“ gramatika „stojí na vispituvaňi a visvetleňi vnútornjeho stroja a rjadu reči našej.“ Nemožno však obísť fakt, že kým spomenutí nemeckí bádatelia skúmali, prehlbovali výskumy a syntetizovali svoje poznatky po celý život, jazykovedná činnosť predstavovala v krátkej životnej púti L. Štúra len jednu, hoci mimoriadne dôležitú zložku širokých pracovných aktivít.

L. Štúr opustil humanistickú latinčinu a formuluje svoje jazykovedné práce v kodifikovanej slovenčine. Urobil významný krok v utváraní a ustáľovaní gramatickej terminológie. Mnohé termíny preberá (resp. poslovenčuje) z Hankovho spracovania Dobrovského Podrobnej gramatiky, menej preberá z ruštiny a poľštiny, niektoré termíny kalkuje alebo utvára (p. Dujčíková, 1956, s. 232-7). Pojmove i formálne diferencuje *písmo* (*literu*) a *hlásku*.

Pre novú epochu je príznačný kalk *určitosť* (z nem. *Bestimmtheit*). Termín *určitosť* používa zhodne s J. Ch. Adelungom J. Dobrovský a má pevné miesto i v systéme jazykovej filozofie W. v. Humboldta. Určitosť spočíva vo formálnej rozmanitosti; určitosť získava slovo pripínaním ďalších morfém ku koreňu. Podstatou koreňa je určiteľnosť, t. j. možnosť i potreba bližšieho určenia. W. Humboldt rozumie určením zrušenie abstraktno-nekonečnej jednotlivosti v konkrétnej individuálnosti (Blanár, 1956, s. 149). Z Boppovej *Vergleichende Grammatik* Štúr prevzal a kalkoval termíny týkajúce sa morfeomatickej štruktúry slova, napr. *slovesnje koreňe* (Verbal-Wurzel), *všemennje koreňe* (Pronominal-Wurzel), *pňovje silabi* (Stammsilben).

Od starších gramatík sa Štúrova Nauka odlišuje celkovým rozvrhnutím spracúvanej látky. U Štúra nenájdeme široko chápanú etymológiu. Pri klasifikácii mena Štúr už nezachováva stereotyp *nomen proprium* – *nomen appellativum*, ktorý má staré historické korene. *Samostatné* slová delí na *všeobecné, zvláštne a jednotlivé* („keď len jednotlivým osobám lebo predmetom toho radu patrí“). Štúr už chápe jednotlivinu v rámci daného druhu. – Nauka má tieto časti: I. *Sklad a pôvodná určitosť slov* (výklad o morfológických kategóriách podáva v osobitnej kapitole *O určitosť slov*), II. *O priemenčivosti slov* (t. j. flexia), III. *Spojina* (skladba, obsahuje aj krátky výklad o slovoslede).

Na novú epochu poukazuje Štúrovo vnímanie a interpretovanie teoretických, metodologických a filozofických otázok, ktoré v začiatkoch historickej a porovnávacej jazykovedy nastolili poprední nemeckí filológovia a filozofi tej doby. Nešlo len o chápanie jazykových javov v porovnávacom historickom a synchronickom aspekte, ale aj o také základné otázky, ako je jazyk a myslenie, jazyk a jeho nositelia, kulturologické atribúty jazyka, jazyk ako vnútorné usporiadaný celok, produktivnosť v jazyku a i., ktoré podnes pútajú pozornosť jazykovedcov, sociológov i filozofov. Osvetľovanie týchto otázok však za poldruha storočia natoľko pokročilo, že mnohé prevzaté výklady a postoje, z ktorých Štúr vychádzal, sú prekonané a v starších hodnoteniach Štúrovho diela sa kvalifikovali ako „romantické“ (najmä otázky týkajúce sa filozofie jazyka i viaceré historicko-etymologické výklady). Niekoľko príkladov: Podľa Grimma, Boppa, Potta označuje Štúr (aj v synchronickom opise) samohlásky *e, o* za sekundárne, za primárne, pôvodné (Urvocale) sa pokladajú *a, i, u*. – Štúr prevzal od Boppa teóriu o indoeurópskych koreňoch; staré korene boli jednoslabičné. Tvorivé príviesky (kmeňotvorné prípony) odvodzuje zo *všemenných* (zámenných) koreňov. Štúrovo kmeňoslovie je koncipované podľa Dobrovského a je tradičné. – Štúrove výklady o rozdelení slovies podľa *namerenosti* deja vychádzajú zo staroindických gramatík. Štúr prevzal od Boppa staroindickú terminológiu i pohľad na vyjadrenie slovesného rodu. Vzhľadom na význam slovesa vymedzil 5 kategórií *namerenosti* slovesného deja (p. Triska, 1930). – Pri výklade slovesných koncoviek prítomného času vidíme analógie u Boppa. Štúr sa však nazdáva, že koncovka 1. sg. *-m* je v slovenčine pôvodná. – Správne pripomína, že neurčitok (*neurčiti*) nepatrí do kategórie spôsobov slovesa, ako to nájdeme v starších gramatikách, lebo neurčitok nemá „moc výpovedetvornú.“ Preto pokladá neurčitok za „samostatné slovo slovesné“ (s. 82-83). To isté sa dá povedať o particípiách. S podobným názorom sa stretneme u Boppa a Cegielského. – Štúrovo zdôrazňovanie pevného spojenia lexiky a gramatickej stavby ako matérie a formy poznáme z Dobrovského gramatik, ale takéto poňatie je aj majetkom vtedajšej nemeckej filológie a filozofie jazyka. Nemecká filozofia jazyka hlboko ovplyvnila Štúrovo (nielen jazykovedné) myslenie. Napr. dynamická koncepcia jazyka, podľa ktorej jazyk nie je produkt, ale činnosť; teória dynamického vývinu ľudstva, formulácie, že „duch jazyka“ vystihuje „ducha národa“ a i. upomínajú na Humboldta, Herdera, Hegela.

E. Štúr preberá cudzie podnety kriticky. Napr. na viacerých miestach sa dotýka otázky tvorenia gramatických tvarov a odvodzovania slov. Pripomína, že jeho náhlady sa opierajú o výskumy najslávnejších jazykospytčov Boppa, Humboldta, Potta a odmieta prítomné výklady J. Dobrovského, ktorý vykladá „rozkazujúci spôsob od prítomného času ukazujúceho spôsobu;“, „... Spôsob ako aj všetkije základnje časi sa ňetvorja jeden od druhjeho, ale od koreňa alebo pňa slovesa...“ Pravda, Štúr urobil len prvý krok v osvetľovaní tejto zložitej otázky.

Analýzy cudzích prameňov ukázali, že Štúr využíval najmä teórie Fr. Boppa (sčasti sprostredkované A. F. Pottom), J. Grimma, výklady o tvorení slov a skladba sa opierajú o Dobrovského *Lehrgebäude* a *Institutiones*, Cegielského podnety (*O slowie polskiem*) pri opise slovesa Štúr pozoruhodným spôsobom prehľbil. Bohaté podnety (i metodologického rázu) získal z filozofických spisov Fr. Hegela a J. G. Herdera (filozofia dejín, poslanie Slovanov v dejinách). Na niektoré filiácie s W. v. Humboldtom som upozornil na štúrovskej konferencii v r. 1956 (Blanár, 1956, s. 148-9, 155, 167). Recepcii Humboldtovho učenia u Štúra venoval pozornosť v súvislosti s prekladom Humboldtovho spisu *O rozmanitosti stavby ľudských jazykov* ... S. Ondrejovič (1998, 1999, 2000; základnú štúdiu z r. 1956 *L. Štúr ako jazykovedec* nikde nespomína).

Nesmieme však zabúdať, že filiácie s cudzími prameňmi predstavujú len jednu stránku Štúrovej kodifikácie. Jej podstatnú časť tvorí opis celého systému živej kultúrnej strednej slovenčiny s pravopisnou sústavou (okrem lexikologickej časti).

c) Štúrovo jazykovedné dielo sčasti nadväzuje na našu staršiu gramatickú tradíciu, ale prekonáva ju svojou koncepciou, ktorá sa hlási do teoretického, filozofického a metodologického kvasu rodiacej sa historicko-porovnávacej epochy. Viaceré výklady a opisné postupy sa opierajú (neraz kriticky) o vtedajšie súvéké výskumy. Spracovanie flexie svedčí o autorovej schopnosti postihnúť paradigmatický systém opisovaného jazyka. Okrajové, neproduktívne javy (*l', ä*) sa z opisovaného jazykového systému vylučujú. Štúrova pravopisná sústava vyrastá z podnetov A. Bernoláka a ani po kompromisnej hodžovsko-hattalovskej úprave nestrácala svoju príťažlivosť.

Celkove dostala spisovná slovenčina do vienka diela, ktoré sa opierali o súvéku jazykovedu, filozofiu jazyka a filozofiu a posúvali jazykovedné myslenie na Slovensku. Od samého začiatku sa však Štúr musel aj v najužšom kruhu vyrovnávať s kritickými postojmi. Kritizoval sa najmä pravopis poukazom na odtrhnutie od starej písomnej tradície na Slovensku a od pravopisu väčšiny slovanských jazykov. Rozčerenú hladinu sa podarilo utíšiť bratislavskou dohodou predstaviteľov katolíckej a evanjelickej strany, podľa ktorej začala platiť upravená kodifikácia (podľa návrhov M. M. Hodžu a M. Hattalu). Jej formuláciou bol poverený M. Hattala (*Krátka mluvnica slovenská*, 1852). Prijatie upravenej kodifikácie ukázalo, že aktérom tejto dohody išlo predovšetkým o zjednotenie obidvoch strán rozčesnutého slovenského spoločenstva. Hoci táto úprava nepredstavovala zlepšenie Štúrovej kodifikácie (ukázal to už v 30. rokoch Ľ. Novák, 1935), pri jej prijatí sa prejavil ako rozhodujúci spoločenský a pragmatický zreteľ: dosiahnutie celonárodnej jednoty. Na definitívnom víťazstve štúrovskej spisovnej slovenčiny (po kompromisných hodžovsko-hattalovských úpravách) mal významný podiel všestranný rozmach kultúrno-jazykovej praxe (vydávanie kultúrnych periodík, politických a hospodárskych novín a najmä vynikajúcich diel krásnej literatúry (p. Šmatlák, 1988, s. 333-4).

Ťažisko Štúrových jazykovedných prác spočíva v kodifikácii slovenského spisovného jazyka, čím bolo dané východisko ďalšieho vývinu spisovnej slovenčiny ako atribútu novodobého slovenského národa. Štúrovi jazykovedné diela obsahujú početné podnetné výklady, ktoré ostávajú trochu v tieni tohto historického činu. Oddeľujeme historizujúce úvahy, typologické a etymologické námety, ktoré predstavujú slabšiu stránku Štúrovej filológie. Prínos viacerých výkladov sa uvedomuje – ako sme videli – v porovnaní s predchádzajúcou bádateľskou epochou; napr. odlišovanie termínov *písmo* – *hláska*, odklon od tradičného širokého chápania etymológie a naopak úzkeho poňatia syntaxe. Zaujímavé je povšimnúť si Štúrovi výklady vzhľadom na ďalšie osvetľovanie a riešenie daného problému v slovenskej jazykovede. Niekoľko príkladov:

a) Rytmické krátenie, ktoré formuloval Ľ. Štúr ako „zákon podstatný v slovenčine“ (naznačili ho už S. B. Hroboň a J. B. Guoth), sa stalo predmetom prehĺbeného štúdia a úvah napr. svojimi dôsledkami pre pravopis.

b) Zdôrazňovaním myšlienky, že gramatické tvary sa netvorí jeden od druhého (ku koreňu alebo pňu sa pridávajú prívesky), urobil Štúr prvý krok v porovnaní so všetkými našimi staršími gramatikami, ale aj s J. Dobrovským. Ľ. Štúr, pravda, ešte nerozlišoval dva druhy prítomníko-

vého kmeňa. Jeho výklad predstavuje dôležité ohnisko vo vývinovom reťazci derivatologických výskumov (S. Cambel, J. Horecký, K. Buzássyová, J. Furdík a i.)

c) Pri charakteristike vlastného mena Štúr pokročil v tom, že vymedzuje jednotlivinu v rámci druhu („radu“). V ďalšom výskume vlastných mien sa vypracovala klasifikácia všetkých tried proprií. Podstatná je okolnosť, že vlastné meno sa neanalyzuje izolovane (tak podnes napr. v logike), ale ako prvok danej triedy (podsystemu).

d) Štúrov originálny výklad o *namerenosti* slovesného deja (opierajúci sa aj terminologicky o staroindických gramatikov) dal podnet na vypracovanie teórie slovesnej intencie ako javu hlbkovej štruktúry (E. Pauliny a ďalej J. Ružička, J. Kačala a i.)

e) Pozornosť upútal Štúrov pokus postihnúť vnútornú spätosť gramatických kategórií nášho slovesa. Na podnetnosť Štúrovho chápania jazyka ako vnútorne vyváženého systému s pevnou stavbou sa tvorivo nadväzovalo takmer po jednom storočí, keď sa v slovenskej jazykovede dostali do popredia princípy funkčno-štruktúrálnej metodológie, rozvíjané v Pražskej lingvistickej škole (L. Novák, E. Pauliny a i.). Štúr nadväzuje aj na našich starších gramatikov, ale predstihuje ich celostným, systémovým myslením.

Nakoniec niekoľko slov o recepcii Štúrovho jazykovedného diela v slovenskej jazykovede. Hodnotiace kritériá súvisia so stavom bádateľskej metodológie a s ideovými i ideologickými postojmi v danom období.

Vstup spisovnej slovenčiny do radu slovanských spisovných jazykov sa vnímal diferencovane. Pri kritickom hodnotení nemalú úlohu zohrali otázky národnostné i náboženské. Dôvodilo sa nízkym filologickým vzdelaním L. Štúra (napr. M. Weingart), romantickým a nepresvedčivým argumentovaním. Bernolákova a Štúrova kodifikácia sa za prvej Československej republiky v školskej výučbe podávala ako „Bernolákova a Štúrova odluka.“ Objektívny lingvistický prístup predstavujú príspevky Ľudovíta Nováka z 30. rokov. Novák vyvrátil názor, že jazykovedným školením a rozhľadom stojí M. M. Hodža nad Štúrom. Z hľadiska vtedajšej funkčno-štruktúrálnej jazykovedy hodnotil Štúra ako bystrého lingvistu, stojaceho na úrovni doby. Štúrovi sa dostalo celospoločenského uznania – hoci po nemalých váhaniach nadriadených orgánov – pri jeho storočnom jubileu v r. 1956. Po širšie zameranej konferencii Historického ústavu SAV o osobnosti L. Štúra v dejinách Slovenska nasledovalo komplexné hodnotenie L. Štúra ako jazykovedca a kodifikátora spisovnej slovenčiny na konferencii slovenských jazykovedcov. Štúrovo dielo sa hodnotilo ako podstatná zložka jeho širokých kultúrno-spoločenských aktivít a Štúrovo kodifikačné úsilie sa spájalo s rastom národnej ideológie vo vrcholnej fáze národného obrodzenia. Novšie práce nadväzujú – neraz i kriticky – na predchádzajúce výskumy. No len táto cesta vedie k hlbším a trvalejším poznatkom. Aj v tom spočíva živý odkaz Ľudovíta Štúra.

Literatúra a pramene

- BENEDIKT z NEDOŽIER, V.: Grammaticae Bohemicae...libri duo. Praha: Ex officina Othmariana 1603. 96 + (3) s.
- BERNOLÁK, A.: Grammatica Slavica.... Bratislava: J. M. Landerer 1790. 312 s.
- BLANÁR, V.: Ľudovít Štúr ako jazykovedec. Slovenská reč, 21, 1956, č. 3-4, s. 146-168.
- BLANÁR, V.: Jazykovedné dielo Ľudovíta Štúra v slovenskom a slovanskom kontexte. Slavica Slovaca, 28, 1993, č. 1-2, s. 4-14.
- BLANÁR, V.: Ideovo-filozofické a metodologické základy jazykovedného diela Antona Bernoláka. Slavica Slovaca, 35, 2000, č. 1, s. 5-25.
- BURSILL-HALL, G. L.: Speculative Grammars of the middle ages. The doctrine of partes orationis of the modistae. Hague – Paris: Mouton 1971. 341 s. + Appendices 424 s.
- DOBROVSKÝ, J.: Podrobná mluvnice jazyka českého v redakcích z roku 1809 a 1819. Praha 1940.
- DOLEŽAL, P.: Grammatica Slavico-Bohemica...Bratislava: Typis Royerianis 1746. 321 s.
- DUJČÍKOVÁ, V.: Štúrova gramatická terminológia. Slovenská reč, 21, 1956, č. 3-4, s. 232-237.
- ĐUROVIČ, L.: Возникновение грамматической мысли на Руси и образование грамматики русского литературного языка. In: Všeobecná jazykoveda a slavistika. Vybrané štúdie. II. Bratislava: Veda – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2005, s. 209-220.
- GRIMM, J.: Deutsche Grammatik, Zweiter Theil. Neuer vermehrter Abdruck besorgt durch Wilhelm Scherer. Berlin 1878.

- (HATTALA, M.): Krátka mluvnica slovenská. Bratislava 1852.
- HUMBOLDT, W. von: O rozmanitosti stavby ľudských jazykov a jej vplyve na duchovný rozvoj ľudského rodu. Preložil S. Ondrejovič. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 2000. 260 s.
- ISING, E.: Die Herausbildung der Grammatik der Volkssprachen in Mittel- und Osteuropa. Studien über den Einfluß der lateinischen Elementargrammatik des Aelius Donatus De octo partibus orationis ars minor. Berlin: Akademie-Verlag 1970. 330 s.
- JÓNA, E.: Podiel slovenských gramatikov na rozvoji českej gramatickej literatúry (V. Benedikti z Nedožier a P. Doležal). In: Práce z dějin slavistiky. Ed. Jan Petr. Praha: Univerzita Karlova 1985, s. 107-124.
- (KEILIIUS, H.): Probi Donati servii qui feruntur De Arte Grammatica libri... Henrici Keilii. Ex recensione Th. Mommseni. Lipsiae: In sedibus B. G. Teubneri 1865.
- MLUVNICE řecká podle Dra. Rafaela Kühnera vzdělaná pro gymnasia česko-slovanská. Proslov František Šír. Praha: Kronberger 1852. 469 s.
- NOVÁK, L.: Jazykovedné glosy k československej otázke. Turčiansky Svätý Martin : Matica slovenská 1935. 384 s.
- ONDREJOVIČ, S.: Zo slovensko-nemeckých vedecko-kultúrnych vzťahov. In: Studia Academica Slovaca, 27, 1998. Bratislava: Stimul 1998, s. 118-123.
- ONDREJOVIČ, S.: Recepčia učenia Wilhelma von Humboldta v slovenskej lingvistike. In: Pange lingua. Zborník na počesť Viktora Krupu. Bratislava: Veda 1999, s. 149-157.
- PAULINY, E.: Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983. 248 s.
- PAULYS Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. Georg Wissowa et alii. Ed. Wilhelm Kroll. Neue Bearbeitung. VII. Band. Stuttgart. J. B. Metzlersche Buchhandlung 1912. Grammatik s. 1779-1811.
- (PAVELEK, J.): Gramatické dielo Antona Bernoláka. Na vydanie pripravil a preložil Juraj Pavelek. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1964. 552 s.
- POTT, A. Fr.: Etymologische Forschungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen. II. Lemgo 1833-36.
- PRŮWOD ku Dobropjsebnosti Slovenského Pjsma k Prospěchu Mládeži Slowenských Sškól. Trnava 1780. 31 s.
- ROSA, V. J.: Čechořečnost seu Grammatica linguae Bohemicae... Praha: J. Arnolt 1672. 495 s.
- ŠMATLÁK, S.: Dejiny slovenskej literatúry od stredoveku po súčasnosť. Bratislava: Tatran 1988. 623 s.
- ŠTŮR, L.: Nauka řeči slovenskej. Vistavená od Ludevíta Štúra. Nákladem Tatrina č. 1. V Prešporku 1846. XII + 214 + (III) s.
- ŠTŮR, L.: Nářečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nářečí. Vistavená od Ludevíta Štúra. V Prešporku 1846. 86 + (I) s.
- ŠTŮR, L.: Dielo v piatich zväzkoch. Zv. V. Slovenčina naša. Ed. Jozef Ambruš. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1957. 420 s.
- TRISKA, F.: Příspěvky k studiu Štúrových mluvnických pramenů. In: Bratislava, 14, 1930, s. 668-686.
- WEINGART, M.: Příspěvky k studiu slovenštiny. In: Sborník Filosofické fakulty University Komenského v Bratislavě. I., č. 17. Bratislava: Filosofická fakulta UK 1923.

Das sprachwissenschaftliche Werk von L. Štúr in der Entwicklung des grammatischen Denkens

Vincent Blánár

Das sprachwissenschaftliche Werk von L. Štúr (Nauka řeči slovenskej und Nářečja slovenskuo, 1846) wird von drei Gesichtspunkten gewertet: 1) in der Beziehung zu den älteren grammatischen Beschreibungen, 2) in der Beziehung zu der zeitgenössischen Sprachwissenschaft, 3) als ein wichtiger Kettenring in der Entwicklung unserer sprachwissenschaftlichen Forschung. In einigen Darlegungen wird bei L. Štúr noch die ältere grammatische Tradition festgestellt, derer Wurzeln zu den antiken Philosophen und Grammatikern reichen. Im großen und ganzen meldet sich jedoch Štúr's Werk durch seine Auffassung in die Anfänge der historischen und vergleichenden Sprachwissenschaft. Den Hauptteil seines kodifikatorischen Werkes bildet die Beschreibung des ganzen Systems des lebendigen kulturellen Mittelslowakischen mit dem orthographischen System, das auf die Bernolák's Impulse anknüpft. Štúr's Werke stützen sich auf die zeitgenössische Sprachwissenschaft, Sprachphilosophie und Philosophie und schieben das sprachwissenschaftliche Denken in der Slowakei vor. Aber Štúr mußte sich vom Anfang an in seinem engsten Kreis mit kritischen Einstellungen auseinandersetzen (das bezog sich vor allem auf seine Orthographie). Aus gesellschaftlich-pragmatischen Gesichtspunkten wurden mehrere Vorschläge von M. Hattala und M. M. Hodža angenommen. Damit erreichte man die Vereinbarung der Repräsentanten der katholischen und evangelischen Gesellschaftsschicht. Verdiente Anerkennung gewann Ludevít Štúr als Sprachwissenschaftler auf der Höhenstufe seiner Zeit bei der komplexen Wertung im Jahre 1956.

ВІКТОРЫЯ ЛЯШУК*

Динаміка сінтаксічных асаблівасцей у тэкстах беларускіх і славацкіх народных казак

LIASHUK, V.: Prosaic Dynamics of Syntactic Features in the texts of Belarusian and Slovak Folk Fairy Tales. *Slavica Slovaca*, 41, No. 2, pp. 105-118 (Bratislava)

The article covers the general and specific syntactical features of texts of Belarusian and Slovak folk fairy tales in view of their volume, dialogical or monologic form and general or correlating semantic elements of text-formation. The ration of simple and complex sentences, their type and the amount of predicative parts in complex sentences were chosen for the basic typological indications.

Folklore language; the Belarusian language; the Slovak language; the syntax of the text of a folk fairy tale; the dialogical form of speech; the monologic form of speech; the folklore formula

Сінтаксіс утварае верхні іерархічны ўзровень мовы, забяспечвае працэс мыслення, моўныя зносіны, эстэтычнае выкарыстанне мовы. З удзелам сінтаксісу рэалізуецца функцыянаванне мовы і групуванне яе адзінак у тэкст. Як адзначае М. У. Усеваладава, „менавіта тэкст (пісьмовы і вусны) заўсёды адлюстроўвае пэўныя ментальныя характарыстыкі носьбітаў дадзенай мовы і/ці мікрасоцыуму“ (Всеволодова 2000, с. 337), пры гэтым „сам сказ пэўным чынам абумоўлівае далейшае развіццё тэксту“ (Всеволодова 2000, с. 337). У такім выпадку навуковую цікавасць складаюць стандарты фальклорных тэкстаў, створаных і зафіксаваных на розных мовах, прычым на сінтаксічным, менш залежным ад дыялектнай спецыфікі, узроўні (Ляшук 2005а, с. 459). Мэтай нашага артыкула з’яўляецца супастаўленне сказаў у суаднесенасці з іх лінейнасцю, паводле іх колькасных і якасных характарыстык. Асобная ўвага звернута на фрагменты з моцнай пазіцыяй. Выкарыстана поўная выбарка сказаў з 12-ці беларускіх і 12-і славацкіх праявітых фальклорных тэкстаў, суадносных паводле семантыкі і аб’ёму.

Динаміка сінтаксічных асаблівасцей прасочваецца ўжо пры выяўленні колькасных суадносін простых і складаных сказаў у праявітым фальклорным тэксце, аналізе іх тыпаў у сувязі з фальклорным тэкстаўтварэннем. У беларускай і славацкай мовах з багатым масівам фальклорных праявітых тэкстаў і падобнай роляй фальклорнага кайнэ пры моўным адраджэнні варта чакаць наяўнасці падобнай дынамікі ў сінтаксічных асаблівасцях, што тлумачыцца, з аднаго боку блізкасцю славянскіх моў, а з другога – аднолькавымі тыпалагічнымі характарыстыкамі славацкай і беларускай літаратурных моў, якія належаць да літаратурных моў новага ўтварэння.

1.1. Казкі беларусаў і славакаў прыцягваюць увагу навукоўцаў ад часу іх збірання ў пачатку XIX ст. Заснавальнік беларускага мовазнаўства, Я. Карскі вывучаў беларускамоўныя фальклорныя факты ў шырокім славянскім і сусветным кантэксце. Кажучы пра беларускія казкі, гэты даследчык зыходзіў, па-першае, з іх агульначалавечага характару і, па-другое, з унутранага падабенства чалавечай прыроды ва ўсіх народаў (Карскі [1916] 2001, с. 503). Ён

* Дац. Вікторыя Ляшук, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, К. Маркса 31, 220050 Мінск, Беларусь.

гаворыць пра „казкавы лад, а таксама асобыя выразы, якія характарызуюць мову нашых казак“, прычым „гэты асобы лад тычыцца і знешняга боку мовы казак – формы выражэння – і ўнутранай – спосабу выражэння, тых або іншых уяўленняў і паняццяў паводле раз замацаваных шаблонаў і прыёмаў“ (Карскі 2001, с. 507). Сінтаксічная спецыфіка прасочваецца ў аналізе і сістэматызацыі названым даследчыкам разнастайных казачных формул пры актуалізацыі багатага фактычнага матэрыялу. Найбольш распрацаваным паводле аб'ектыўных прычын выступае супастаўленне беларускіх казак з рускімі, пачынаючы з іх атаясамлівання, што назіраецца ў публікацыі А. М. Афанасьева (Ляшук 2004, с. 552).

У першай трэці XX ст. славацкі і беларускі празаічны фальклор уключаў у навуковае асэнсаванне чэшскі фалькларыст і літаратуразнавец Й. Поліўка, пазней у Расіі Э. В. Памяранцава, у Беларусі Л. Р. Бараг, К. П. Кабашнікаў, у Славакіі В. Гашпарыкава і інш. Беларускі празаічны фальклорны матэрыял выкарыстоўвае у сваіх даследаваннях лінгвіст Я. Доруля (Doruľa 1983, с. 68; Doruľa 1993, с. 111). Вобразна-стылістычныя асаблівасці беларускіх і славацкіх казак разглядаліся ў сувязі з праблемамі перакладу (Ляшук 2001б), паралельнымі моўнымі сродкамі (Ляшук 2001а), камунікатыўнымі мадэлямі (Lašuk 2005).

У параўнанні з фактамі рускай мовы сінтаксіс беларускіх казак разглядаў лінгвіст В. І. Баркоўскі (Борковский 1981). Ён падкрэслівае, што сінтаксіс казак – гэта „сінтаксіс паэтычнага твора, пры несумненным падабенстве з вусным гутарковым маўленнем ён у большай меры арганізаваны, апрацаваны, больш складаны“ (Борковский 1981, с. 3). Аналіз багатага фактычнага матэрыялу прывёў гэтага лінгвіста да высновы, што „сінтаксіс казак пры наяўнасці вялікай колькасці характэрных для дыялектнага маўлення асаблівасцей многімі сваімі рысамі збліжаецца з сінтаксісам літаратурнай мовы“ (Борковский 1981, с. 4). У навуковай літаратуры замацавалася перакананне наконт блізкасці мовы казак да гутарковай. Лічыцца, што на сінтаксіс казак уплывае вусная форма апавяду. У гэтым пэўную ролю, па нашых назіраннях, адыгрывае дыялагічная форма мовы, выкарыстаная ў казках.

Назіранні над сінтаксісам беларускіх казак тычацца найперш іх спецыфічных прымет у межах агульнафальклорных заканамернасцей – паўтораў. У сувязі з паўторам як тыповай рысай усходнеславянскай казкі сінтаксіс закранае Л. Р. Бараг, адзначаючы, што „для беларускага апавядальнага стылю характэрны паўторы дзеясловаў інфінітыўнай формы ў спалучэнні са злучнікамі (*дак, так, як, дык*),“ што „надае фразе своеасаблівую рытмічную напружанасць: *Ісці, дак ісці, ісці, дак ісці, ісці, дак ісці* – *стараўся паспяшаць і дзень і ноч <...>*“ (Бараг 1969, с. 212). Стылістычныя асаблівасці беларускіх чарадзейных казак суадносяцца з сінтаксічным паралелізмам (Бараг 1969, с. 212).

У складаным сказе на матэрыяле беларускіх і рускіх казак В. І. Баркоўскі закранае суадносіны гіпатаксіса (сінтаксічнага падпарадкавання) і паратаксіса (сінтаксічнага злучэння і бяззлучнікавасці), сцвярджаючы: „Нашы назіранні над мовай казак не дазваляюць далучыцца да меркавання, што ў казках паратаксіс пераважае над гіпатаксісам“ (Борковский 1981, с. 5). Да сінтаксічнай спецыфікі, звязанай з дынамікай простых і складаных сказаў, мае дачыненне і заўвага В.І. Баркоўскага, што „ў казках простых сказы звычайна перамяжоўваюцца са складанымі“ (Борковский 1981, с. 5), прычым „ланцужок простых сказаў мы знаходзім, як правіла, толькі на самым пачатку апавяду“ (Борковский 1981, с. 5). Некаторыя спецыфічныя прыметы ў беларускім і славацкім сінтаксісе разглядаюцца ў сувязі з перакладам беларускіх тэкстаў на славацкую мову (Ляшук 2001б).

Сінтаксіс славацкіх казак, апублікаваных П. Добшыньскім, вывучаўся паводле прэзентаванага розных тыпаў сказаў з улікам дыферэнцыяцыі на аўтарскае маўленне і простую мову (Počtová 1979). Выяўлена самая частотная сінтаксічная структура, якая кваліфікуецца як мадэль канструкцыі складанага сказа ў народных казках. Яна ўключае 3 прэдыкатыўныя часткі з 2-ма падпарадкавальнымі сувязямі: *A ona sa vyhovorila, že nevie, kde odišiel; Chudák kraviar iba vtedy vedel, keď sa mu drak aj so šiestimi chlapmi pred pastevňou postavil, aby ho pod holými vidlami odvedli do stolice* (Počtová 1979, s. 149). Такія канструкцыі ў беларускай мове

кваліфікуюцца як складаназалежныя сказы з двума даданымі (С32). Аднак частка аналагічных паводле славацкай лінгвістычнай традыцыі сказаў у беларускай традыцыі належыць ужо да іншага тыпу за кошт інтэрпрэтацыі двух і больш выказнікаў, звязаных з адным імпліцытна ці экспліцытна выражаным дзейнікам, як аднародных у простым ускладненым сказе з аднароднымі выказнікамі (ПУ-В): *Hned' hádač vyhádal, že ju veľky vták uniesol za more a tam drží vo svojom zámku*. Адпаведна самай рэдкай канструкцыяй называецца тып *podrad'ovacie súvetie*: *Keď hodina udrela, duchovia sa prepadli* (Počtová 1979, s. 151-152) – складаны, складаназалежны сказ (С3). *Prirad'ovacie súvetie* ў беларускім мовазнаўстве інтэрпрэтуецца як 2 розныя тыпы: *Otec zavolał celú dedinu na diváky a vyšiel s nimi na širokú lúku* – просты ўскладнены сказ з аднароднымі выказнікамі (ПУ-В); *Pomohli mu ten háj preniesť a on ich pohostil mliekom a maslom* – складаны, складаназлучаны сказ (С3Л).

У нашым даследаванні сказы з простаю мовай мы разглядаем як складаныя з бяззлучнікавай сувяззю на мяжы слоў аўтара і простаю мовай з улікам іх структуры і колькасці прэдыкацыйных частак.

1.2. Славацкі матэрыял ў сінтаксісе мае шмат падобнага з беларускім, аднак паралельных фальклорных тэкстаў на славацкай і беларускай мове (не беручы пад увагу пераклады), фактычна не адзначаецца, і пра агульную моўную базу можна казаць на аснове суадносных па семантыцы тэкставых фрагментаў або фальклорных формул. Такая асаблівасць тлумачыцца шырокім выкарыстаннем у фальклорным тэкстаўтварэнні кантамінацыі: „Бадай-што палова беларускіх чарадзейных казак арганічна аб'ядноўвае два ці больш сюжэтных тыпы. Пры гэтым кантамінацыя можа быць самай разнастайнай“ (Беларуская народна-паэтычная творчасць 1979, с. 253).

Агульнасць беларускіх і славацкіх фальклорных праявістых тэкстаў пры гэтым прасочваецца ў суадносных моўна прэзентаваных камунікатыўных сітуацыях, у актуалізацыі агульнаславянскіх лексічных сродкаў і каранёў, частковым супадзенні іх граматычнага афармлення, наяўнасці фразеалагізмаў ці агульных лексічных кампанентаў у іх складзе.

Дынаміка простых і складаных сказаў належыць да спецыфічных прымет беларускіх і славацкіх праявістых фальклорных тэкстаў, якія вызначаюцца варыянтнасцю сінтаксічнага структуравання, разгортвання і згортвання, сувяззю з паўтарамі фрагментаў. Звяртаючыся да сінтаксічных асаблівасцей і ўлічваючы адрозненні ў інтэрпрэтацыі тоесных сінтаксічных канструкцый, неабходна найперш суаднесці лінгвістычны апарат і метамову славацкай і беларускай прыватных лінгвістык; у выніку выяўляюцца адрозныя падыходы да аб'ёму і структуры простых і складаных сказаў, несіметрычнасць ідэнтыфікацыі гэтых базавых сінтаксічных адзінак па прыметах колькасці прэдыкацыйных частак, аднароднасці, у падыходзе да ўскладненасці і яе структурных рэалізацый. У прыватнасці, у славацкай лінгвістыцы адсутнічае адпаведнік беларускаму тэрміну *просты ўскладнены сказ* з рознымі тыпамі ўскладнення (*паўтор, аднародныя (viacnásobné) члены, зваротак, адасобленыя члены і інш.*). Пры суаднесенасці ядзернага паняцця назіраюцца адрозненні пры дыферэнцыяцыі простых і складаных сказаў, што прасочваецца ў беларускіх і славацкіх тэрмінах, з несіметрычнай іерархізацыяй і структураваннем сінтаксічных з'яў. У першую чаргу супрацьпастаўлены беларуская дваічная (аналагічная рускай) і славацкая траічная дыферэнцыяцыя сказаў. Так, калі ў абедзвюх мовах ёсць суадносныя тэрміны *просты сказ – jednoduchá veta, складаны сказ – súvetie*, то для сказа з дзвюма прэдыкацыйнымі часткамі ў славацкай мове існуе асобны тэрмін, у якім прасочваецца сувязь з абодвума тыпамі сказаў праз актуалізацыю іх назваў – *jednoduché (= просты) súvetie (складаны сказ)*. Гэты тэрмін, калькаваны на рускую мову ў заключэнні разгледжанага артыкула як *простое сложное предложение* (Počtová 1979, s. 154) невядомы рускай традыцыі, супярэчыць рускай сінтаксічнай тэрмінасістэме, сігналізуючы наклонт сваёй прыналежнасці да іншай канцэптуальнай структурнай сістэме. З другога боку, у славацкай традыцыі дзейнічае дваічная дыферэнцыяцыя асноўных тыпаў – на *prirad'ovacie* (бел. *складаназлучаныя сказы* – С3Л) і *podrad'ovacie súvetie* (бел. *складаназалежныя сказы* –

СЗ) пры адмаўленні раўназначнасці з імі сінтаксічнай канструкцыі *bezspojkové súvetie*, у той час як суадносна з імі *бяззлучнікавыя сказы* (БЗ) у беларускай традыцыі вылучаюцца (траічная сістэма дыферэнцыяцыі). Наяўнасць у складаным сказе двух і больш розных відаў гэтых трох сувязей знаходзіць адлюстраванне ў вылучэнні сказаў камбінаванай будовы (СКБЗ→N). У індэксе прыведзенага ўмоўнага абазначэння адлюстравана магчымая колькасць прэдыкатыўных частак ад трох уключна. Гэты тып суадносіцца з адзінкамі 1 і 3 тыпаў у канструкцыях *zložené súvetia s druhou štruktúrou* і 1-2, 5-6 тыпы ў канструкцыях *zložené súvetia s tretou štruktúrou* (Oravec–Bajžíková 1982, с. 206-213).

Найбольшыя адрозненні назіраюцца ў інтэрпрэтацыі ўскладненняў простага сказа, калі аднародныя выказнікі ў простым сказе маюць структурную аналогію са з’явай *zložené súvetia s prvou štruktúrou* (г. зн. *складаныя сказы*), а ўскладненні простага сказа ў выглядзе аднародных азначэнняў ужо належыць да структуры простага сказа – *viacnásobné prívlastky* (Oravec–Bajžíková 1982, с. 141, 164, 205-206 і інш.). Пры нашым аналізе выбрана беларуская метамоўная лінгвістычная база, на якой славацкі матэрыял супастаўляецца з беларускім.

2.1. У пісьмова зафіксаваных фальклорных тэкстах, арыентаваных на максімальнае захаванне вуснага гучання, складаныя сказы займаюць значнае месца. У зборніку А. К. Сержпутоўскага 1911 г. (перавыданне 1999 г.) суадносіны колькасці простых і складаных сказаў у 9-ці з 12-ці прааналізаваных тэкстах перадаюць некаторую перавагу складаных (гл. табліцу 1):

Табліца 1. Суадносіны складаных і простых сказаў у беларускіх тэкстах

№ п/п	Назва тэксту	Агульная колькасць сказаў	Колькасць простых сказаў (ПС)	Колькасць складаных сказаў (СС)	Доля складаных сказаў
1.	Коваль	362	163	199	54,97 %
2.	Мужык і пан	133	82	51	38,35 %
3.	Пану навукa	126	66	60	47,62 %
4.	Чорт і баба	110	45	65	59,10 %
5.	Круці не круці, а трэ́э ўмерці	70	24	46	65,71 %
6.	Шаптуха	58	23	35	60,35 %
7.	Брахня	38	18	20	52,63 %
8.	Кузьма	35	13	22	62,86 %
9.	Медзведзь	34	21	13	38,24 %
10.	Не вер ачом	33	12	21	63,64 %
11.	Вада памагла	31	14	17	54,84 %
12.	Стары бацько	24	11	13	54,17 %
Усяго		1054	492	562	53,32 %
Сярэдні працэнт					

Сярэдні працэнт складаных сказаў у аналізаваных тэкстах складае 53,32%. Аб’ём тэксту (колькасць сказаў) не выступае дыферэнцыяльнай прыметай для суадносін ПС і СС, паколькі ў казках невялікага аб’ёму *Вада памагла* (31 сказ), *Не вер ачом* (33 сказы) і *Медзведзь* (34 сказы) заўважаюцца вялікія адрозненні ў долі складаных сказаў (адпаведна 54,84%; 63,64% і 38,24%). Перавага простых сказаў прама залежыць ад выкарыстання дыялагічнай формы, якая займае найбольшы аб’ём у тэксце *Мужык і пан*. У гэтым тэксце шырока прадстаўлены

разнастайныя мадэлі пыталых простых сказаў, прычым агульныя для беларускай і польскай мовы (т. зв. *polszczyzny kresowej*), паколькі стылістычнай асаблівасцю гэтага тэксту з’яўляецца беларуска-польскі дыялог (гл. двухмоўны дыялог – Бараг 1969, с. 220-222; Ляшук 2005б, с. 612).

Доля СС вагаецца ад 38,24% (тэкст *Медзведзь*) да 65,71% (тэкст *Круці не круці, а трэў ўмерці*). Дадатковай умовай павелічэння доли СС у тэксце выступае іх уключэнне ў склад казачнай формулы або паўтаральнай прыказкі. У разгледжаным фактычным матэрыяле гэта вынесена ў назву прыказка *круці не круці, а трэў ўмерці* (аформлена як СЗЛ). Іншым чынам узнаўляюцца складаныя сказы ў тэксце *Кузьма* з эпіграфам у форме прыказкі *На свеце ўсёго нажывеш і Кузьму бацькам назавеш*. Фіналам тэксту з’яўляецца СЗ, частку якога займае прыказка з эпіграфа *От з тае пары й пайшла прыказка, што на свеце ўсёго нажывеш і Кузьму бацькам назавеш* (СЗ). Закладзеныя ў сэнс прыказкі прычынна-выніковыя адносіны актуалізуюцца ў складаных сказах розных відаў пры разгортванні тэксту: *Расце хлопец і нікога не слухае* (ПУ-В). *Наўчыла яго маці, каб ён не зваў Кузьму бацькам* (СЗ); *Але ось на растанцях зноў пахліўса воз дзецюка* (П). *Падбег ён <...>, а воз на яго. <...> Маўчыць Кузьма; дастаў сабе люльку, выняў з кішэні капшук з цюцюном і давай закурваць* (ПУ-В). „*Лежы, – думае сабе, – калі не хочэш назваць мене бацькам*“ (СКБЗ); *Зваў, зваў дзецюк Кузьму, але бачыць, што той не слухае, а сам з-пад воза вылезці не можэ, от ён і кажэ: „Бацько, падымі воз“*– (СКБ5). *Рад Кузьма, што сын назваў бацькам, падняў воз і аслабаніў сына* (СЗ). *Падняўса дзецюк, абтрапаў снег да й кажэ: „На свеце ўсё нажывеш і Кузьму бацькам назавеш“* (СЗ; СКАБП, 47).

Колькасць і від пч у аналізаваным матэрыяле маюць пэўныя заканамернасці: найбольшую колькасць складаюць СС з 2 пч, прычым СЗ (161 адзінак) пераважаюць над БЗ (112 адзінак) (гл. табліцу 2):

Табліца 2. Складаныя сказы ў беларускіх тэкстах

№ п/п	Назва тэксту	СС	2 пч			3 пч				4 пч	5 пч	6 пч
			БЗ	СЗ	СЗЛ	СКБ	СЗ	БЗ	СЗЛ			
1.	Коваль	199	23	66	36	14	18	5	10	18	7	1
2.	Мужык і пан	51	18	10	6	5	3	3	–	2	3	1
3.	Пану навука	60	15	19	6	10	4	4	–	2	–	–
4.	Чорт і баба	65	12	19	7	10	5	2	–	5	3	2
5.	Круці не круці, а трэў ўмерці	46	4	13	13	6	2	3	–	3	1	–
6.	Шаптуха	35	10	10	4	2	2	1	–	1	4	1
7.	Брахня	20	4	2	3	5	1	–	–	4	1	–
8.	Медзведзь	13	2	6	–	3	1	–	–	1	–	–
9.	Кузьма	22	8	6	4	1	–	1	1	–	1	–
10.	Не вер ачом	21	11	4	–	2	1	2	–	1	–	–
11.	Вада памагла	17	3	5	1	3	–	–	–	4	1	–
12.	Стары бацько	13	2	1	2	2	2	–	–	2	1	–
Усяго		562	112	161	82	63	39	21	11	43	22	5

Мінімальная прадстаўлены СС з 7-ю і 8-ю пч. Сказ з 7 пч пачынае казку *Стары бацько*, вызначаецца максімальнай сцісласцю і таксама ўключае рыфмаваную і рытмізаваную пры-

казку з тройчы паўтораным злучнікам *што – то* (дыялектны варыянт *та*): Казуць: **што** край, **та** абычай, **што** село, **та** нораў, **а што** галава, **та** розум (СКБ7). Максімальнай колькасцю ў аналізаваным фактычным матэрыяле вызначаецца сказ з 8 пч, выкарыстаны ў тэксце *Круці не круці, а трэў ўмерці: Паглядзіць, гдзе ў хвораго стаіць смерць: калі ў нагах, дасць ему выпіць вады, той і выздаравее, а калі ў галаве, та скажа, што гэтаго хвораго берэ к сабе Бог* (СКБ8; СКАБП, 54). Такія канструкцыі перадаюць адзін з этапаў тэкставага разгортвання – павелічэння аб’ёму выказвання ў выніку каментавання семантыкі папярэдняй інфармацыі: „Ты, – каа смерць, – не толькі скоро сам не памрэш, **але** ў другіх вылечыш: толькі не лечы тых, **у каго** мене ўбачыш у галавах“ (СКБ4; СКАБП, 53).

8 пч складаюць аналагічную семантыку ў суадносным тэксце славацкай казкі *Smrt' kmotra a záračný lekár*, ёй папярэднічае адсутная ў беларускім тэксце дэталізацыя: „*Počujže teda,“ rečie Smrt' (Б3). „V tomto meste leží kráľ chorý na úmor (П). Ani mu dokonat', ani mu ožiť, kým ja k nemu nekročím (СКБ3). Náhlo mi bolo ešte len pred chvíľkou zoťat' ho mojou kosou, ale pristavilo ma tvoje božekanie (СЗЛ). Tebe kvôli mu nateraz odpúšťam (П). Naber si tej zelinky, čo tu okolo rastie, kadiat' ma niesol (СЗ2). Id's ňou rovno do paláca a oznám sa, že ty kráľovi pomôžeš (СЗ). Mňa uvidíš stáť pri jeho nohách (П). Nuž len pospieš si a pomaj tú zelinku chorému nad hlavou! (ПУ-В) Ja odstúpim a ten stane na nohy (СЗЛ). Dajú ti hneď, čo si zažiadaš; ty ale zažiadaš si, len koľko ti treba, aby si aj ženu aj deti opatril (СКБ5). – A od týchto čias toto bude tvoje remeslo (П). Budú ťa rozvážať na všetky strany ku chorým, pri každom iba na to pozoruj, či mňa pri nohách a či pri hlave človeka zazrieš (СКБ3). Keď budem pri nohách, urobíš, ako ti pri tomto prvom kažem a každý ozdravie, keď ale ja pri hlave chorého zastanem, ten je už môj, tomu už dohára, ty iba staň si k nemu a prežehnaj ho aj seba (СКБ8). <...>” (D66–III, 246). Канкрэтызацыя гэтай інфармацыі пры апісанні выканання загада спалучана з дапаўненнем яе некаторымі дэталямі, якія ўскладняюць сінтаксічную структуру: *Kmotra Smrt' stála pri nohách (П). Nikto ju nevidel, iba náš bedár a ten zaradoval sa, keď mu ešte aj pokývla, aby len urobil, čo urobiť má (СКБ6). Pomäl zelinku kráľovi nad hlavou – a hľa! (СЗЛ) Mila vôňa miesto umrlčiny rozniesla sa po celej palote (П). Smrti už nebolo a milý kráľ posadil sa a pýtal jest' (СЗЛ). <...> (D–III, 246).**

У славацкім тэксце ў далейшым варыятыўна ўжноўленая інфармацыя перадаецца праз пераважна простыя сказы: *Od toho času bolo všetko inak u dakedajšieho bedára z dreveného domku v tesnej doline (П). On stal sa záračným lekárom, vychýreným na všetky strany sveta (ПУ). Bo kmotra Smrt' pomáhala mu verne, a kde zavolali ho liečiť, tam len k nohám chorých stávala (СКБ3). Lahko mu bolo záračnú zelinku pomäť a peniažky odkladať (ПУ; D66–III, 247).*

2.2. Славацкі матэрыял паказвае яшчэ вышэйшы працэнт складаных сказаў у тэксце, іх максімальная і мінімальная долі адпаведна 84,00% і 43,75%. Сярэдні працэнт складаных сказаў адчувальна большы, чым у беларускіх тэкстах – 67,35%. Паводле славацкай традыцыі ў інтэрпрэтацыі колькасць складаных сказаў і ў славацкім, і ў беларускім матэрыяле павялічалася б прыкладна на 16,14% у беларускім і на 6,25% у славацкім матэрыяле. Складаныя сказы пераважаюць над простымі ў 11-і з 12-і аналізаваных тэкстаў.

Аб’ём славацкіх тэкстаў таксама не выступае дыферэнцыяльнай прыметай для колькасці складаных сказаў: тэксты з мінімальным аб’ёмам (*O mechúrikovi i Bračok víáčok*) займаюць палярныя пазіцыі ў акрэсленых межах (адпаведна 43,75% і 71,43%) (гл. табліцу 3):

Табліца 3. Суадносіны складаных і простых сказаў у славацкіх тэкстах

№ п/п	Назва тэксту	Агульная колькасць сказаў	Колькасць простых сказаў (П)	Колькасць складаных сказаў (С)	Доля складаных сказаў
1.	Nevďačnosť	253	74	179	70,75 %
2.	Smrt' kmotra a záračný lekár	146	46	100	31,51 %

3.	Dvā šibalci	123	45	78	63,41 %
4.	Kubove příhody	102	47	55	53,92 %
5.	Stará dievka a čert	66	20	46	69,70 %
6.	Čert slúži	62	17	45	72,58 %
7.	Psota	53	15	38	71,70 %
8.	Žabina kmotra	52	23	29	55,77 %
9.	Mat' a macocha alebo zlatá páva	50	8	42	84,00 %
10.	O sirote	43	9	34	79,07 %
11.	Bračok vtáčok	35	10	25	71,43 %
12.	O mechúrikovi	32	18	14	43,75 %
Усяго		1017	332	685	67,35 %
Сярэдні працэнт					

Як і ў беларускім матэрыяле, ядро складаюць СС з 2 пч, з іх 127 СЗ і 139 БЗ, аднак спецыфікай выступае актыўнае ужыванне СКБ з 3 пч (таксама 127 адзінак) і шырэйшае выкарыстанне СС з 4 пч – 83 адзінкі (гл. табліцу 4):

Табліца 4. Складаныя сказы ў славацкіх тэкстах

№ п/п	Назва тэксту	СС	2 пч			3 пч				4 пч	5 пч	6 пч
			БЗ	СЗ	СЗЛ	СКБ	СЗ	БЗ	СЗЛ			
1.	Nevďačnosť	179	38	34	25	24	7	9	1	19	14	7
2.	Smrť kmotra a zázračný lekár	100	15	21	9	18	10	1	1	11	4	2
3.	Dvā šibalci	78	25	16	4	10	5	2	1	13	1	1
4.	Kubove príhody	55	5	13	14	10	5	–	–	5	2	1
5.	Stará dievka a čert	46	8	8	2	11	1	3	–	10	3	–
6.	Čert slúži	45	8	9	9	6	3	2	–	6	1	1
7.	Psota	38	5	9	5	6	4	2	1	3	2	1
8.	Žabina kmotra	29	7	4	–	8	2	3	–	4	–	1
9.	Mat' a macocha alebo zlatá páva	42	8	7	6	12	–	2	–	5	1	–
10.	O sirote	34	3	5	5	13	1	2	–	3	1	1
11.	Bračok vtáčok	25	3	10	1	6	1	1	–	1	1	1
12.	O mechúrikovi	14	–	3	5	3	–	–	–	3	–	–
Усяго		685	127	139	85	127	42	27	4	83	30	16

Вышэйшая доля СС прама залежыць ад паўтору казачных формул са структурай СС, што звычайна суправаджаецца сіметрычным сінтаксічным афармленнем тэкставых фрагментаў: *Pride k sestřinmu hrobu, šibne prvý raz šípovým prútikom naň a z hlbokého hrobu ozve sa hlas sestry: // „Kto to klepe na môj hrob?“ (СКБ3) // „Ach, sestrička moja, otvor že mi, otvor!“ zaplače Hanka (Б3). <...> I žaluje Hanka svoju biedu a umrelkyňa plače s ňou (СЗЛ). Po chvíli jej slabým hlasom povie: // “Obzriže sa, sestrička, obzri, kde ti braček leží!” (СКБ3) (O sirote D—III, 184).* Сінтаксічная структура гэтага фрагмента паўтараецца з пэўным лексічным вар’іраваннем пад уплывам паслядоўнай замены лексемы *sestra* на *braček, otec, matka*.

СС з 8 пч ужыты ў славацкім матэрыяле двойчы для канцэнтраванай перадачы, як і ў беларускім тэксце, розных этапаў дзеяння (рэалізаванага ці меркаванага): *Na druhý deň zatým, keď kráľovičovia boli preč z chyže, ona [ведзьма] sa vkradla dnu, všetko poprevracala, aj len v peci, ale kde nič, tu nič, len ako sa z pece von táhá, tu jej dačo udrelo do nosa – ňuchá, ňuchá (СКБ8; D—III, 54); Čuo muožem, pomuožem, rekne tátoš, ale nám to tvrdo puojde, lebo vieš, že sa nám tá Ježibaba veľmi zastrojila, a ak nás dopadne, zle nám poplatí (СКБ8; CR, 397).* Апошні СС мае ў сваім складзе казачную формулу з мінімальным аб’ёмам і складанай сінтаксічнай будовай, з дадатковай рыфмаванай афармленасцю: *Čuo muožem, pomuožem*. Іншыя пч таксама фарміруюцца з тэндэнцыяй да неразвітасці. Паралельныя сінтаксічныя канструкцыі ў межах сказа выступаюць не толькі асновай павелічэння колькасці прэдыкатыўных частак, але і наяўнасці ў іх значнай колькасці неразвітых пч.

Максімум прэдыкатыўных частак у СС назіраецца ў сінтаксічным афармленні апісання смерці праз яе ідэнтыфікацыю, пры якім выкарыстана 15 пч, частка з іх належыць да паралельных, аднак дыстантна размешчаных адзінак, пры гэтым фрагмент вызначаецца моўнай сцісласцю – на кожную з пч у сярэднім прыпадае 4,6 слоў (уключаючы формы *sa*): *Ozrie sa na tú divnú stvoru a vidí ju pred sebou všetkým činom takú, ako už o nej slyšchal: temä holé, miesto očí jamy, čo by pásť vošla do nich, miesto nosa len diera dopostred tvári, zuby ako koly, hrdlo iba kostonky, rebrá holé, nohy ako dve palice, v dlhej suchej ruke ostrá kosa, – a cela kostra, čo pohne sa, to kosti hrkocú, akoby zosypať sa mali na hromadu (СКБ15; D66—III, 245).*

2.3. Сінтаксіс СС указвае даволі высокую ступень падабенства ў сінтаксічных мадэлях і сродках сувязі. Аднак нельга казаць пра сіметрычнасць беларускіх і славацкіх сінтаксічных структур з суадносным зместам, тут прасочваюцца падобныя тэндэнцыі і перавагі ў выбары складаных сказаў, што заўважаецца ў сінтаксічным афармленні (варыянтным і ў межах кожнай мовы) семантыкі незвычайнай маёмасці і яе крадзяжу: *Mau ten kráľ jednu veľkú lúku, na ktorej samý hodbáb riastou, a čuo cez noc nariastlo, to šecko cez deň skosiť dau, takže veľa hodbábu mau, a z toho veľmi zbohatnúu (СКБ6). Ale mu každú noc jeden kuon chodiu tú lúku vypásať, a trebárs i strežať dau, predca ho nikdy dopáčiť a zajať nemohli (СЗЛ2; CR, 395).* Аналагічная сітуацыя ў беларускім тэксце тычыцца пшаніцы, яблыні і інш. Незвычайнасць пшаніцы раскрываецца ў супастаўленні са звычайнай сітуацыяй высыпання хлеба з выкарыстаннем злучніка *a*: *Людзі сеюць пшаніцу, вось і цар пасеяў пшаніцу; людская толькі ўзыходзіць, а царская ўжо краску скідае (СКБ4).* Сам працэс высыпання падаецца сіметрычнымі сінтаксічнымі сродкамі са злучальным словам калі: *Калі стала высыпаць – залаты колас, сярэбраны колас (СКБ3). Калі стала наліваць – залатое зерне, сярэбранае зерне (СКБ3).* У наступных 2-х складаных сказах, размешчаных дыстантна, рэпрэзентаваны 2 функцыі злучніка *што* (славацкі адпаведнік *čo*, варыянт *čuo*): *Так цар любуецца, уцяшаецца, што лепш не трэба (СЗ). Вартавыя стаяць, берагуць (ПУ). Але ўнадзіўся злодзей у пшаніцу – што ноч праройдзе, то ці патантана, ці навыразана, ці патантана, ці навыразана (СКБ3; БНК, 280), параўн: a čuo cez noc nariastlo, to šecko cez deň skosiť dau.*

Знікненне цудоўных яблынь перадаецца пераважна паратаксісам: *Быў у гэтага багатыра сад прабалізнны-вялікі, а ў саду яблынька стаяла – яблычка залатое, яблычка сярэбранае (СЗЛ). Скора казка кажцаца, ды не скоро дзела дзееца: унадзіўся ў гэты сад нейкі злодзя, кожныя ночы ў садзе бываець, залатыя і сярэбраныя яблычкі аббіваець,*

сучча абламуець (СКБ3). Стаў дзед радзіцца з сынамі, **як бы гэтага злодзю ўлавіць** (С3; ЧК I, 468).

Сінтаксічнае афармленне суадносных формул вызначаецца разнастайнасцю і высокай ступенню варыятыўнасці пры аб'яднанні пч у СС. У славацкім матэрыяле як СС афармляецца паведамленне цудоўнага каня (слав. *tátoš*) аб выпрабаванні: **Ked' ju** [падковы] *vezmeš, rekne tátoš, bude nedobre, ked' ju nahaš* [пакінеш], **bude horšie**; *Tátoš odpovie: Ked' ho* [пяро] *vezmeš, dobre nebude, ked' nevezmeš, ešte horšie*; *Odpovie tátoš: Ked' ho* [волас] *vezmeš, nebude dobre, ked' ho nevezmeš, ešte horšie* (СКБ5; CR, 396). Аналагічны змест перадае СЗЛ з іншым лексічным напаўненнем: *Bolo posiaľ zle, ale potom by bolo ešte horšie*, выкарыстаны ў казцы з іншай сітуацыяй і ўключаны ў шырэйшы сінтаксічны кантэкст: *Otec im len niekedy prišiel z rúbane domov, ale aj vtedy sa mu biedne siroty neopovážili požalovať, ako ich macocha bije a hladom trápi, bo si pomysleli: Bolo posiaľ zle, ale potom by bolo ešte horšie* (СКБ6; D–III, 117). У беларускім матэрыяле адказ каня афармляецца пераважна СС, у якіх выкарыстаны розныя сінтаксічныя трансфармацыі, перавага аддаецца супраціўнаму злучніку *a*: – *Не руш гэтага пярэ, а то будзе вялікая бяда!* (С3; БНК, 136); – *А што, Іванька, я табе казаў, каб не браў пярэ, а ты не паслухаў мяне, узяў* (СКБ3). *Вось табе цяпер! Ну, ды гэта бяда невялікая, я табе ў ёй памагу, а будзе бяда большая!* (СКБ3; БНК, 137); – *А што, Іванька, я казаў – не руш пярэ! (Б3) А ты не паслухаў – вось табе і бяда!* (Б3) *Але я ў гэтай бядзе табе памагу, а будзе табе яшчэ большая бяда!* (СЗЛ; БНК, 139).

Шырэйшае выкарыстанне ў беларускім матэрыяле ПС суправаджаецца іх ускладненай структурай – найбольш часта аднароднымі выказнікамі (ПУ-В), якія выяўлены ў сярэднім у 74,12%. Толькі ў 2-х тэкстах іх доля ніжэй за 50 працэнтаў, затое 3 тэксты змяшчаюць іх 100% (гл. табліцу 5).

Табліца 5. Простыя сказы ў беларускім матэрыяле

№ п/п	Назва тэксту	ПС	ПС		ПУ з аднар. вык.	Доля ПУ-В адносна ПУ	Доля ПУ-В у тэксце
			П	ПУ			
1.	Коваль	163	37	126	119	94,44 %	32,87 %
2.	Мужык і пан	82	44	38	17	44,71 %	12,78 %
3.	Пану навука	66	31	35	22	62,85 %	17,46 %
4.	Чорт і баба	45	18	27	20	74,04 %	18,18 %
5.	Круці не круці, а трэў ўмерці	24	13	11	6	54,54 %	8,60 %
6.	Шаптуха	23	8	15	7	46,67 %	12,07 %
7.	Брахня	18	11	7	4	57,14 %	10,53 %
8.	Кузьма	13	7	6	6	100,00 %	17,14 %
9.	Медзведзь	21	16	5	4	80,00 %	11,76 %
10.	Не вер ачом	12	8	4	4	100,00 %	12,12 %
11.	Вада памагла	14	6	8	6	75,00 %	19,35 %
12.	Стары бацько	11	6	5	5	100,00 %	20,83 %
Сярэдні працэнт						74,12 %	16,14 %

У славацкім матэрыяле працэнт ПУ ніжэйшы. У параўнанні з беларускімі тэкстамі тут менш аднародных выказнікаў, сярэдні працэнт ПУ-В (адносна ПУ) – 56,31%, прычым у 4-х з

іх колькасць ніжэй за палову, у 5-і перавышае 70%. Абсалютны мінімум – 25%, максімум не перавышае 76%. Доля ПУ-В у тэксце пры сярэднім працэнце 6,25 вагаецца ад 2,33 да 15,38% (гл. табліцу 6):

Табліца 6. Простыя сказы ў славацкім матэрыяле

№ п/п	Назва тэксту	ПС	ПС		ПУ-В (з аднар. вык.)	Доля ПУ-В адносна ПУ	Доля ПУ-В у тэксце
			П	ПУ			
1.	Nevďačnosť	74	40	33	25	75,76 %	9,88 %
2.	Smrť kmotra a zázračný lekár	46	31	15	8	53,33 %	5,48 %
3.	Dvã šibalcí	45	24	21	11	52,38 %	8,94 %
4.	Kubove príhody	47	30	17	9	52,94 %	8,82 %
5.	Stará dievka a čert	20	13	7	5	71,43 %	7,58 %
6.	Čert slúži	17	10	7	3	42,86 %	4,84 %
7.	Psota	15	11	4	3	75,00 %	5,66 %
8.	Žabina kmotra	23	12	11	8	72,73 %	15,38 %
9.	Mať a macocha alebo zlatá páva	8	4	4	3	75,00 %	6,00 %
10.	O sirote	9	5	4	1	25,00 %	2,33 %
11.	Bračok vtáčok	10	3	7	3	42,86 %	4,84 %
12.	O mechúrikovi	18	7	11		36,37 %	12,50 %
Сярэдні працэнт						56,31 %	6,25 %

2.4. У абедзвюх мовах аналізавання тэксты ўключаюць ланцугі простых сказаў, даўжэйшыя ў беларускіх тэкстах. Простыя няўскладненыя і ўскладненыя сказы перамяжаюцца: *Даўно тоё было* (П). *Людзей было мала* (П). <...> *А даўней людзі жылі сям-там на лесе, лавілі звера, птушак, а ў азёрах да ў рэках – рыбу* (ПУ). *Улетку збіралі ягады, грыбы, або капалі карэне й запасілі на зіму* (ПУ). *Больш усега запасілі арэхі й мёд* (ПУ). *Пчол тады было багачко* (П). *Ены самі вадзіліся ў дуплях і ў землі ў норах* (ПУ). *Па лесе й цепер ешчэ е пчолы ў дуплях* (П). *Іх называюць слепат* (П) – ланцуг з 7 ПС, якому папярэднічае двухзвёнавы ланцуг (СКАБП, 88). У славацкім матэрыяле колькасць звёнаў у ланцугу простых сказаў меншая. Максімум складае 5 сказаў: *Na zemi bola zatiaľ búrka a konopi mu zvalila* (ПУ). *Skočil?* (П) *To bolo prívysoko* (П). *Krídla?* (П) *Tie mu nenarástli* (П; D66–III, с. 23). У гэтым фрагменце ланцуг простых сказаў выразна кантрастуе з наступным сінтаксічна насычаным сказам, якім перадаецца актыўнае дзеянне суб’екта пры наяўнасці перашкод: *Zachytil sa on po nebi povrazníkov hladať, čo by mu usúkali povraz, po ktorom spustil by sa; ale tam povrazníkov nebolo; –nebolo ani len z čoho usúkať si, keby sám bol chcel oddať sa do remesla* (СКБ6). Цытаваны вышэй беларускі ланцуг мае іншыя тэндэнцыі сінтаксічнай лінейнасці, далей змяняецца двума СС з суадноснай структурай і 3-ма пч: *Людзі шукалі пчол ў дуплях, і хто першы знайшоў, таго й былі тые пчолы* (СКБ3). *Ён абвязаў тоё дэрава, гдзе знайшоў пчолы, й ужэ ніхто не маў права іх чапаць* (СКБ3; СКАПСБ, 88). Фактычны матэрыял указваў, што ланцугі ПС размеркаваны па ўсім тэксце, прычым у ланцугі ўключана значная колькасць сказаў. У цытаваным вышэй тэксце *Kubove príhody* (102 сказы, далей у дужках указваюцца іх нумары ў лінейнай паслядоўнасці) выкарыстана 11 ланцугоў і 15 адзінкавых ПС з перавагай ланцугоў у канцы тэксту (яны ўключаны ў квадратныя дужкі і вылучаны шрыфтам): ПУ (11) – [П (6–7) – ПУ (8–9)] – ПУ (12) – П (15) – ПУ (18) – П (23) – [ПУ (25) – П (26–29)] – П (32) – ПУ (35) – П (37)

– [ПУ (39) – П (40) – ПУ (41)] – ПУ (44) – П (46) – [П (49–50) – ПУ (51–52)] – П (54) – П (56) – П (59) – [ПУ (63) – П (64)] – [ПУ (66) – П (67)] – ПУ (69) – П (71) – П (73) – П (78) – [П (80) – П (81)] – [П (84) – ПУ (85) – П (86)] – [П (88–91)] – П (100).

Цытаваны вышэй тэкст *Мядзведзь* (34 сказы) мае 6 ланцугоў (укключаюць 19 сказаў) і 2 адзіночныя ПС: [П (3–4)] – [ПУ (7–9) – П (10–13)] – [П (16) – ПУ (17) – П (18)] – П (21) – ПУ (24) – [П (26–28)] – [П (30–31)] – [П (33–34)].

Дынаміка сказаў у межах тэкстаў перадае тэндэнцыю пэўнай структурнай упарадкаванасці і паўтаральнасці. У разгледжаных намі моцных ініцыяльнай і фінальнай пазіцыях тэкстаў з працягласцю 5 сказаў (павялічвалася ў выпадку наяўнасці ланцуга сказаў) выразна прасочваецца сінтаксічная рытмічнасць і нестрогая ўпарадкаванасць з актуалізацыяй кантактных, дыстантных і сіметрычных сувязей. У беларускім матэрыяле выразна праглядаецца прыцып дваічнасці арганізацыі. ПС і ў ініцыяльнай, і ў фінальнай пазіцыі ўключаюць 10 з 12-ці беларускіх фрагментаў, выключэнне – тэксты № 8 (І) і 12 (F) (гл. табліцу 7, у ёй пералік тэкстаў адпавядае прынятаму ва ўсіх папярэдніх табліцах парадку).

Табліца 7. Сказы ў ініцыяльных і фінальных пазіцыях у беларускіх тэкстах

№ п/п	І – ініцыяльная пазіцыя, нумары сказаў						F – фінальная пазіцыя, нумары сказаў ад канца					
	1	2	3	4	5	канец ланцуга	пачатак ланцуга	5	4	3	2	1
1.	СЗЛ	СЗ	ПУ	СЗЛ	СЗ		ПУ	ПУ	ПУ	СЗ2	СКБЗ	СЗ
2.	СЗ	П	ПУ	СКБЗ	БЗ	БЗ	ПУ-2П-ПУ-4П	П	П	ПУ	СЗЛ	СЗ
3.	П	ПУ	СЗЗ	СЗ	СЗ		ЗПУ-2П-ПУ	П	БЗ	СЗЛ	СЗ	СЗ
4.	П	ПУ	ПУ	П	ПУ	2ПУ		ПУ	П	СЗЛ	П	ПУ
5.	ПУ	П	СКБ4	БЗ	ПУ			СКБЗ	СЗЛ	БЗ2	ПУ	СЗ4
6.	П	ПУ	СЗЛ	БЗ	П			СЗ2	СКБЗ	СЗ	ПУ	ПУ
7.	СЗЗ	СЗЗ	П	СКБ4	СКБ4			СКБЗ	БЗ	СЗ	СКБЗ	ПУ
8.	ПУ	БЗ	СЗ	БЗ	П			СКБЗ	СКБЗ	БЗ	БЗ	СЗ
9.	СЗ	СЗ	П	П	СЗ	СЗ		П	П	БЗ	П	П
10.	П	П	П	П	ПУ			ПУ	СКБЗ	П	СЗ	БЗ
11.	СКБ5	П	П	СКБ4	БЗ	БЗ		СКБ4	СЗ	БЗ	СКБЗ	ПУ
12.	СКБ7	СЗ	СЗ	БЗ	СЗЛ			СЗ2	СКБ5	П	П	ПУ

У аналізаваным беларускім матэрыяле прысутнічае тэндэнцыя да суаднесенасці ініцыяльных і фінальных сінтаксічных сродкаў выражэння. Не назіраецца выразная перавага нейкага тыпу сказа, аднак у абсалютным пачатку беларускага тэксту часцей знаходзіцца ПС (палова выпадкаў, з іх 4 П, а 2 ПУ). Абсалютная фінальная пазіцыя таксама запоўнена 6 разоў ПС, аднак пераважае ПУ – 5 адзінак, і 1 П. 4 ужыванні прыпадаюць на СЗ і 1 на гэты ж тып, прадстаўлены большай колькасцю прэдыкатыўных частак – СЗ4. У 2-х выпадках назіраецца прысутнасць аднаго тыпу сказа – ПС, аднак абавязкова ў абедзвюх разнавіднасцях – П і ПУ. Заўважаецца нестрогая рытмічнасць паўтарэння сказаў, аднак прысутнічаюць і строга сіметрычныя адносна цэнтру наборы сказаў – у І 1. і І 3 – гэта аднолькавая лінейнасць 2-х сумежных сказаў, а ў І 8, F 4, F 9 – раўналежнасць.

У славацкім матэрыяле простыя сказы прысутнічаюць у 10 з 12 фрагментах, аднак не запаўняюць сабой увесь аналізаваны ініцыяльны і фінальны фрагмент. Рытмічная спецыфіка

славацкіх тэкстаў таксама абапіраецца на паўтаральнасць і дынаміку сінтаксічных структур, наборы якіх належаць ў абедзвюх мовах да найбольш варыятыўнай і арыгінальнай сферы. Славацкі матэрыял дэманструе больш выразна прынцып траічнасці паўтарэння і злучэння сказаў кантактным і дыстантным спосабам. У ім шырэй прадстаўлены СКБ (30 сказаў, 17 – **I**, 13 – **F** (гл. табліцу 8), у беларускім фрагменце – усяго 17 такіх сказаў 7 – у **I**-пазіцыі, 10 – у **F**-пазіцыі.

Табліца 8. Сказы ў ініцыяльных і фінальных пазіцыях у славацкіх тэкстах

№ п/п	I – ініцыяльная пазіцыя, нумары сказаў						F – фінальная пазіцыя, нумары сказаў ад канца					
	1	2	3	4	5	канец ланцуга	пачатак ланцуга	5	4	3	2	1
1.	БЗ	БЗ	ПУ	ПУ	СКБ4		БЗ	БЗ	БЗ	СКБ6	ПУ	СКБ4
2.	С232	СКБ4	СЗ	П	СКБ4	СКБ3		П	СЗ	П	БЗ	П
3.	СЗ	ПУ	ПУ	П	СЗ	СЗ		БЗ	П	ПУ	ПУ	ПУ
4.	ПУ	СКБ5	СЗ3	СЗ	БЗ			СЗ	СЗ	П	СКБ4	СЗ
5.	БЗ	СКБ3	СКБ5	СКБ3	ПУ			П	БЗ	СЗ	СКБ3	СКБ3
6.	СЗ2	СЗ	СЗ	ПУ	СКБ5			ПУ	БЗ2	П	СЗ	СЗ2
7.	СЗЛ	СКБ4	П	БЗ	СКБ6	СКБ3		П	СЗ	П	СЗ2	П
8.	П	СЗ2	БЗ2	СКБ3	ПУ			БЗ2	ПУ	СКБ4	БЗ	П
9.	СКБ3	СЗЛ	СЗ	СКБ3	ПУ			БЗ2	ПУ	СКБ4	БЗ	СКБ3
10.	П	СЗ2	БЗ2	СКБ3	ПУ			БЗ2	ПУ	СКБ4	БЗ	П
11.	ПУ	СКБ6	ПУ	СЗ2	СЗ	СЗ		П	ПУ	СКБ3	БЗ	ПУ
12.	П	СЗЛ	СЗ	ПУ	ПУ	2ПУ		СКБ5	СЗЛ	ПУ	СКБ4	СКБ3

У беларускіх і славацкіх народных казках складаныя сказы выступаюць устойлівым сродкам тэкстаўтварэння. Яны вызначаюцца разнастайнасцю, высокай ступенню варыятыўнасці, выразнай тэндэнцыяй да частковага вар’іравання і трансфармавання ў тэксце. Адносная ўстойлівасць пэўных сінтаксічных структур звязана з афармленнем імі казачных формул. Спецыфікай беларускага матэрыялу выступае большая функцыянальная варыятыўнасць сінтаксічных структур пры актуалізацыі суадносных са славацкім матэрыялам сродкаў сінтаксічнага злучэння (гл. табліцу 9, дзе агульнасць перадаецца каэфіцыентам 1, адхіленні ад якога сведчаць пра адрозненне):

Табліца 9. Зводная

Мовы		Беларускія тэксты		Славацкія тэксты		Каэфіцыент агульнасці	
Сінтаксічныя з’явы		колькасць №	%	колькасць №	%	№/ №	паводле %
Сказы		1054	100%	1017	100%	0,96	1
ПС		492	46,68%	332	32,65%	0,67	0,70
СС		562	53,32%	685	67,35%	1,22	1,26
2 пч	БЗ	112	10,63%	127	12,49	1,13	1,17
	СЗ	161	15,28%	139	13,67%	0,86	0,89
	СЗЛ	82	7,78%	85	8,36%	1,04	1,07

3 пч	СКБ	63	5,98 %	127	12,49%	2,02	2,09
	БЗ	21	1,99%	27	2,65 %	1,29	1,33
	СЗ	39	3,70 %	42	4,13 %	1,08	1,12
	СЗЛ	11	1,04 %	4	0,39%	0,36	0,38
4 пч		43	4,08 %	83	8,16%	1,93	2,00
5 пч		22	2,09 %	30	2,95 %	1,36	1,41
6 пч		5	0,47 %	16	1,57%	3,20	3,34
больш за 6 пч		3	0,28 %	5	0,49%	1,67	1,75

Такім чынам, сінтаксіс тэкстаў беларускіх і славацкіх народных казак выступае эстэтычна значным камунікатыўным спосабам групавання моўных адзінак пры моўным функцыянаванні. Суадносіны простых і складаных сказаў маюць у беларускім і славацкім матэрыяле аналагічную тэндэнцыю перавагі складаных сказаў. Агульнай прыметай з’яўляецца наяўнасць некаторай колькасці тэкстаў з перавагай простых сказаў. Славацкі матэрыял паказвае большы працэнт прысутнасці складаных сказаў. Пры гэтым аб’ём тэксту неістотны, дыферэнцыяльнай прыметай выступае дыялагічная форма без слоў аўтара. У абедзвюх мовах у аналізаваных тэкстах пераважае складаны сказ з дзвюма прэдыкатыўнымі часткамі. У славацкіх тэкстах значна часцей ужываюцца складаныя сказы з трыма прэдыкатыўнымі часткамі. Беларускі матэрыял адлюстроўвае большую дынаміку ў структураванні семантычна паўтораных або трансфармаваных тэкставых фрагментаў пры дапамозе розных відаў простых і складаных сказаў, што выступае фактарам варыятыўнасці лінгвістычных сродкаў у сістэме беларускай літаратурнай мовы.

Скарачэнні:

БЗ – складаны бяззлучнікавы сказ

БНК – Беларускія народныя казкі. Склад. Г.А. Барташэвіч, К.П. Кабашнікаў. Мінск 1986.

ПС – просты сказ, слв. *jednoduchá veta*

ПУ – просты ўскладнены сказ

пч – прэдыкатыўныя часткі

СЗ – складаназалежны сказ, слв. *podrad'ovacie súvetie*

СЗЛ – складаназлучаны сказ, слв. *prirad'ovacie súvetie*

СКАБП – СЕРЖПУТОЎСКІ А. К. Казкі і апавяданні беларусаў-палешукоў. Мінск 1999.

СКБ – складаны сказ камбінаванай будовы, слв. *zložené súvetie*

СС – складаны сказ, слв. *súvetie*

ЧК I – Чарадзейныя казкі. Склад. К. П. Кабашнікаў, Г. А. Барташэвіч. Ч. I. Мінск 2003.

CR – DZUBÁKOVÁ, M.: Codex revúcky A, B, C. In: Slovenský národopis, 1973, roč. 21, č. 3, s. 393-412.

D66–III – DOBŠINSKÝ, P.: Prostonárodné slovenské povesti. Zv. III. Bratislava 1966.

D–III – Slovenské národné povesti. Zo zbierok a v úprave P. Dobšinského. Zv. III. Bratislava 1996.

Літаратура

БАРАГ, Л. Р.: Беларуская казка. Мінск 1969.

БЕЛАРУСКАЯ народна-паэтычная творчасць. Пад агульнай рэд. М. Р. Ларчанкі. Мінск 1979.

БОРКОВСКИЙ, В. И.: Синтаксис сказок. Русско-белорусские параллели. Москва 1981.

ВСЕВОЛОДОВА, М. В.: Теория функционально-коммуникативного синтаксиса. Москва 2000.

КАРСКІ, Я. Ф.: Беларусы. Мінск 2001.

ЛЯШУК, В. М.: Беларуска-славацкія моўныя паралелі ў народных казках. In: Slovensko-bieloruské jazykové, literárne a kultúrne vzťahy. Prešov 2001a, s. 267-274.

ЛЯШУК, В. М.: Дыялектная мова. In: Беларускі фальклор: Энцыклапедыя. Мінск 2005a, с. 458-460.

ЛЯШУК, В. М.: Дыялог. In: Беларускі фальклор: Энцыклапедыя. Мінск 2005b, с. 612.

ЛЯШУК, В.: Обработка и перевод фольклорных текстов в Беларуси и Словакии: языковой аспект. In: Hľadanie ekvivalentnosti II. В поисках эквивалентности II: Сб. науч. докл. Междунар. науч. конф. Прешов 2004, с. 547-557.

ЛЯШУК, В.: Образно-стилистические особенности белорусских и словацких народных сказок: проблемы перевода. In: Slavica Slovaca, 2001, roč. 36, č. 1, s. 13-22.

DORULA, J.: Tri kapitoly zo života slov. Bratislava : Veda 1993, s. 62-145.

- DORUĽA, J.: Z histórie lexikálnych slovensko-východoslovenských súvislostí a paralel. In: Československá slavistika 1983. Lingvistika, historie. Ed. Ján Horecký. Praha 1983, s. 60-72.
- ĽAŠUK, V.: Komunikačné modely v bieloruských a slovenských ľudových rozprávkach. In: Język i literatura słowacka w perspektywie słowiańskiej. Kraków 2005, s. 249-255.
- ORAVEC, J.-BAJŽÍKOVÁ, E.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax. Bratislava 1982.
- POČTOVÁ, G.: Syntaktické útvary slovenských ľudových rozprávok. In: Zborník PF v Prešove UPJŠ v Košiciach. Slavistika XIV. Zv. 3. Bratislava 1979, s. 141-156.

Prosaic Dynamics of Syntactic Features in the Texts of Belarussian and Slovak Folk Fairy Tales

Viktoria Liashuk

The syntax of the texts of Belarussian and Slovak folk fairy tales is viewed as an aesthetically significant communicative way of grouping the language units in the functioning of the language. The ratio of simple and complex sentences is an essential attribute of the language of prose folklore that has the similar tendency of prevalence of complex sentences in both Belarussian and Slovak material. The common attribute is the presence of a certain amount of texts with significant preponderance of simple sentences. The Slovak material shows higher percentage of compound sentences. Thus the volume of a text is not essential. The dialogical form of speech without words of the author acts as a differential attribute of a large amount of simple sentences. The inclusion of complex sentences into the structure of a fairy-tale formula, repeated paraemia or loci communes is an additional condition of the increase in their quantity. The quantity of predicative parts in the structure of a complex sentence varies from 2 to 15 (the Slovak language) or 8 (the Belarussian language). In both languages the complex sentence with two predicative parts prevails in the analyzed texts. In Slovak texts compound sentences with three predicative parts are used more often. The Belarus material reflects a vivid dynamics in the structurization of semantically repeated or transformed text fragments by means of different kinds of simple and complex sentences as the factor of variability of linguistic means which is essential in the system of the Belarussian literary language.

ANGELA ŠKOVIEROVÁ*

Antický starovek a jeho odraz v humanistickej príležitostnej poézii (na príklade produkcie poetických literárnych útvarov v bardejovských tlačiarňach v 16.-17. storočí)

ŠKOVIEROVÁ, A.: Antique and its reflection in the occasional poetry of humanianism. (On the example of poetry genres production in the printing offices in Bardejov in the period of 16. – 17. century). *Slavica Slovaca*, 41, No. 2, pp. 119-124. (Bratislava)

The meridian period of academic poetry in our provisions terminate in the period of years 1540 – 1620, rised also in the production of printing office in Bardejov, which belong to the some consistent functioning printing offices in our area on the end of 16. century. The Study circumstantialy parse poetry impressions published in Bardejov – abov all its formal aspect, but no examine literary value of this occasional poetry.

Humanianism, literature, occasional poetry, printing offices in Bardejov, latine language

Obdobie medzi rokmi 1540-1620 sa v našej literatúre pokladá za obdobie rozkvetu humanistickej literatúry, ktorý sa prejavil v poézii, próze i dráme. V tomto období sa pre človeka postupne stávalo najdôležitejšou hodnotou právo na plné zmyslové, radostné a šťastné prežívanie života, láska k prírode, ku kráse, úcta k rozumu a vyzdvihovanie ľudskej osobnosti spojené so zdôrazňovaním významu jednotlivca. Myšlienkové a citové hodnoty založené na radostnom a materialistickom životnom názore boli v minulosti typické pre grécku a rímsku antickú kultúru. Objavovanie, štúdium a napodobňovanie antickej kultúry a umenia, ako aj snaha o obrodenie antických ideálov a predstáv bolo cieľom renesancie, zatiaľ čo jej východiskom bol humanizmus zameraný odborne a jazykovo na štúdium, výklad, vydávanie a napodobňovanie antických literárnych pamiatok. Vo včasnej renesancii prevládala literárna tvorba v latinčine. Načieralo sa pri- tom do bohatstva antickej literatúry, do jej príbehov, metafor, obľúbenými sa stávali literárne štýly používané v staroveku i staroveké metrické formy. Ambícia básnikov vyrovnáť sa majstrom starovekej rímskej a gréckej literatúry sa tiež prejavila už vo včasnej renesancii. Humanistická a renesančná literatúra bola na jednej strane prostriedkom, kľúčom k múdrosti a kultúre predchádzajúcich vekov a nástrojom výchovy súvekých ľudí. Na druhej strane sa stávala cieľom samotná literatúra a štúdium s ňou súvisiacich disciplín, ako napr. poetickej tvorby a rétoriky, a zjavné je i jazykové zdokonaľovanie výrazových foriem.¹ V literatúre ide o vysoké estetické ciele, vysoko sa hodnotí a podmieňuje i učenosť humanistu. „Poeta doctus“ – učený básnik je ozdobou spoločnosti. Jeho životným krédom je heslo „ad fontes“, teda návrat k prameňom a túžba skúmať diela antických autorov i znovu spoznať kultúru staroveku. Pojem starovekej kultúry bol však chápaný široko. Zahŕňal grécku, rímsku i biblickú kultúru. V období humanizmu sa do literatúry premietajú tak vplyvy antické, charakterizované klasickou latinčinou a vycibreným cicerónskym štýlom, ako aj vplyvy biblické.

* Mgr. Angela Škovierová, PhD., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava.

¹ SŁOWNIK literatury staropolskiej (średniowiecze – renesans – barok). Pod redakcją Teresy Michałowskiej. Wrocław – Warszawa – Kraków : Zakład narodowy imienia Ossolińskich 1990. 322 s.

Hospodársky rozvoj Bardejova začínajúci sa už v 14. storočí, keď sa v ňom usadili Nemci a mesto dostalo od panovníkov viaceré výsady a privilégia, mal postupom času priaznivý vplyv na rozvoj školstva a kultúry. Bardejovská mestská škola založená v roku 1539 vďaka svojím progresívnym vyučovacím metódam i humanisticky vzdelaným učiteľom, z ktorých vynikal najmä jej rektor Leonard Stöckel, náboženský spisovateľ a zároveň jeden z najvýraznejších predstaviteľov kultúrneho diania v 16. storočí v Uhorsku, lákala študentov z celého severovýchodného Uhorska,² a tak už v 16. storočí bol Bardejov rozvinutým kultúrnym a hospodárskym centrom s plodným literárnym zázemím. No Bardejov sa zapísal do histórie Uhorska a Slovenska nielen školstvom, ale aj tlačiarňou, ktorou sa toto mesto radí k najstarším a najvýznamnejším strediskám kníhtlačiarstva na území Slovenska.³

Na konci 16. storočia, keď už u nás pôsobilo niekoľko stálych tlačiarň (napr. v Trnave a v Banskej Bystrici od roku 1577, v Bratislave od roku 1594), začína pracovať aj bardejovská tlačiareň Dávida Gutgesela, ku ktorej neskôr pribudla i druhá Klösova tlačiareň; Gutgeselova tlačiareň s ňou po troch rokoch splynula.⁴ V rukách Klösovcov bola táto tlačiareň s určitými preštvkami až do roku 1664. Tvorba obidvoch tlačiarň (Gutgeselovej i Klösovej) je charakteristická skôr nábožensko-polemickými spismi, hoci zodpovedajúco dobovým tendenciám a vkusu, keď sa poézia začala chápať ako špecifický druh duchovnej činnosti, ako umenie, ktoré mravne očisťuje a vyžaduje si viazanú reč, a v súlade s kultúro-spoločenským ovzduším a novou životnou filozofiou humanizmu mala byť zdrojom i spojením úžitku s pôžitkom a mala zobrazovať pekné a šľachtné veci,⁵ nezanedbateľnú položku v produkcii týchto tlačiarň tvorili rozličné žánre príležitostnej poézie. Zatiaľ čo náboženská poézia, ktorej rozmach vyvolala reformácia, sa písala prevažne v jazyku zrozumiteľnom ľudu a latinské duchovné skladby boli skôr výnimočné, svetsky orientovaná poézia vo veľkej miere zastúpená rozličnými žánrami príležitostnej lyriky, epigramami, satirami a pod. sa písala po latincky.⁶ Na našom území žilo, pracovalo, resp. z neho pochádzalo asi 1400 renesančných a humanistických básnikov, autorov väčších básnických diel aj drobných príspevkov. Príležitostná lyrika (gratulačné básne, epitalamiá a najmä enkómia, propemptiká a epicédie) prevládala nad všetkými žánrami latinskej humanistickej poézie.⁷ V období rozkvetu humanistickej vzdelanosti bolo totiž písanie poézie venovanej blízkym ľuďom alebo významným osobnostiam k najrôznejším príležitostiam (napr. úmrtie, sobáš, korunovácia...) nielen módou a bežnou spoločenskou praxou, ale najmä spôsobom vyjadrovania a udržiavania medziľudských vzťahov. Takáto príležitostná poézia sa vydávala nielen v samostatných zbierkach, ale gratulačné, oslavné a iné verše boli súčasťou takmer každej knihy vydanej v tomto období.

Jedným z najvýznamnejších diel vytlačených v Bardejove roku 1599 je básnická zbierka *Hungaridos libri poematum quinque*, ktorá patrí vôbec k prvým súborným dielam v Uhorsku. Jej autor Ján Bocatius – popredný dobový vzdelanec, rektor prešovskej a neskôr košickej školy, prevzal do nej (znovu vytlačil) básne, ktoré uverejnil už v deviatich iných bardejovských tlačiarňach a niektorých zahraničných, ba pravdepodobne aj v nejakých iných dnes už neznámych, nezachovaných príležitostných drobných tlačiarňach.⁸ Hoci Bocatius sa preslávil epigramatickými básňami zväčša mravno-didaktického zamerania a predovšetkým cyklom ľubostných, ba až eroticky ladených básní – výpovedí o svojom vzťahu ku krásnej, napokon však zradnej Rubelle, podstatnú časť jeho básnickej zbierky *Hungaridos libri poematum quinque*, ktorú sám autor

² KOMOROVÁ, K.: Najstaršie bardejovské tlače vo fonde Slovenskej národnej knižnice. In: Kniha 2003-2004. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry. Ed. Miroslava Domová. Martin : Slovenská národná knižnica 2004, s. 37.

³ K. Komorová, c. d., s. 37.

⁴ ČAPLOVIČ, J.: Bibliografia tlačí vydaných na Slovensku do roku 1700. Martin : Matica slovenská 1972-1984, zv. 2., s. 49 a BREZA, V.: Tlačiarne na Slovensku 1477-1996. Bratislava : Univerzitná knižnica 1997, s. 9.

⁵ MINÁRIK, J.: Renesančná a humanistická literatúra. Svetová, česká, slovenská. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1985, s. 19-22.

⁶ J. Minárik, c. d., s. 91.

⁷ Tamže, s. 137.

⁸ J. Čaplovič, c. d. zv. 1., záznam č. 87.

podľa tematicko-žánrového hľadiska rozčlenil na päť častí: I. Martialia vel bellica (Martove alebo vojenské básne), II. Encomiastica (Oslavné básne), III. Nuptialia (Svadobné básne), IV. Miscellanea (Rozličné básne – napr. aj o vysokých Tatrách, či soľných baniach v Prešove), V. Sepulcralia (Pohrebné básne), tvoria príležitostné verše.⁹ Z ďalších autorov príležitostnej poézie bol známejší napr. dobový náboženský spisovateľ a predstaviteľ kryptokalvinizmu Gašpar Pilc.

Popri autorských zborníkoch či osobitných príležitostných básnických útvaroch vychádzali však aj celé zbierky príležitostnej poézie rozličných autorov. Ich zostavovatelia často nie sú známi. Výnimkou je tlač *Epitaphia generosum et magnificorum Dominorum Valentini et Francisci Balassa de Gyarmach fratrum germanorum, pie et gloriosae, pro fide Christiana in diuersis praeliis excinctorum. Gratitudinis ergo a diuersis conscripta* z roku 1595, v ktorej Krištof Darholtz podpisuje predhovor svojimi iniciálkami C. D. (Christophorus Darholtz),¹⁰ čo by naznačovalo, že on by mohol byť zostavovateľom tlače. Vylúčiť však nemožno ani možnosť, že zostavovateľmi takýchto zbierok boli niektorí tlačiar, ktorí boli v tomto období tiež vzdelancami, neraz boli absolventmi univerzitného štúdia, v spoločenskom rebríčku zaujímali vždy popredné miesto a popri vlastnej profesii neraz pôsobili vo verejných funkciách a v mestskej správe.¹¹ Často bývali aj autormi predhovorov alebo prekladateľmi.

Najväčšiu skupinu príležitostných tlačí bardejovskej produkcie tvorili básnické útvary súvisiace s dôležitými životnými udalosťami, napr. sobášom, úmrtím a pod. Prevládajúcimi tlačami boli epicédiá, v ktorých sa meditovalo o ľudskej pomínutelnosti a nevyhnutnosti smrti. S nimi sa tematicky prelínali aj funebriá – pohrebné básne a epitafiá. V tejto poézii bolo ústrednou témou vyjadrenie žiaľu nad mŕtvym a jeho panegyriзация. Najčastejšie sa názov básne zhoduje s jej literárnym žánrom v rámci príležitostnej poézie (Epitafium..., Epicédium...) a obsahuje aj meno zomrelého, dátum úmrtia v podobe chronogramu alebo chronostichu a okolnosti jeho smrti. Napr. z epicédia z dielne Jakuba Klösa z roku 1615 *In obitum ... Iohannis Farschii Tribuni Plebis Inclytae Reipub. Bartphensi ut Et Proxime Superiori Biennio Iudicis ... Anno Supra millesimum Sexcentessimum, decimo quinto, IV. Non Feb. ipso die Purificationis aetatis suae XL, ex hac vita in Coelestem patriam ... Ab amicis in luctu luctaeque relictis*¹² sa možno dozvedieť, že Ján Farschius zomrel 2. februára 1615 vo veku 40 rokov. Bardejovské epicédiá majú štandardnú úpravu. Zväčša ide o rozsahom malé tlače – jednofóliové a dvojfóliové. Častá je dvojstĺpcová sadzba. Napríklad v tlači z roku 1618 sú v dvoch stĺpcoch vedľa seba epicédia Samuela Creutzera – v jednom stĺpci je *Epicedion In obitum... Sabine Mokoschini Maritae quondam...* a v druhom *Epitaphium. In primum Decessum Ex Hac ... vita Annae, quondam ...*¹³ Väčšina týchto diel je venovaná známym osobnostiam – významným mešťanom a členom mestskej rady, kňazom, šľachte – niekedy aj zo vzdialenejších končín napr. epitafium venované „urodzenému a vznešenému pánovi Františkovi Balašovi zo Žitaviec“ v Tekovskej stolici. Autormi básní sú zväčša žiaci bardejovského gymnázia a jeho učitelia, no niekedy aj učitelia z iných škôl a miest, napr. v už spomenutom epitafiu venovanom Františkovi Balašovi možno nájsť aj báseň učiteľa z Nemeckej Ľupče. Z hľadiska konfesionalnej tolerance je zaujímavé, že do tejto zbierky prispeli popri protestantoch aj *Studiosi poeseos cesarei, regique Collegii Thurociensis, Societatis Jesu*.¹⁴ Zaujímavejšie sú napr. aj epicédia vydané pri príležitosti smrti majiteľa tlačiarne Jakuba Klösa¹⁵ staršieho a väčšia zbierka básní je venovaná posmrtné šľachticovi G. Horváthovi Stančíčovi.¹⁶ Autormi básní sú prirodzene žiaci školy, ktorú založil.

⁹ ŠMATLÁK, S.: Dejiny slovenskej literatúry. I. Bratislava : Národné literárne centrum 1997, s. 178-179.

¹⁰ J. Čaplovič, c. d. zv. 1., záznam č. 56.

¹¹ KLIMEKOVÁ, A.: Knižná produkcia mestskej tlačiarne v Bardejove v 18. storočí. In: Kniha 2003-2004. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry. Ed. Miroslava Domová. Martin : Slovenská národná knižnica 2004, s. 33.

¹² J. Čaplovič, c. d. zv. 1., záznam č. 128.

¹³ Tamže, záznam č. 136.

¹⁴ Tamže, záznam č. 56.

¹⁵ Tamže, záznam č. 137.

¹⁶ Tamže, záznam č. 66.

Druhú veľkú skupinu tvoria príležitostné básne venované svadbe a oslave mladomanželov zo vznešených a urodzených rodín a vrstiev bohatých mešťanov, niekedy aj protestantských kňazov. Sú to epitalamiá, ktoré mávajú už v názve najčastejšie slovo *Epitalamium*... alebo *Corona nuptialis*..., mená novomanželov a dátum svadby. Sú to tiež tlačé malého rozsahu. Niekedy sú básne produktom jedného autora, inokedy ide o zbierku básní. Ich súčasťou bývajú aj grécke verše, ako napr. v tlači *Torus ... 1597* od Andreja Mudroňa,¹⁷ v jednom prípade aj maďarské.¹⁸

V posledných desaťročiach 16. storočia sa rozbujnela záľuba v pokrývaní stránok knihy dekoratívnymi prvkami, iniciálami, rámčekmi, vlysmi, deliacimi linkami, vinetami... kombinovanými so zložito komponovaným, do neprehľadnosti predĺžovaným názvom na titulnej strane. Ten často zahŕňal celý obsah diela, jeho venovanie, rok vydania v podobe chronogramu alebo chronostichu a jeho dôvod,¹⁹ napr. v poslednej vete z titulného listu svadobnej tlače Jakuba Klösa z roku 1607 *Ευχα in honorem nuptiarum Generosi Dom. Melczeri sponsi et nobilissimae virginis filiae Gen. Dom. Ioannis Berzoviczei senioris, de eadem in Hamburg, sponsae, 1607, die 9. Sept. celebratum. Anno quo: fVLgentl oCtaVa septeMbrIs LVCe, VenVsta Sponsa CVpIt sVaVInCLa sVbIre thori* je verzálkami vyznačený rok 1607.²⁰ Časové údaje sa s obľubou uvádzali v podobe tzv. chronogramov či chronostichov – prozaických či veršovaných floskulí umne skomponovaných tak, aby súčet písmen, ktoré sa zhodujú s rímskymi číslicami (M, D, C, L, X, V, I) a sú vytlačené majuskulami, dával príslušný rok vydania. Latinčina bola po dlhé desaťročia pre takéto slovné hračky ideálnym jazykom,²¹ ako to vidno aj z ďalšieho, takmer o dvadsať rokov mladšieho titulného listu veršov nazvaných *Corona nuptialis ... Dn. Gabrielis D. G. Sac. Rom: Imp: et Tran: Princip. ... cum Dn. Catharina Marchionissa Brandeb. ... Anno GabriLeLI BethLeMIo katharIna BranDebVrga est sVaVIs aVIs.* (= 1626)²² pochádzajúcich už z dielne Jakuba Klösa mladšieho z roku 1626.

V druhej polovici 16. storočia sa spočiatku učenecký a exkluzívny charakter renesancie a humanizmu, prístupný len úzkemu okruhu vzdelancov, začal meniť. Postupne vznikali tzv. kultúrny mecenát, ktorý utváral podmienky na tvorivú činnosť vzdelancov. Nebola zriedkavá podpora vzdelancov počas štúdií, finančná výpomoc pri vydávaní knižných diel, ale ani zakladanie škôl a pod.²³ Slušnosťou a povinnosťou básnikov bolo odvdčať sa svojmu patrónovi a podporovateľovi formou venovaní či rozličných druhov veršov panegyrického charakteru, akými boli aj enkómia oslavujúce patrónov, mecenášov, panovníkov a neraz aj priateľov básnikov. Nezriedka mávali formu pochvalných veršov.²⁴ Ani pri bardejovských enkómiách nešlo zväčša o neznáme osoby; tento druh poézie bol venovaný (možno v miere o niečo väčšej ako iné druhy príležitostnej poézie) verejne činným ľuďom – kňazom, grófom a ich manželkám. Dobovým zvykom a nevyhnutnosťou bolo aj vyjadrenie úcty panovníkovi, a tak Jakub Klös vydal roku 1597 *Elogium In Honorem ... D. D. Sigismundi I.*,²⁵ ktorým chcel autor Torquatus Ioannes Aquilius osláviť už zosnulého poľského panovníka Žigmunda I.; obdobie jeho vlády (1506-1548) sa nazýva i zlatým vekom Poľska. K tejto tlači sú však pridané aj verše týkajúce sa protitureckých vojen – *Adjectae Elegiae De Bello Necessario Movendo contra Turcas et omnino continuando*. Obsadenie väčšej časti Uhorska Turkami sa ako celospoločenský problém odrazilo i v príležitostnej poézii. Vojnové víťazstvá ospevovali básnici v tzv. epinikiách a práve jedným z prvých diel, ktoré v bardejovskej tlačiarňi vyšli, bol *Epinikion praelii cum turcis commisi, Et Victoriae incruentae militum Sendröensium, 9. die Iulij Anni 1578 acquisitae*, ktorého autorom bol Gašpar Pilc.²⁶

¹⁷ Tamže, záznam č. 69.

¹⁸ Tamže, záznam č. 114.

¹⁹ BOHATCOVÁ, M.: Česká kniha v proměnách staletí. Praha : Panorama 1998. 295 s.

²⁰ J. Čaplovič, c. d. zv. 1., záznam č. 112.

²¹ M. Bohatcová, c. d., s. 147.

²² J. Čaplovič, c. d. zv. 1., záznam č. 98.

²³ CURTIUS, E. R.: Evropská literatura a latinský středověk. Praha : Triáda 1998. 115 s.

²⁴ J. Minárik, c. d., s. 139.

²⁵ J. Čaplovič, c. d. zv. 1., záznam č. 71.

²⁶ Tamže, záznam č. 8.

Väčšina autorov príležitostnej poézie používala štandardné štylistické prostriedky a nevy-mykala sa konvencii, ktorá stanovovala trojité členenie poetického textu. Úvod bol charakteris-tický invokáciou – apostrofou adresáta, najčastejšie mecenáša alebo panovníka. Často sa obracal na jednu alebo viac osôb, na spoločenské inštitúcie, hodnostárov mestského úradu, vysokých zemských úradníkov. Zahŕňal meno adresáta, ako bolo zvykom, sprevádzané prívlastkami vy-jadrujúcimi jeho slávu a vznešenosť s presným určením pôvodu a postavenia.²⁷ Oslovenia, ktoré neboli v tomto období zriedkavé, vyvolávali pocit devótnosti a vlastnej poníženosti autora,²⁸ čo bolo podnietené možnosťou skutočného alebo očakávaného mecenášstva, osobného priateľstva, spolupráce a pod.²⁹ Anonymné veršované predhovory oslovujúce širšiu čitateľskú obec sú zried-kavé. Dedikácie bývali často epistolárnej povahy, teda začínali sa oslovením adresáta a končili sa väčšinou menom spisovateľa a dátáciou zo súčasného miesta jeho pobytu, niekedy obsaho-vali aj zaujímavé údaje o okolnostiach vzniku diela. Napríklad Krištof Darholtz v tlači, ktorá vyšla pri príležitosti smrti pani Cathariny Papovej³⁰ v úvodnom liste Jánovi Baloghovi, farárovi v Malom Svidníku a Demjanke uvádza, že vydáva tento spis vlastným nákladom. Záverom prí-ležitostných tlačí bývalo želanie do budúcnosti, zväčša emotívne a veľmi osobné. Tendencie sta-vať do popredia formálnu stránku poézie sa prejavovali v nadmernom používaní mytologických ozdôb a druhových vzorov z antiky, v tzv. ciceronianizme. Štýl písania je často ornamentálny a expresívny, používajú sa amplifikačné a kumulačné jazykové prostriedky. Používaním trópop a figur sa prezentuje učenosť autora.

Humanistická poetika príležitostného i nepríležitostného charakteru prevzala antický časo-merný veršový systém založený na pravidelnom striedaní dlhých a krátkych slabík. Časomiera sa na našom území začala presadzovať až v 15. storočí. Koncom tridsiatych rokov 16. storočia sa začíná vyučovať na našich školách aj gréčtina a v tom čase sa už aj u nás stávajú súčasťou príležitostnej poézie i grécke verše v rozmanitých antických metrách.³¹

Zatiaľ čo v staroveku sa Rimania vďaka latinčine, ktorá sa stala jazykom literatúry, vedy, školstva a štátnej správy, vo svojich provinciách západnej Európy mohli prezentovať ako no-sitelia kultúry, bol helenistický svet strediskom vysokej kultúry už dávno. Keďže aj latinčina bola na začiatku svojho historického obdobia ešte neustáleným jazykom, ani ona sa nevyhla vplyvu iných jazykov, s ktorými sa dostala do styku. Nezanedbateľný vplyv mala na ňu popri etrusktine gréčtina, s ktorou sa Rimania zoznámili najskôr v južnej Itálii, kde boli grécke kolónie, a až potom vo vlastnom Grécku. Z gréčtiny už v tomto období prešlo do latinčiny veľa slov z oblasti kultúry a literatúry. Je pochopiteľné, že v latinských textoch ostávajú najmä grécizmy zviazané s pojmami a reáliami, ktoré nemajú zodpovedajúci ekvivalent v rímskej kultúre a la-tinskom jazyku.³² A práve humanizmus ako myšlienkový pohyb vedome sa vracajúci k ideálom antiky, tým, že priniesol so sebou aj požiadavku znova skúmať diela rímskych a gréckych auto-rov a z toho prirodzene vyplývajúci nárok na dobového autora či už svetskej alebo náboženskej literatúry, ktorým mal byť *homo trilinguis* – človek ovládajúci latinčinu, gréčtinu i hebrejčinu, čo súviselo aj so zintenzívnením biblických štúdií od konca 15. storočia,³³ ukázal a zároveň umožnil vzájomné interferencie latinčiny a gréčtiny na rôznych úrovniach a v rozličných typoch textov. Popri menách historických postáv a mytologických bytostí sa gréčtina uplatnila pri po-užívaní tzv. biblicizmov – slov, výrazov alebo frazeologizmov typických pre text Biblie alebo

²⁷ KUJOVIČOVÁ, M.: Latinská produkcia exulantskej tlačiarne v Trenčíne. In: Knižničná a informačná veda. XVIII. Zborník FF UK. Bratislava : Univerzita Komenského 1997. 121 s.

²⁸ FRIMMOVÁ, E.: Daniel Basilius (1585-1628). Bratislava : Veda 1997, s. 84.

²⁹ M. Bohatcová, c. d., s. 182.

³⁰ J. Čaplovič, c. d. zv. 1., záznam č. 85.

³¹ OKÁL, M.: Antická metrika a prekladanie gréckej a latinskej poézie do slovenčiny. Bratislava : Slovenský spisovateľ 1991, s. 85.

³² BIENKOWSKA, D.: Styl językowy przekładu Nowego testamentu Jakuba Wujka. Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 1992, s. 107.

³³ SŁOWNIK literatury staropolskiej... , s. 172.

pochádzajúcich z Biblie. Používanie gréckych slov, ktoré sa navyše aj graficky odlišovali od textu písaného latinkou, dodávalo vážnosť biblickej terminológii v latinskom texte. Grécke slová používané v závislosti od obsahu diela priamo v texte dokumentujú aj hľadanie nových vzťahov medzi vecami a pojmami, umeleckú symboliku a metaforiku. Popri gréckych veršoch, ktoré bývali súčasťou príležitostných tlačí (i v závislosti od toho, či tlačiareň disponovala gréckymi typmi písma), niesol pečať gréckeho vplyvu neraz aj sám titul či názov básne, tlače alebo jej časti, ktorý sa v období humanizmu stával nielen jej označením (v staršej poézii sa zriedkakedy používali názvy básní; množstvo titulov je len dodatočným označením pôvodne nepomenovanej básne – aby sa sprehladnilo jej zaradenie v rámci knihy), ale priamo predznamenaním. V humanistickej poézii sa totiž množstvo titulov básní prekrýva s ich literárnym žánrom v rámci príležitostnej poézie (epinikion, encomion, epitalamium, hymeneas...). Titul má často gnómický charakter, je vždy čo najstručnejší, pričom môže obsahovať množstvo významov. Sám o sebe však často nemá veľký význam – rozhodujúci je jeho vzťah k básni alebo dielu.³⁴

Literárna hodnota väčšiny príležitostnej poézie z produkcie bardejovskej tlačiarne nie je zatiaľ overená. O týchto dielach možno konštatovať, že majú pomerne ustálenú formu a štruktúru a ich jazyk je klasický s dobre zvládnutou technikou veršovania, plný mytologických prvkov. Ich štýl je rétorický a patetický, čím sa v širšom kontexte zaraďujú k bežnému štandardu humanistickej príležitostnej poézie. Na druhej strane je príležitostná poézia cenným zdrojom biografických údajov týkajúcich sa osobností regionálneho, niekedy aj celouhorského kontextu. A tak, podobne ako hra slov, aj umelecká symbolika a metaforika v príležitostnej poézii naznačuje možnosti vzťahov medzi pojmami a vecami. Aj mená významných či menej významných osôb, ktoré sú jej pisateľmi alebo adresátmi, poodhaľujú sociálne vzťahy v novovekej renesančnej, resp. reformačnej spoločnosti.

Antique and its reflection in the occasional poetry of humanism (On the example of poetry genres production in the printing offices in Bardejov in the period of 16.-17. century)

Angela Škovierová

The meridian period of academic poetry in our provisions terminate in the period of years 1540-1620, rised also in the production of printing office in Bardejov. The Town Bardejov already in 16. century belonged to the developed cultural and administration centres with fruitful literary background, of course also printing office in Bardejov belong to the some consistent functioned printing offices in our area on the end of 16. century. Under the considerables literary works of this printing office comes poetry of Joannes Bocatius – above all the collection of poetry *Hungaridos libri poematum quinque*, but the biggest count of stamped works, was printing of poetry, which was knitted with events of life of citizens from Bardejov as marriage, funeral... (with titles as *epinikion*, *encomion*, *epitalamium*...), but also with capital social problems, how was for example Turkish dangerousness. The Study no examine literary value of occasional poetry, but circumstantialy parse formal aspect of poetry impressions published in Bardejov – abov all its front pages, language, character of founts.... Literary importance of occasional poetry is yet not certyfited, but it is still interesting, because shows the relationships between important people – citizens of town, which are writer or addressees oft this poetry, illustrate also social relations in modern Renaissance and Reformation world.

³⁴ BRUKNER, J.– FILIP, J.: Větší poetický slovník. Praha: Československý spisovatel 1968. 301 s.

KATARÍNA SEDLÁKOVÁ*

Korešpondencia, vlastná tvorba a prekladateľská činnosť Samuela Zacheja

SEDLÁKOVÁ, K.: Korešpondencia, vlastná tvorba a prekladateľská činnosť Samuela Zacheja. *Slavica Slovaca*, 41, No. 2, pp. 125-135. (Bratislava)

Samuel Zachej was criticized and imprisoned for his nationalist opinions in Slovakia. As an advocate of Slavic ideals he was also attacked and persecuted in Bulgaria. His articles admonish to mobilize national forces, to resolve the current social problem by suppressing strengthening Magyarization tendencies and empowering weakened Slavic ideals. To recognize the emergency situation and mobilize liberation forces in Slovakia also helped his first translation of the Bulgarian novel *Under the Yoke* by Ivan Vazov.

S. Zachej, aktivty, correspondence, contacts, S. H. Vajanský, countrymen, T. Bálent, creation, interpretation, novel

Samuel Zachej (1841 Mýto pod Ďumbierom – 1918 Sofia) – novinár, redaktor, pedagóg, osvetový pracovník a na neposlednom mieste všestranný organizátor.

Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní (1867), po násilnom zatvorení slovenského gymnázia v Kláštore pod Znievom,¹ kde pôsobil ako pedagóg, po zatvorení ďalších dvoch gymnázií a Matice slovenskej pokúšal sa o zmobilizovanie slovenskej inteligencie. Dokumentuje to nielen aktívna korešpondencia a kontakty predovšetkým s osobnosťami martinského kultúrneho života, ale aj jeho rozsiahla publikačná činnosť, príspevky najmä do Slovenských národných novín a preklady.

I. Korešpondencia Samuela Zacheja s osobnosťami martinského kultúrno-spoločenského života

1. Menovanie predsedu Kníhtlačiarskeho účastinárskeho spolku

Svoj nedobrovoľný odchod z vlasti S. Zachej až do konca života ťažko znášal, čoho dôkazom je aj pravidelná korešpondencia a osobné kontakty s národovcami, najmä so S. H. Vajanským, s J. Škultéty, M. Dullom, F. V. Sasinkom, E. M. Šoltésovou a inými. V roku 1892, teda dvanásť rokov po príchode do Sofie, mu Viliam Pauliny-Tóth oznamuje jeho zvolenie za predsedu Kníhtlačiarskeho účastinárskeho spolku v Turčianskom Sv. Martine. V prípade, že S. Zachej túto funkciu neprijme, bude na jeho miesto navrhnutý Andrej Halaša. Podľa listu A. Petrovi² sa S. Zachej vzdal predsedníctva martinskej tlačiarne, lebo jeho kandidatúra a celý priebeh volieb sa mu zdal pochybný, o čom v roku 1893 píše aj Gustávovi K. Zechenterovi Laskomerskému.

* PhDr. Katarína Sedláková, PhD., Filologická fakulta Univerzity Mateja Bela, Ružová 11, 975 53 Banská Bystrica.

¹ V liste Sasinkovi (Pešť 2. júla 1868) S. Zachej píše o potrebe založenia slovenského katolíckeho gymnázia, aby slovenskí katolíci svoje detky do evanjelických škôl nemuseli posielat'. In: Archív literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine (ďalej ALU SNK), A1683.

² Zachej píše Petrovi (Sofia 24. marca 1892): „Volit' predsedu na 14 dní len preto, aby potom veľkodušne zriekol sa v prospech iného, ktorého, neviem z akých príčin, treba ešte držať pod pokrievkou. A poneváž tu, nakoľko môžem súdiť, sotva bolo vecného dôvodu, prichodím k zakľučeniu, že rozhodovali nejaké skryté, bočné ohľady.“ In: ALU SNK, A1683.

2. Antislovanská atmosféra na Balkáne. S. Zachej uvažuje o návrate.

Založenie pivovarnického účastinárskeho spolku.

Na otázku, ako sa má, odpovedal: „Jako hrach na ceste. Som tu jako v nejakej zakliatej zemi. Až do jesene r. 1885, totiž až do tej nešťastnej revolúcie viedlo sa nám veľmi dobre, potom to začalo ísť všetko naopak a ja so svojím slavianskym zmýšľaním som bol napádaný, áno istý čas ostal som na listine. Musím mlčať, ak nechcem pochodiť jako cár. Zabývam sa zbieraním materiálu novších habsburských dejín, pri vrúcnom želaní, aby som ich skoro mohol spracovať a aby mi Boh dal zložiť kosti svoje v rodnej zemi.“

Zlom v Zachejovom živote znamenal rok 1885, keď vypukla srbsko-bulharská vojna, ktorá vyostрила najmä vzájomné vzťahy Bulharska a Srbska, o ktorých S. Zachej neraz píše, alebo na ne vo svojich dokumentoch upozorňuje, kritizujúc najmä srsbského kráľa Milana za jeho anti-slovanskú orientáciu.

Podľa listu Laskomerskému³ sa S. Zachej mal už pred rokom presťahovať do Martina, ale „sa to rozhodlo, istý pán ma tam nechcel mať.“ V tom čase bol už S. Zachej v Sofii sám, pretože, ako píše ďalej, jeho švager Capko bol v Martine, aby uskutočnil ich spoločný plán a založil tam pivovarnický účastinársky spolok. Do Sofie mu poslal plány na výstavbu pivovaru. Píše tiež, že Mudroň sa na podnik teší, a keby mohli, aj viacerí by podpísali, zatiaľ však majú z Martina len 20 účastinárov.

3. Spolupráca so S. H. Vajanským

Spolupráca medzi S. Zachejom a S. H. Vajanským bola úzka z pracovnej (literárnej) i osobnej stránky, nešlo len o jednostrannú pomoc. Recipročne sa na stránkach Slovenských národných novín a Slovenských pohľadov objavovali, z iniciatívy S. H. Vajanského, príspevky S. Zacheja z Bulharska;⁴ Vajanský sa dokonca pripravoval na cestu do Bulharska. V dňoch 5.-15. 6. 1910 sa skutočne aj zúčastnil na slovanskom zjazde v Sofii a svoje dojmy z pobytu v Bulharsku zachytil v reportáži *Sofia-Pleven*, uverejňovanej na pokračovanie v Národných novinách ešte v tom istom roku. Sklamany situáciou doma (podobne ako väčšina slovenských národovcov), uvažoval S. H. Vajanský už roku 1877, že sa usadí v Bulharsku.

Blahoželajúc Vajanskému k päťdesiatym narodeninám, prirovnáva S. Zachej cestu života národovcov a dejateľov ku križovej ceste Ježiša Krista – v nejednom prípade vedie takmer až na samu Golgotu. Želá mu, aby sa dožil čias, keď jeho neúnavné snahy a ideály budú korunované úspechom, čias radostného vzkriesenia a povznesenia na túžobne očakávaný stupeň moci a slávy nielen drahého Slovenska, ale aj celého Slovanstva.⁵

4. Pomoc krajanom

V archíve Slovenskej národnej knižnice je uložená tiež rozsiahla korešpondencia medzi S. Zachejom a Teodorom Bálentom, evanjelickým farárom v Gornej Mitropolii, ktorý pôsobil aj medzi Slovákmi v Amerike, kde redigoval časopis *Svedok*. Vďaka Bálentovým kontaktom bolo možné nielen šíriť tam slovenské cirkevné časopisy⁶ a získať slovenských dopisovateľov pre časopis *Svedok*, ale aj hmotne pomáhať krajanom na Dolnej zemi, teda aj v Bulharsku.⁷

S. Zachej zastupoval pred bulharskými úradmi takmer všetkých slovenských a českých kolonistov. V roku 1885 napísal list predsedovi ministerskej rady Bulharského kniežatstva, v ktorom

³ Sofia 30. januára 1893; ALU SNK, 73D11.

⁴ Vajanský písal Zachejovi (Turč. Sv. Martin 30. septembra 1880), že 1. 1. vyjde prvé číslo Slovenských pohľadov pod jeho a Škultétyho redakciou, prosí ho o príspevok (”ved’ kade len vstúpiš, všade máš veci pre nás zaujímavé.”) V liste zo 17. 8. 1897 mu píše: „Tvoje dopisy sú nám drahé, jediný si v zahraničí, čo pamätáš na Národné noviny.“ In: ALU SNK, 73A27.

⁵ List Zacheja Vajanskému zo Sofie z 21. januára 1897; ALU SNK, 138 J31.

⁶ Korešpondencia medzi J. Bodnárom a T. Bálentom; ALU SNK, 7A5.

⁷ List S. J. Zacheja T. Bálentovi (Sofia 20. marca 1919); ALU SNK, A1683.

ho požiadal o súhlas s presídlením 150 slovenských rodín z Hajdušice a Padiny do Bulharska. Pomohol aj slovenským rodinám z Nadlaku. Z korešpondencie medzi Bálentom a Zachejom sa dozvedáme, že „svojho času prišlo asi 60 rodín slovenských do Bulharska bez predbežného oznámenia, nasledovne bez všetkých predbežných poriadkov. Osadili sa v istej dedine, ale tam boli neprívetive prijatí a zle sa s nimi nakladalo. Položenie ich bolo ozaj biedne. Obrátili sa na mňa o pomoc. Na šťastie zasedalo vtedy Nár. Sobranie, ale zbývaly už len 3-4 dni pred jeho zakončením. Za ten krátky čas vybehal a vykonal som, že do Nár. Sobrania vládou bol vnesený a i prijatý zvláštny návrh zákona o osadení spomenutých rodín na základe zákona pre bulh. preselencov.“⁸

S. Zachej sprostredkoval a zabezpečil aj finančnú pomoc Slovákom v Bulharsku, ktorých sa rozhodli podporiť krajanovia z Ameriky. Mnohé listy T. Bálentovi, svedčiace o ťažkom položení samého Zacheja v Sofii najmä na sklonku života, slúžia zároveň ako dokument o nezištnej pomoci mitropolských Slovákov svojmu krajanovi v Sofii, ktorému v tom čase chýbali základné potraviny (zemiaky, múka, maslo, vajcia a i.) a ktorému ponúkali pomoc aj v podobe dlhodobého pobytu v Gornej Mitropolii. Túto ponuku však S. Zachej nikdy nevyužil, hoci rád chodieval na poľovačky do tohto kraja, kde založil aj prvé poľovnícke združenie.⁹ V Archíve literatúry a umenia SNK v Martine sa nachádza aj niekoľko črt z jeho poľovníckych výprav.

Z odpovede na list advokáta Ratha¹⁰ sa dozvedáme, že aj on (Dr. Rath) hľadal u S. Zacheja pomoc pri vysťahovaní. Išlo o človeka, „nie z radu pospolitého ľudu, lež inteligenta, muža čelného, horlivého a obrancu práv slovenského ľudu. Ja tento Váš úmysel,“ píše sa v liste, „nemôžem pripísať inému než poľutovania hodnej rozháranosti, panujúcej od istého času v kruhu našej slovenskej inteligencie. Nič nám neschádzalo, než v našej temer zúfalej národnej borbe podeliť sa zase na luteránov a katolíkov a hašteriť sa medzi sebou...“ Týmito slovami zhodnotil S. Zachej situáciu na Slovensku. V ďalšej časti listu poskytuje Dr. Rathovi informácie o spôsobe legalizácie pobytu na bulharskom území a o možnosti zamestnania, ponúka mu nezištnú pomoc, no napriek všetkému končí svoj list slovami: „Pamätajte, že nie je všetko zlato, čo sa blyští a že všade dobre, doma predsa len najlepšie.“ Dr. Rathovi tak nepriamo naznačuje, aby radšej ostal na Slovensku, kde sú ľudia ako on veľmi potrební.

5. Denník z väzenia

Súčasťou Zachejovej pozostalosti je aj ceruzkou písaný *Denník odsúdenca*. Je to denník z väzenia Zacheja, Cablka, Kuchárika, Kombiša, Čajdu, Bieleka, Nováka, Turzu, Mudroňa, Vajanského, Halašu, Šoltésu, Dullu a Škultétyho v Banskej Bystrici v období od 24. 9. do 24. 11. 1900. Denník obsahuje informácie o návštevách a korešpondencii s príbuznými, najmä však každodenný rytmus života v banskobystrickom väzení.¹¹

Listy, ktorých odosielateľom bol S. Zachej, sa spolu s prijatou korešpondenciou nachádzajú v jeho literárnej pozostalosti. Ide o listy, ktoré boli Zachejom odoslané, i o prepisy listov, ktoré si S. Zachej robil pravdepodobne na účely archivovania. Je možné, že ide o konspekty listov, ktoré neskôr prepisoval a rozposielal.¹²

Z obsahu korešpondencie sa dozvedáme, že atmosféra na Slovensku koncom 19. a začiatkom 20. storočia Zachejovi nepriala. Jeho návrat do vlasti sa zrealizovať nepodarilo. Za svoje

⁸ List Zacheja Bálentovi (Sofia 7. apríla 1917); ALU SNK v Martine, A 1683.

⁹ CHUDÝ, S.: Niektoré dokumenty o Samuelovi Zachejovi so zreteľom k Bulharsku. In: Biografické štúdie. 17. Martin: Matica slovenská 1990, s. 112.

¹⁰ List Zacheja Rathovi (Sofia 20. apríla 1919); ALU SNK, A 1683.

¹¹ List Zacheja Capkovi 4. 10. 1900; ALU SNK, 73D1. Pozri aj denník odsúdenca napísaný Samuelom Zachejom; ALU SNK, MJ892.

¹² Medzi Zachejovými materiálmi nachádzame aj list Jozefa Zacheja správcovi Matice slovenskej v Martine, v ktorom ho prosí o informácie o príbuznom profesorovi Zachejovi v Bulharsku (list Jozefa Zacheja Škultétymu, Bratislava 4. 3. 1940); ALU SNK, 73B50.

vlastenecké názory bol na Slovensku odsudzovaný a väznený. Ako zástanca slovanských ideálov bol aj v Bulharsku napádaný a prenasledovaný. Napriek všetkému bol pripravený bojovať za slovenské a slovanské ideály a nezištne pomáhať rodákovi a krajanovi.

II. Vlastná tvorba Samuela Zacheja

V Archíve literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine je uložený aj rukopis príspevku pod názvom *Nástiny nášeho života*, v ktorom S. Zachej hovorí o mobilizácii národných síl, o potenciáli *polohopisnom* (geografickom) a *psychologičnom* (psychickom). „Duševnou chudobou“ by sa dala pomenovať ľahostajnosť k odnárodňovaniu Slovákov v najjužnejších južných krajoch a bieda a zaostalosť v severných oblastiach. Preto S. Zachej hovorí o *životnej otázke* pre stredné kraje a o výzve pre inteligenciu „zachovať na podhorí zámožný slovenský ľud národu, a zastaviť na najkrajnejších slovenských stranách zrostajúcu biedu a úpadok.“ Hovorí aj o narastajúcej migrácii za prácou (koscí, mlatci, drotári, murári a i.) najmä zo severných oblastí a o jej dôsledkoch (rozpad rodiny, národná odcudzenosť, zanedbaná výchova, antireklama – „títo po celej krajine rozšírení slovenskí ‘robotníci’ náš národ na cudzích stranách len v biede a núdzi predstavujú“). Potrebu „oživenia národného povedomia dole a hatenia zrastajúcej biedy tam vo vrchoch“ kladie na srdce predovšetkým slovenským národovcom, ktorých vyzýva k činnosti aj po zatvorení národnej inštitúcie. Pripomína, že nejde o nastolenie mocenskej autority, ale o nezištnú snahu pomôcť dobrej veci, o prirodzené riešenie aktuálneho spoločenského a sociálneho problému.

V Zachejových materiáloch nájdeme tiež veľa výpiskov a výstrižkov z vtedajšej slovenskej a bulharskej tlače, najmä zo Slovenských pohľadov a Národných novín. Poznámky si robil po slovensky alebo po bulharsky podľa dobového pravopisu, so spontánnym používaním písmena *jať*, časté sú bulharizmy v slovenských textoch; lexému *sneh* používa v turčianskej nárečovej podobe *sňah*. Na viacerých miestach sú v Zachejových zápiskoch heslá slovníkového charakteru. Všímal si slová zachytené v bulharskom etnicky zmiešanom prostredí, ktoré neboli vždy bulharského pôvodu. Tak napríklad pri slove *sofra* si poznamenal význam „stôl na jedenie“ a do zátvorky uviedol, že ide o turecké slovo. Z obsahovej stránky sú jeho poznámky historického, kultúrno-spoločenského, hospodárskeho a politického charakteru. S. Zachej sa zaujímal o pôvod Bulharov, pozoroval etnické a spoločenské rozvrstvenie obyvateľstva, všimal si susedné národy a sledoval aktuálne dianie v ich krajinách. Vnímavo a citlivo reagoval na vnútorné udalosti a súvislosti v Rakúsku a Uhorsku, vnímal germanizačné,¹³ a maďarizačné tendencie. Nachádzame tu tiež konspekt listu¹⁴ predsedovi českej kolónie v Sofii napísaný po česky, v ktorom reaguje na slabý záujem Čechov o slovenské aktivity. Ako dôkaz existencie a činnosti Slovákov v Bulharsku posiela „kontaktný“ výťažok prednášok o Slovákoch. Samuel Zachej si všimal aj ekonomické ukazovatele (napr. činnosť obchodnej komory v Sofii a i.), pričom sa pokúšal aj o zhodnotenie ich vplyvu na celkovú vyspelosť krajiny, čo súviselo s hlavným zameraním jeho práce v Sofii, kde, donútený okolnosťami, pôsobil v obchode svojho švagra Jozefa Capka.

Na Zachejov podnet a z jeho iniciatívy vznikol v Sofii, ako reakcia na narastajúce germanizačné a maďarizačné tendencie v Európe, slovanský kultúrno-vzdelávací spolok *Slavianska beseda*,¹⁵ ktorý združoval významné osobnosti slovanského sveta. Aj svoje *Cestovné dojmy* začína S. Zachej v Slavianskej besede, kde sa podľa jeho slov „zišla četná kolónia, dámy aj páni,

¹³ 19. 8. 1915 si Zachej zapísal poznámku: „Časopisy zdelujú, že prvý podpredseda Nár. Sobrania Dr. Iv. Momčilov, nezbedný germanofil, telegraficky pozdravil nemeckého cisára pre jeho víťazstvá proti Rusom, osloboditeľom Bulharska. Neslýchaná nevďačnosť a podlosť! V Orechovici vošla do *mogonu* pani a najdúť tam prázne miesto, sadla si. O chvíľku vnúde civilista a po nemecky vyzval pani, aby vstala, že je to jeho miesto. Civilista bol vraj akýsi obchodník. Pani rozhodne odoprela. Jeden z prítomných Bulharov poznal panaj, že je to ‘Germanec’; na to slovo pani vyskočila a prepustila miesto. Nemci vo Varne zakupovali miesta.“

¹⁴ Samuel Zachej si svoje listy prepisoval a archivoval.

¹⁵ Slavianska beseda bola založená pred príchodom S. Zacheja do Sofie, ale z jeho iniciatívy.

valným počtom. Rozhovor sa točil okolo mojej cesty a cieľu púti mojej, drahého Slovenska. Sofijskí Čechovia sú nie len úprimní českí vlastenci, ale i znamenití Slaviani, prejavujúci k nám, úbohým Slovákom pri každej príležitosti živý, bratský interes. ... šľachetná národovkyňa pani Anna Pročková odovzdala mi jeden Napoleón a pán Andrej Kolár, lekárnik, pol Napoleóna pre slovenskú študujúcu mládež. „Pozdravte bratry Slováky!“ znelo z úst všetkých prítomných.“¹⁶

Prostredníctvom S. Zacheja sa súčasťou spolku v Bulharsku stávali aj slovenskí národovci. Písomne blahoželá S. H. Vajanskému¹⁷ k prijatiu za člena Slavianskej besedy na slávnostnom zhromaždení, kde bol čestným členom aj Poliak H. Sienkiewicz, Rus gróf Ignatiev, Čech L. Niederle, Srb S. Gonić, z Bulharov I. Vazov a ako v liste S. Zachej ďalej skromne uvádza, „ako appendix – moja maličkosť.“ S. H. Vajanský sa o vymenovaní dozvedel z Národných novín, pretože telegram údajne nedostal. Poďakovanie sa rozhodol napísať po slovensky, aby sa vraj vyhol prípadným chybám v ruštine,¹⁸ pretože po bulharsky nevedel.

Pri príležitosti 15. výročia založenia Slavianskej besedy oslovil S. Zachej F. V. Sasinka, aby prispel do literárneho zborníka, ktorý bude obsahovať dvadsať autografov významných slovenských spisovateľov.¹⁹ List s prosbou podobného charakteru poslal S. Zachej aj P. O. Hviezdoslavovi, ktorý mu tiež rád napísal niekoľko riadkov do zborníka („žiadaných pár riadkov vzhľadom na vážnosť a význam podniku milerád pripojujem“).²⁰

Cestovné dojmy sú podrobnou tvorivou reportážou z cesty po Balkáne. Aj keď už v názve sa hovorí o „dojmoch“, teda sugestívnom, zážitkovom, estetickom vneme, ktorý je žánrovo bližší čрте, S. Zachej na opísanie svojich cestovných zážitkov využíva metódu, „oka kamery“, spravodajskej objektívnosti, vďaka ktorej uchovaný materiál svojou dokumentárnosťou a faktografickosťou pôsobí skôr ako hodnotný historický prameň, svedectvo doby, a nie ako umelecká fikcia, v ktorej by sme s odstupom času len ťažko hľadali hranicu medzi dobovou realitou a autorovou fikciou. Z tohto dôvodu hovoríme o Zachejových Cestovných dojmoch ako o spravodajskom žánri reportáže, a nie ako o umeleckej čрте, pričom ide o reportáž s etnologickou, až etnografickou hodnotou.

S. Zachej opisuje hlavné mesto Bulharska, jeho strategickú polohu vo vzťahu k Turecku, Grécku, Srbsku a Macedónsku,²¹ hovorí aj o klimatických podmienkach, o pestovaní melónov a révy, pozoruje zloženie obyvateľstva²² a prichádza k záveru, že „pri zdokonalenom hospodárstve dá sa úroda mnohonásobne zbujnovať a keď raz pôjde rušeň i týmito krajinami, bude i sofijské okolie v stave značné množstvo exportovať.“

Údaje o výhodnej strategickej polohe Sofie a návrh na zlepšenie infraštruktúry majú nielen spravodajskú hodnotu, ale sú aj motivačným elementom na skvalitnenie práce, efektívneho riešenia sociálneho problému, východiskovým momentom reportáže. Cestou zo Sofie sa zamýšľala nad otázkou, prečo nie sú popri ceste nijaké obce. Odpovedá si tak, že ľudia chceli byť čo najďalej od cesty, po ktorej prechádzali turecké vojská; na celej ceste zo Sofie do Nišu, ktorá na voze trvala dva dni, prešli len cez jednu dedinu, Slivnicu, ktorá je 29 kilometrov vzdialená od Sofie.

S. Zachej ďalej opisuje bulharskú pohostinnosť, hodnotí a porovnáva kvalitu ponúkaných služieb. Uvádza, že bulharské krčmy „boli donedávna tie najbiednejšie na ceste. Okrem rakie a čiernej kávy tu našinec nedostal nič. Kto cestoval, musel vziať potravu so sebou.“ V poslednom čase však vidí pokrok aj v ponúkaných službách aspoň tam, kde sa cestovatelia častejšie

¹⁶ Cestovné dojmy Samuela Zacheja; ALU SNK, 73E2.

¹⁷ List Zacheja Vajanskému (Sofia 20./3. júla 1905); ALU SNK, 138 J31.

¹⁸ List Vajanského Zachejovi (Turč. Sv. Martin 25. februára 1905); ALU SNK, A 1683.

¹⁹ List Zacheja Sasinkovi (Sofia 12./24. marca 1895); ALU SNK, A 1683.

²⁰ List Hviezdoslava Zachejovi (Námestovo 8. mája 1895); ALU SNK, A 1683.

²¹ Už vtedy hovorí o macedónskej hranici.

²² „Ľud je pracovitý, nadmieru tvorivý, vo všeobecnosti triezvy, lež, jako sa to ináč ani myslieť nedá, veľmi nevedomý. Polnie hospodárstvo nachodí sa v stave primitívnom a náš človek by užasol, že tá zem, pri takom nedostatočnom obrábaní, v stave je toľkonásobnú úrodu vydávať.“

zastavujú. O slivenskej krčme hovorí ako o jednej z tých lepších – „vstúpiš do obširného, začadeného priestoru; prvé, čo ti napadne, je ohnište, nad ohňom kotlík. Tu ťa viac nenechajú, lež vovedú do bočnej izby, kde nájdeš stôl a sedadlá.“ Cestovateľovi tiež pripomína, že vidličku k jedlu v Bulharsku nedostane. „Stranu vidličiek zastupujú prsty. V horách nájdeš už lyžičky, nože a vidličky, ale z biedneho pliešku, nuž musíš dávať pozor, aby sa ti nezlomil v puse niekto-rý.“ Za príjemné prekvapenie pokladá, keď im v Slivnici dali pekné biele taniere. Hovorí tiež o bulharskom „obchodnom duchu.“ Tam vraj, kde je hadžim (krčmár) Bulhar, za všetko sa platí veľmi mierne, „kde hán drží cincár, tam musíš s ním držať prísny účet.“

Zaujímavú informáciu podáva S. Zachej aj o studniach vybudovaných Turkami, ktoré sa nazývajú *češmy* a pri ktorých sa pristavili, aby napojili kone aj seba. Po ceste do Nišu natrafili na viaceré *češmy*. S. Zachej píše, že, „o vodu vedeli sa Turci dokonale starať.“ Všade tam, kde našli prameň dobrej vody, postavili *sceniu*, konštrukciu z opracovaného kameňa, a nikdy pri nej nechýbala informácia o tom, kto a kedy *češmu* postavil. Súčasťou studne bolo vždy aj napájadlo pre dobytok.

Podobným spôsobom opísal S. Zachej aj dobový Caribrod ako prosté *selo* (dedinu), ktoré sa len od vojny začalo dvíhať a dostalo svoju terajšiu podobu: „Selo zostalo v bok cesty a tu povstal celý rad dosť slušných domov. Vidieť i skliepky s dosť slušným tovarom... Videl som chatrnú vážičku s dvoma malými zvoncami. Na otázku, kde je ‚crkva‘ (kostol), odpovedano mi, že tá sa ešte len bude a síce v krátkom čase, stavať. Konečne chcel som vedieť i počet obyvateľov. Na položenú otázku odpovedal mi hostinský, že vraj asi 2-300. Trochu zadivený pozrel som môjmu spravodajcovi do očí, tu mi však prišlo na um, že to ešte turecký opozob počítali, kde pri obyvateľstve do úvahy bráni boli len dospelí mužovia. Znamenalo to teda 2-200 rodín.“ Opisom mesta sa autor podrobnejšie nezoaobrá. Zaujíma sa o prosperitu a živobytie obyvateľov, všima si náboženstvo (kostol ako jeho symbol) a počet obyvateľstva. Na základe poznatkov z histórie a realii správne dekoďoval informáciu o počte obyvateľov.²³

Čím viac sa blížili k srbskej hranici, tým ochotnejšie Zachejov *vozka* (kočiš) rozprával o svojom srbskom rodisku Pirote a začal spievať srbské piesne. S. Zachej sa ho pýtal aj na srbskú vládu, ale o tej sa nič dobrého nedozvedel. Celou cestou mal príležitosť sa presviedčať, aká nepopulárna bola v Srbsku vláda kráľa Milana, najmä jej antislovanská zahraničná politika. *Vozka* si však nevedel vynachváliť srbské cesty, ktoré v porovnaní s bulharskými boli lepšie. Podľa Zachejových slov neboli až také zlé ako v Turčianskej stolici na Slovensku. Bulharské kniežatsvo však predstihlo srbského suseda v označovaní vzdialeností v kilometroch, na čo boli určené kamenné stĺpy popri cestách.

Srbsko-bulharská hranica pozostávala z dvoch stožiarov. Vo dverách colnice stál náčelník stanice, „v najlepšom veku, s čiernou bradou, pravý srbský typ,“ ktorý cestujúcich privítal zvučným *sluga*, čomu Zachej presne nerozumel, ale pochopil, že nešlo o hrubé slovo. Malá kancelária bola jednoducho zariadená, ozdobená len obrazom kráľa Milana. Keď sa náčelník dozvedel, že ide o Slovákov, bol ešte zhovorčivejší a hneď sa začali rozprávať o slovanstve. Potom im skontrolovali batožinu, „pootvárali naše kufre, kufriky a kufričky, naše škatuľky, ale revízia šla ako po masle.“ Nikde v Srbsku sa nestretli so zbytočnými *sekatúrami* (problémami), na ktoré ich pred cestou upozorňovali.

Doheganí dláždenou cestou zastavili sa v hostinci. Budova mala jedno poschodie a poskytovala cestujúcemu dostatočné pohodlie. Dolu na prízemí bola jedáleň a priestranná kaviareň s biliardom, na prvom poschodí 16-18 hosťovských izieb, vybavených „podľa spôsobu poriadnejších hostincov na západe.“ V jedálni stretli dvoch pánov, ktorí sa zhovárali po anglicky. Bol to ruský veľvyslanec v Belehrade a jeho sekretár. Pili dobré belehradské pivo a večerali *a la franca*.

Vidíme, že v Zachejových zápiskoch ide o dlhší opis priebehu udalostí bez podrobnejšieho komentára. Tento „nedostatok“ vysvetľuje S. Zachej slovami, že nemal veľa času na prehliadku

²³ Cestovné dojmy; ALU SNK, 73E2.

okolía, že mohol tak urobiť až na spiatočnej ceste, keď bol sám, pretože svoju rodinu nechal na *milom Slovensku* (ako o sa o svojom rodisku vždy vyjadroval). Po príchode do Pírotu, pustil som sa hneď na púť mestom. I Pírot ako vôbec každé mesto v oslobodených spod jarma tureckých zemiach, za každým krokom ukazuje početné stopy novej doby, znaky rozvoju, v prvom rade čo do výstavnosti mesta, v druhom čo do obyvateľstva. Všade pilne sa stavia, na miesto krivolakých uličiek zakladajú sa ulice široké s úhladnými z pevného materiálu stavanými domami.“ Podľa svojho predchádzajúceho modelu udáva S. Zachej počet obyvateľov, národnostné zloženie v Pírote, štruktúrne rozčlenenie mesta na kresťanskú a tureckú časť, všíma si zamestnanie obyvateľov, ktorých zručnosť obdivoval v nevelkých sklípkoch. Tie porovnáva s remeselníckymi dielňami doma, ktoré sú umiestené v zadných izbách, zatiaľ čo, tu v Oriente všetko pracuje pred tvojimi očami.“ Nielenže teda porovnáva umiestenie remeselníckej dielne a vzhľadom na predajnosť tovaru vidí efektívnejšie riešenie vpredu exponovaných srbských dielní, ale vedome posúva hranicu Orientu do Srbska.

Predpokladáme, že S. Zachej mal na svojej ceste dobrých informátorov, alebo sa na ňu dôkladne pripravoval, pretože krátky čas strávený v Pírote (od šiestej hodiny večer do západu slnka) mu postačil na opis obrazu mesta s neuveriteľne presnými informáciami napríklad o priemere eliptického kruhu terasy, ktorý uvádza v krokoch (18 a 12) a ktorý pokladá za základ niekdajšieho opevneného mesta. S. Zachej tiež presne vedel, čo si chce v meste pozrieť – predovšetkým horu s tureckým názvom *Salad* (skalnatý vrch). Podrobne opisuje výhľad z tejto hory, svoje postrehy dokresľuje aj numericky (“vojska v Pírote niet, len asi 40-50 žandárov a 10 na koni“ a pod.). Z vrchu *Salad* vidieť dve cesty, jedna vedie na Kragujevac a druhá na Niš. Tou druhou sa vracali naspäť do Bulharska. S. Zachej nekomentuje cestu a s ňou spojené prípadné veselé príhody, ktoré by boli predmetom beletrizovanej črty, ale na záver svojej reportáže hovorí o sporoch (politických a cirkevných) medzi srbskými a bulharskými Slovanmi. Na ilustráciu uvádza príklad s mladým dedinským chlapcom bulharského pôvodu, ktorého stretol v krčme na ceste z Nišu a ktorý sa bál priznať, že je Bulhar.

Domnievame sa, že *Cestovné dojmy* boli určené pre slovenské noviny, keďže sa v nich správa o rodnom kraji, ani o cestovaní po Maďarsku nevyskytuje. V liste Vajanskému sa už objavuje informácia o cestopise –, oddávna sa mi vodía v hlave ilustrované cestopisné črty z Bulharska; vôľa je tu, ale sily, a hlavne čas, chýbia.“²⁴ Z listu švagra Capka²⁵ sa dozvedáme, že S. Zachej plánoval svoj cestopis vydať, čo mu švagor Capko aj prisľúbil, ak by sa stal predsedom kníhtlačiarne. Faktom je, že *Cestovné dojmy* sú historickým dokumentom o problémoch spojených s tureckou nadvládou (spomalený rozvoj), o podnikateľských schopnostiach (napr. v obchode), ale aj etnologickým dokumentom o vzťahoch národov na Balkáne, etnografickým dokumentom o stavaní domov (budovaní dedín), studní a i. S. Zachej poskytuje dobový obraz krajiny a života v tomto kúte Európy, videný očami Slováka.

III. Prekladateľská činnosť Samuela Zacheja

Popri organizačnej činnosti a vlastnej literárnej tvorbe sa Samuel Zachej venoval aj prekladateľskej činnosti. Nie je preto nijakým prekvapením, že v roku 1902, teda pred viac ako 100 rokmi, vychádza v Turčianskom Sv. Martine prvý slovenský preklad románu Ivana Vazova *Pod jarmom*, s podtitulom *zo života bulharského v predvečer osvobodenia* práve od Samuela Zacheja. Bulharský originál románu bol prvýkrát uverejnený v knihe Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина a v roku 1890 ho vydalo Ministerstvo školstva v dvoch zväzkoch. Podkladom slovenského prekladu však bolo samostatné knižné vydanie z roku 1894. K tomuto záveru sme dospeli na základe konfrontácie prekladu s prvým vydaním z roku 1890, s druhým (a zároveň prvým knižným) z roku 1894 a s tretím z roku 1896. Kým prvá verzia z roku

²⁴ List Zacheja Vajanskému (Sofia 18. 2. 1911); ALU SNK, 138 J31.

²⁵ List Capka Zachejovi (Turč. Sv. Martin 28. 12. 1913); ALU SNK, 73D1.

1890 obsahuje ešte časti, ktoré sa už v preklade nevyskytujú, tretia verzia už nezachytáva časti, s ktorými sa v preklade ešte stretávame. Kým v prvých verziách románu ide ešte o autorove stylistické úpravy, nasledujúce verzie upravovali z lexikálnej stránky redakcie vydavateľstiev.

V úvode k prekladu S. Zachej píše: „Je to hlavne román *Pod jarmom*, nimž Vazov v celom vzdelanom svete stal sa známym. Román v krátkej dobe bol preložený do všetkých európskych jazykov. To je i najvýmluvnejšou jeho kritikou.“²⁶ Slovenský preklad v plnej miere odráža atmosféru čias a udalostí v Bulharsku koncom 19. storočia. V úvode sa hovorí: „Pre nás Slovákov čítanie románu ‚Pod jarmom‘ bude obzvlášť zaujímavé a sympatičné. Nešťastný nešťastnému najlepšie rozumie. I my sme ponížení, i my trpíme, avšak dá Boh, že i nám nezanikla ešte hviezda spasenia. Učme sa z príkladu našich bulharských bratov a – nedajme sa!“²⁷ Vydanie románu *Pod jarmom*, na základe ktorého urobil S. Zachej preklad do slovenčiny, obsahuje ešte mnohé archaizmy²⁸ a turcizmy, ktoré sa už v novších vydaniach nevyskytujú a vďaka ktorým je aj preklad S. Zacheja jedinečný. Slovenský jazyk prekladu je z dnešného pohľadu archaický, s mnohými českými lexémami a syntaktickými konštrukciami. Ako je známe, S. Zachej odišiel z Martina v 70. rokoch, keď toto mesto bolo strediskom národného života a nárečie, ktoré sa v jeho korešpondencii i v preklade románu vyskytuje, pochádza z tejto oblasti Slovenska.

Z obsahovej a umeleckej stránky pristupoval prekladateľ k textu originálu vecne, prekladal viac-menej doslovne. Ak o preklade uvažujeme v rámci opozície pekný/verný, umelecký/presný, Zachejovmu prekladu pripisujeme prívlastky verný a presný. S výraznejšími tvorivými zásahmi do originálu sa teda čitateľ v texte nestretne. S. Zachej zasahoval len do členenia textu, rozdeľoval dlhšie odseky a vety. Tvorivo však pristupuje k niektorým bulharským slovným spojeniam, ktoré citlivo nahrádza slovenskými. Z formálnej stránky chceme v slovenskom preklade S. Zacheja poukázať na niekoľko rovín: prekladateľ si vytvoril fiktívny „pasívny“ slovník a v poznámkach pod čiarou vysvetľuje slová, ktoré v preklade ponecháva, hoci tam pôsobia exoticky a rušivo, pre slovenského čitateľa nezrozumiteľne, pričom mnohé z nich bolo možné nahradiť slovenskými ekvivalentmi; výrazy nepreložiteľné, ktoré bolo vhodné v preklade zachovať a vysvetliť v poznámke; výrazy, ktoré v prekladateľovom „aktívnom“ slovníku natolko zdomácneli, že nepokladal za potrebné nahrádzať ich príslušnými ekvivalentmi; v slovenskom preklade sa nájdu aj chyby lexikálneho charakteru.

1. Lexikálna stránka prekladu; výklad dobových reálií, videných očami cudzinca

Na základe Zachejovej pozostalosti prevezenej zo Sofie a uloženej v ALU SNK v Martine, na základe výstrižkov a korešpondencie sa dá predpokladať široko spoločensky angažovaná osobnosť. Potvrdzuje to aj vyššie spomínaný tzv. fiktívny slovník a zoznam vysvetliviek k prekladu, ktorý obsahuje výrazy a termíny, umelecké aj úzko odborné lexémy z najrozličnejších oblastí osobného, spoločenského i cirkevného života na národnostne zmiešanom území Bulharska v druhej polovici 19. storočia, v čase pred oslobodením spod tureckej nadvlády. Nájde tu nielen bulharské, ale aj macedónske výrazy (namiesto macedónskeho „ke“ sa v spisovnej bulharčine používa v budúcom čase neohybný tvar „šte“ – s. 358), ďalej grécke (*mandrá* „košiar, salaš, koliba“ – s. 472) a turecké (*konak* „turecký úradný dom“ – s. 13; *batalion* „turecký tábor“ – s. 38; *fuřnadžija* „pekár“ – s. 141; *čorbadži* – tak nazývali Turci váženejších, zámožnejších Bulharov – s. 9). V poznámkovom aparáte sa odrážajú aj dobové reálie a spoločenská situácia. Zachejove poznámky k prekladu však nie sú len vysvetľovacie, ale aj prekladové. Vzácne sú jeho komentáre k dobovým zvykom takmer etnografického charakteru: „*otvratok* – asi o týždeň, o dva po svadbe ide mladucha s mladoženichom, so svokrovcami, k rodičom svojim na návštevu, kde ich príjmu a uhostia. To sa volá ‚otvratky‘, toľko, čo vrátená návšteva“ (s. 59); „*Tedy ju*

²⁶ Pod jarmom. Martin 1902, s. 6.

²⁷ Tamže.

²⁸ S. Zachej vysvetľuje slovo *stomma* ako „naším krpkám podobná hlinená nádoba na vodu“ (s. 32).

unes! – Krasť, unášať devy, keď rodičia ku sňatku nechcú privoliť, je ešte i dnes v Bulharsku v obyčaji, nielen u pospolitého ľudu, ale i v lepších triedach. Po čase-nečase obyčajne nasleduje smierenie s rodičami“ (s. 154); „*Dajte snúru s peniačkami* – na snúrke nastýkané peniažky (rube-ta) nosia Bulharky v jednom i vo viac radoch okolo hrdla. Je to okrasa a často i hlavné bohatstvo mladej nevesty“ (s. 240); „*Skoro vyved' deti, aby sa vycikali na modrý kameň*. – Modrá skalica. Povera, že v takom prípade ľak deťom nezaškodí.“ (s. 18) a pod. V poznámkach sa nachádzajú aj komentáre ku geografickým reáliám, historickým udalostiam i osobnostiam spoločenského života. Stretáme sa tu aj s poznámkou S. Zacheja, ktorá dokumentuje jeho ťažkosti pri prekladaní: „*Peno, mari* – slovičko zhusta používané, nepreložiteľné. *Peno, mari*, značí asi: hej, ty Penó!“ (s. 18). O tom, že pri preklade románu myslel na slovenského percipienta, svedčí poznámka k výrazu *dielo*: „staroslovanské: vrch. Tuším i na Slovensku vyskytuje sa toto slovo v podobnom význame“ (s. 478). S. Zachej teda v preklade ponechal pôvodné slovo *dielo*, domnievajúc sa, že keďže ide o staré slovanské slovo, bude zrozumiteľné aj v preklade. Z kontextu sa dá síce pocho-piť význam vety *Aha to tí psohlavci, čo sme ich videli, hej, na hentom diele, riekol jeden* (s. 478), ale samej lexéme *dielo* by pravdepodobne nikto neprisposobil význam „vrch.“

1.1. Výrazy nepreložiteľné, ktoré bolo vhodné v preklade zachovať a zároveň vysvetliť v poznámke. Napr.: „*baj* – dôverné oslovenie, baj, bajno, bratko“ (s. 10), „*aga* – titul dávaný po-spolitejším, meštianského pôvodu ľuďom“ (s. 24), „*choro* – bulharský národný tanec, podobný srbskému kolu“ (s. 44), „*pita* – pagáč“ (s. 473), „*banica* – múčne jedlo, podobné našej štrú-dli“, plnené syrom alebo tlčeným mäsom“ (s. 204), „*giveč* – hovädzina alebo baranina na kúsky porezaná, smiešaná s rôznymi zeleninami a upечená v hlbokkej hlinenej mise. Jedlo chutné, na Východe veľmi obľúbené“ (s. 102), „*turšie* – nakladané uhorky, kapusta, paprika a p.“ (s. 236), „*mečeta* – turecká modlitebnica“ (s. 212). Ide o skupinu výrazov, ktoré nemajú v slovenčine adekvátny ekvivalent, patria medzi slová tureckého pôvodu označujúce špecifické spoločenské vrstvy, prípadne príslušníkov odlišnej cirkevnej hierarchie či vierovyznania, alebo patria do sku-piny slov označujúcich domáce bulharské reálie, spoločenské zvyky či špecifické národné jedlá. Zároveň pôsobia ako umelecký prostriedok na dokreslenie dobovej situácie na území Bulhar-ska, ktoré bolo v tom čase pod bezprostredným tureckým a gréckym vplyvom, čo na mnohých miestach naznačuje v texte aj sám I. Vazov.²⁹

1.2. Výrazy pôsobiace v preklade exoticky, ktoré bolo možné nahradiť slovenskými ekviva-lentmi bez straty či zmeny pôvodného významu. Ide o názvy rodinných príslušníkov a príbuzen-ských vzťahov, napr.: „*bačo* – starší brat“ (s. 14), „*kaka* – staršia sestra“ (s. 60), „*bulka* – mladá nevesta, mladá žena“ (s. 63), „*leľa* – tetka“ (s. 225), „*snašica* – snacha, nevesta“ (s. 228). V texte tiež nachádzame výrazy, ktorých preklad sa objavuje namiesto vysvetlenia v poznámke, napr.: „*Darvan ma!* – turecky. Toľko čo: nehni sa s miesta!“ (s. 16), „*Vaj chъnzъr-erif!* – doslovne: ó, sviňa človek!“ (s. 25), „*Aman!* – Ach! Beda!“ (s. 26), „*Anathema!* – Preklaty buď!“ (s. 80), „*kišiš efendi* – Kišiš, turecky: mních, tedy: pane mních!“ (s. 119).

1.3. Výrazy, ktoré v prekladateľovom aktívnom slovníku natoľko zdomácnili, že nepokladal za potrebné nahrádzať ich príslušnými ekvivalentmi. Uspokojil sa len s ich vysvetlením v po-známke alebo v zátvorke. Z pohľadu slovenského percipienta však pôsobia cudzo. Napríklad: predstavený obce *muchtár* má v preklade synonymný bulharský výraz *kmet* (s. 234), nájdeme tu spojenie *poďme do monastiera* (s. 29) namiesto *do kláštora*, ďalej sú to slová a výrazy: „*pantalo-ny* – t. j. nohavice západného strihu“ (s. 60), „*popadijka* – popova žena“ (s. 166), „*sveštenik* – vy-svätený kňaz“ (s. 167), „*obulčil* – od *bulo* – svadobný závoj, *obulčil* – očepčil“ (s. 169), „*Koleda* – Vianoce“ (s. 203), „*čítak* – človek spustlý, trhan“ (s. 210), „*osmanlim* – turčin – mohamedán“

²⁹ Spoločenskú situáciu vystihuje aj nasledujúci úryvok (s. 88): „Subka, riekni mi teraz, ktorý cár oslobodil Bulharov z jarma gréckeho? – Z tureckého jarma vyslobodil Bulharov ... začalo dievčatko mýlné. ... dieťa moje, riekni, ktorý cár ich oslobodil od gréckej poroby, a čo sa týče tureckej, najde sa cár, ktorý ich osvobodí... Subka zvolala zvonivým hla-som: Od gréckej poroby osvobodil Bulharov cár Asen a od tureckej osvobodí ich cár Alexander ruský!“

Literatúra:

- CHURÝ, S.: Niektoré dokumenty o Samuelovi Zachejovi so zreteľom k Bulharsku. In: Biografické štúdie. 17. Ed. Augustín Maťovčík. Martin : Matica slovenská 1990.
- KOŠKA, J.: Slovensko-bulharské literárne vzťahy. Bratislava 1985.
- MICHALKO, J.: Naši v Bulharsku. Myjava 1936.
- PETRUS, P.: Svetozár Hurban-Vajanský. Martin : Matica slovenská 1966.
- PETRUS, P.: Zápas a hľadania v zrkadlení času. Martin : Osveta 1985.
- Подъ игото. Романъ отъ Ив. Вазовъ изъ живота на Българите въ предвечерието на освобождението. Сборникъ за народни умотворения, наука и книнина. Издава Министерството на народното процвешение; книга I. и II., София, държавна печатница, 1890.
- Под игото. Романъ изъ живота на българите въ предвечерието на освобождението. Въ три части. Съ 25 иллюстрации въ текста изработени отъ Пиотровски, Обербауера, Митова и Мърквичка. Издание второ. София. Издава централна книжарница на Т. Ф. Чипевъ, 1894.
- Pod jarmom. Román zo života bulharského v predvečer osvobodenia. Od Ivana Vazova. V troch častiach so schválením pôvodcovým preložil S. J. Zachej. Turčiansky Sv. Martin, vydanie kníhkupecko-nakladateľského spolku, 1902.
- Pozostalosť Samuela Zacheja v Archive literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine.
- Pozostalosť Júliusa Bodnára v Archive literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine.
- Slovenský biografický slovník. VI. Martin : Matica slovenská 1994.
- ŠTILLA, M.: Slovan spod Ďumbiera. Slovenské národné noviny, 2004, roč. 15 (19), 14. 9. 2004, s. 8.
- Tvorba Adama Mickiewicza v medziliterárnom kontexte. Zborník referátov z medzinárodného seminára. Bratislava : Stimul 2000.

The correspondence, original works and translations of Samuel Zachej

Katarína Sedláková

The literary inheritance of Samuel Zachej, his correspondence, works and translations are evaluated from a literary historical and literary theoretical point of view and on the basis of theory of translation principles.

Samuel Zachej was criticized and imprisoned for his nationalist opinions in Slovakia. As an advocate of Slavic ideals he was also attacked and persecuted in Bulgaria. His articles admonish to mobilize national forces, to resolving the current social problem by suppressing strengthening Magyarization tendencies and empowering weakened Slavic ideals. To recognize the emergency situation and mobilize liberation forces in Slovakia also helped his first translation of the Bulgarian novel *Under the Yoke* by Ivan Vazov.

The author of the article PhDr. Katarína Sedláková, PhD. is a college tutor at the Department of Slavic Languages at the Philological Faculty of Sts. Cyril and Methodius University, Veliko Trnovo, Bulgaria.

ROZHĽADY

PETER ŽEŇUCH*

Znovuobjavený Šarišský spevník zo začiatku 18. storočia vo svetle etnicko-konfesionálnych pomerov v karpatskom priestore

ŽEŇUCH, P.: The re-found Šarišský spevník from the early 18th century in the light of the ethnic-confessional situation of the Carpathian region. *Slavica Slovaca*, 41, No. 2, pp. 136-167. (Bratislava)

Šarišský spevník has been so far by scholars referred to as Moskovský spevník – according to the place of its storage. This song-book is usually mentioned in connection with a song entitled *Dina dina Rusnaci* in which relationships between the Slovak and Rusin ethnica are reflected. The song is also included in the appendix to Ján Kollár's *Národné spievanky* from 1835.

Šarišský spevník is at present preserved in the Lomonosov Moscow State University Library. It was A. Petrov who made a mention of its existence for the first time. He drew the attention of scholars to the fact that the song-book originated in Eastern Slovakia. An extensive description of the ms. was published by František Tichý. Academician M. Speranskij sent to Tichý a detailed description which was then reproduced in one of Tichý's papers.

The condition of Šarišský spevník still corresponds to Speranskij's description. It consists of 208 folios. The song-book was created by way of successive addition of individual folios of diverse quality dating back to the beginning of the 18th century. The ms. was studied and prepared for edition by F. Tichý in 1929 but apart from an extensive paper from 1931 no edition has been realized so far.

In the years 1933-1934, Šarišský spevník was studied by V. N. Peretc. But the analysis of the ms., which he then wrote, was published no sooner than 1962. The accent of his study lies on the secular songs of the ms. He dated the paper of the ms. to the beginning of the 18th century, of course except for the part in which Speranskij found watermarks from 1730-1733.

The ms. was written by several hands but the main part of it is written in cursive script originating from the 1720's. The ms. contains also parts written in Cyrillic semi-uncial script much older than the beginning of the 18th century. The provenance of the ms. can be undoubtedly determined: it originates from Eastern Slovakia. Not only the language of individual songs but several marginal records as well attest to this fact.

V. N. Peretc could not finish his investigations as he fell into disgrace in the 1930's and was arrested in 1934. From that time on, the ms. was considered to have been lost. But recently, thanks to the cooperation of Lydia Sazonova, a member of the Russian academy of sciences, Šarišský spevník has been found and identified again. It had been erroneously inserted into the Kaluga mss. collection. Now, a digitalized copy of the ms. is part of the database in the Ján Stanislav Institute of Slavistics, thanks to the support of Alexander von Humboldt-Stiftung and prof. Hans Rothe.

Cyrillic manuscripts, paraliturgical song, Eastern Slovakia

V slovenskej literárno-historickej spise venovanej najstarším písomnostiam našej národnej kultúry sa v súvislosti s etnicko-konfesionálnymi vzťahmi máme možnosť zaoberať rozličnými písomnými pamiatkami, ku ktorým patrí aj piesňová tvorba. Jedným z textov, v ktorom sa pertraktuje vzťah medzi rusínskym a slovenským, či medzi rusnackým a katolíckym prostredím, je pieseň *Dina, dina rusnaci*, ktorú po prvýkrát publikoval Ján Kollár v *Dodatku* k *Národným spievankám* z roku 1835. Úvodné dva verše piesne „Duna, Duna Rusnaci, / Mi (!) bratovia Slováci“ uviedol aj M. M. Hodža vo *Větine* v roku 1848. V roku 1893 a 1906 pieseň publikoval Aleksej Petrov v recenzii *Chrestomatie* Jevmenija Sabova.¹ V súvislosti s jazykom piesne uvádza nasle-

* Doc. PhDr. Peter Žeňuch, CSc., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava.

¹ ПЕТРОВЪ, А.: *Евм. Савовъ. Хрестоматія*. In: Журналъ Министерства народногo просвѣщенія. 1893, № 10,

dovné: „Языкъ – полу-русскій, полу-словацкій, а кое гдѣ видно и польское вліяніе.“² Termínom *русскій* A. Petrov označoval východoslovenské jazykové prvky. Nemožno však súhlasiť s konštatovaním Alekseja Petrova o poľskom jazykovom vplyve, lebo v cyrilskej rukopisnej produkcii za poľské vplyvy vo východoslovenských nárečiach sa pokladali mnohé jazykové znaky, ktoré možno označiť za spoločné izoglosy slovenčiny a poľštiny, ktoré sa podnes vyskytujú predovšetkým vo východoslovenských nárečiach.

Túto pieseň publikoval aj F. Tichý v štúdií *3 окраины чешко-руських литературных взаѣмин*, kde ju charakterizuje ako čisto slovenskú: „наша пѣсня є лиш руською транскрипцією пѣснѣ словацкоѣ; язык, котрѣм пѣсню зложено, є найчистѣйшій сѣдно-словацкій діалект.“³ Práve slovenské jazykové javy umožnili Františkovi Tichému aj v práci venovanej Moskovskému spevníku⁴ pieseň s incipitom *Дина дина руснаци ви братове словаци* z jazykového hľadiska charakterizovať ako text, ktorý dokumentuje vplyv československého jazyka a kultúry na podkarpatsko-ruskú kultúru,⁵ keďže sa opieral o koncepciu o jednotnom československom národe a o spoločnom pôvode slovenčiny a češtiny. Za čisto slovenskú („песня – словацкая“) ju označil aj N. V. Peretc v práci *Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI-XVIII веков*.⁶

Aleksej Petrov i F. Tichý pokladali pieseň *Dina dina Rusnáci*, pravdepodobne pod vplyvom zápisu Jána Kollára v *Národných spievankách* z roku 1835, za dve samostatné piesne. Podporuje to aj skutočnosť, že druhá časť piesne, ktorá sa začína veršom *Добра діша є русна* na ďalšom liste spevníka (fol. 77r), predstavuje akýsi appendix, ktorý je síce z hľadiska výstavby, rytmiky i dynamiky textu rovnorodý s prvou časťou piesne, no z obsahového hľadiska sa v ňom opakujú motívy z prvej časti. Pieseň rozdelenú na dve samostatné časti publikoval už F. Tichý vo svojej štúdií o česko-ruských literárnych kontaktoch.⁷ Možno teda predpokladať, že prvá časť piesne o sociálnom postavení *rusnákov* v Uhorsku s incipitom *Дина дина руснаци ви братове словаци* zapísaná na fol. 76v vznikla skôr a žila medzi ľudom v konfesionálne zmiešanom prostredí východného Slovenska omnoho dlhšie, ako jej druhá časť, ktorú pravdepodobne zložil nejaký študent.⁸ O autorstve študenta nakoniec svedčia i verše na fol. 77r: *Добра діша є русна / похона се при немъ жакъ: / хлѣба сира дарже / и киа нежалже*, v ktorých sa hovorí o pohostinnosti *rusnakov*, za ktorú boli práve študenti počas svojich putovaní na štúdiá, veľmi povďační. Na svojich cestách sa študenti skutočne mohli spoliehať iba na pohostinnosť ľudí a na vieru v Pána Boha, na ktorého vo svojom veršovaní nikdy nezabúdali. Aj preto záverečné konštatovanie (*Едина теда спѣваме / пана бѣга такъ хаме / неда ѿ нѣ загинѣ / небо ѿ є вечны бѣга*) ako prejav dôvery v Božiu pomoc je vlastne zvolaním, v ktorom lexéma *jednak* s vysvetľovacím významom „rovnako, predsa, beztak“ jasne naznačuje smerovanie študentských veršov. Treba len pripomenúť, že druhá časť piesne spolu s týmto zvolaním sa nenachádza vo variante, ktorý Ján Kollár zaradil do *Národných spievank* z roku 1835. Skutočnosť, že ide o študentský prídavok k pôvodnej a rozšírenej ľudovej piesni, potvrdzuje aj výrazné rozkolísanie variantov druhej časti našej piesne oproti jej prvej časti, o čom svedčia všetky doteraz známe zápisy v cyrilských rukopisných spev-

s. 516-549; ПЕТРОВЪ, Алексѣй: *Памятники угро-русской письменности*. In: Материалы для истории Угорской Руси. IV. С.-Петербургъ 1906, s. 21-50.

² А. Петровъ, *Памятники угро-русской письменности*, s. 45.

³ ТИХІЙ, Ф.: *3 окраины чешко-руських литературных взаѣмин*. In: Науковий збірник тов. Просвѣта в Ужгородѣ. 2. Ужгород: Выдає Литературно-науковий оддѣл. Книгопечатня Юлія Фелдешія 1923, s. 111.

⁴ ТИХІЙ, Ф.: *Československé písně v Moskevském zpěvníku*. Praha - Bratislava: Nákladem Učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě 1931, s. 69.

⁵ F. Tichý, *Československé písně v Moskevském zpěvníku*, s. 48.

⁶ Ленинград: Издательство Академии наук СССР 1962.

⁷ F. Tichý, *3 окраины чешко-руських литературных взаѣмин*, s. 111-113.

⁸ Ibidem.

níkoch: v Nižnorybnickom spevníku z roku 1817, v dvoch spevníkoch *Jána Juhaseviča* z roku 1798 a 1811 i v samom znovuobjavenom Šarišskom spevníku zo začiatku 18. storočia.⁹

V prepise do latinky pieseň *ДИНА ДИНА РУСНАЦИ* publikoval Ján Mišianik v Antológii staršej slovenskej literatúry.¹⁰ Hoci sa na prvý pohľad zdá, že pieseň *Dina, Dina rusnáci* poukazuje iba na vzťahy medzi rusínskym a slovenským etnikom, treba upozorniť na zvyčajne nesprávne chápanie označenia *Slovák, Slováci*. Stretávame sa s ním ešte v priebehu 19. storočia v rozličných písomnostiach. Svedčí o tom aj pieseň *Chvála Slovákov* v Kollárových Národných spievankách, v ktorej sa uvádza: „Moravia, Česi a Rusnáci, / Poláci Chorváti – všetko jsou Slováci.“¹¹ Tak toto označenie treba vnímať aj v našej piesni o Rusnákoch: *ДИНА ДИНА РУСНАЦИ, БИ БРАТОВЕ СЛОВАЦИ* (resp. *СЛОВАЦИ*), lebo také pojmy, ako sú *slováci, slováci* a ich deriváty, sa ešte v prvej polovici 19. storočia používali nielen na označenie Slovákov, ale aj na označenie Slovanov vôbec. Takéto označovanie bolo bežné a rozpoznáť rozdiely, kedy išlo o označenie Slovákov a kedy o Slovanov, možno iba z obsahu textu.¹²

Označenie *rusnak, rusnaci* sa teda v kontexte piesne nejaví ako kvalifikátor etnickej príslušnosti jeho nositeľa, ale ide o označenie veriaceho byzantsko-slovenskej religiózno-obradovej tradície.¹³ Takéto chápanie núka ďalšie možnosti interpretácia kultúrno-historických súvislostí či nazeranie na niektoré tradičné postoje alebo stereotypy, ktoré platia pre isté etnické i konfesionálne skupiny obyvateľstva v takom rôznorodom regióne, akým je práve východné Slovensko, kde sa isté označenia zvyrazňujúce stereotypy založené na konfesionálnej príslušnosti automaticky spájajú s etnicitou jeho nositeľov. Máme o tom množstvo dokladov aj vďaka konskriptorom, ktorí sa snažili už v 18. storočí zmapovať obyvateľstvo habsburskej monarchie. Pre nich i pre mnohých ďalších nezainteresovaných pozorovateľov „zvonka“ sa všetci rusínski i slovenskí gréckokatolíci pokladali za príslušníkov jednej *rus'kej* národnosti. Uplatnil sa tu tradičný princíp, ktorý v modernom vedeckom ponímaní nazývame stereotypom. Ide o to, že používanie cyriliky a cirkevnej slovančiny pri liturgiách pre konskriptorov neznalých jazykových pomerov zákonite vyvolávalo ilúziu *ruského jazyka* a zákonite umožňovalo všetkých príslušníkov *ruskej* viery, resp. byzantsko-slovenskej obradovej tradície pokladať za Rusínov. Určujúcim znakom či kvalifikátorom sa teda stalo kritérium liturgického jazyka,¹⁴ ktoré pravidelne podnes privádza k omylom.¹⁵ Takýmto spôsobom sa mnohí slovenskí veriaci cirkvi byzantsko-slovenského obradu na východnom Slovensku pokladali, ba občas až podnes pokladajú za Rusínov. Rusínska problematika sa začala vyhrcovať počas národnoobrodenských aktivít. Ukrajinské prostredie, ktoré zasahovalo aj na územie východného Slovenska, bolo otvorené gréckokatolíkom i pravoslávny; veľkoruské prostredie chápalo zasa Rusínov ako súčasť veľkého ruského národa. Do tejto rozmanitosti orientácií zasahovala aj vtedajšia uhorská politika, ktorá sa snažila usmerňo-

⁹ Porovnanie variantov piesní pozri v práci Ivana Paňkevyča *Další nálezy ukrajinských písní a veršů na východním Slovensku*. In: Národopisní věstník československý, roč. 33, č. 3-4, Praha 1956, s. 205. Treba pripomenúť, že rukopis *Nižnorybnického spevníka* získal Ivan Paňkevyč od gréckokatolíckeho kňaza Štefana Pappa, ktorý bol správcom farnosti v Nižnej Rybnici (okr. Sobrance) v roku 1952. Dnes miesto uloženia spevníka nie je známe, ale možno predpokladať, že by sa mohol nachádzať v pozostalosti Ivana Paňkevyča. Varianty piesne pozri aj v práci ŠOLTĚS, P. – ŽEŇUCH, P.: *Sociálne a spoločenské postavenie gréckokatolíkov na východnom Slovensku a v Podkarpatskej Rusi v 18. storočí*. In: Slavica Slovaca, 2002, roč. 37, č. 1, s. 39-40.

¹⁰ MIŠIANIK, J.: *Antológia staršej slovenskej literatúry*. Bratislava: Veda 1981, s. 482.

¹¹ Ibidem, s. 515.

¹² P. ŠoltĚs – P. Žeňuch, *Sociálne a spoločenské postavenie gréckokatolíkov na východnom Slovensku a v Podkarpatskej Rusi v 18. storočí*, s. 40-41.

¹³ Ibidem, s. 41.

¹⁴ Vo väčšine farností sa namiesto jazyka kázne uvádzal pastoračný, liturgický (cirkevnoslovenský) jazyk. Porovnaj HARAKSIM, L.: „Zlatý vek“ biskupa A. Bačinského a obrodenské obdobie A. Duchnoviča – dve epochy dejín Rusínov. In: Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodovania po súčasnosť. Ed. Ján Doruľa. Bratislava: Slavistický kabinet SAV 2000, s. 17.

¹⁵ Porovnaj ŠVAGROVSKÝ, Š.: *K otázke genézy a konštituovania jazyka juhoslovenských Rusínov (Rusniakov)*. In: Slavica Slovaca 1984, roč. 19, s. 254.

vať národný pohyb rusínskeho etnika, podporovala jeho náboženskú identifikáciu s gréckokatolíckou cirkvou a v rámci tejto cirkvi proces postupnej latinizácie. Tým sa malo dosiahnuť nielen oslabenie slovenského etnika na východnom Slovensku, ale súčasne aj eliminovanie vplyvu Ruska. Okrem toho sa systematicky začala uskutočňovať maďarizácia.¹⁶ Tak sa za príslušníka rusínskeho etnika pokladali všetci tí, ktorí boli veriacimi cirkvi byzantsko-slovanského obradu. Často sa stotožňovali pojmy *gréckokatolícky* a *ruský (rusnák)*, dokonca aj dnes sa uvedené výrazy pokladajú za synonymá, čo umožňuje označovať za Rusína aj takého gréckokatolíka, ktorý nikdy nebol rusínskej národnosti.¹⁷

Východné Slovensko a celý podkarpatský región je teda špecifickým z viacerých pohľadov. Osobitne zaujímavá je jeho jazyková a etnicko-konfesijná skladba, jeho kultúrny a historický vývin a jeho úloha a význam v kontexte stredoeurópskej kultúry. Vidno to nakoniec aj z úvodného exkurzu do etnicko-konfesijného situácie, ktorú je potrebné v súvislosti so znovuobjaveným Šarišským cyrilským rukopisným spevníkom zo začiatku 18. storočia osvetliť preto, lebo skutočne patrí do kontextu staršej slovenskej literatúry a kultúry a nie je bezvýhradným dedičstvom len východoslovenskej jazykovej a kultúrnej tradície. Nakoniec to dobre vidno zo samého piesňového repertoára i z jazykových prostriedkov použitých pri zapisovaní jednotlivých svetských i paraliturgických piesní.

Šarišský spevník je dnes uložený v Knižnici Moskovskej štátnej univerzity Lomonosova, kde mal pôvodne pridelenú signatúru 1/S.b. 153. O spevníku sa prvýkrát zmieňuje A. Petrov v rokoch 1893 a neskôr opäť v roku 1906 v už spomínanej recenzii Sabovovej chrestomatie cirkevnoslovanských pamiatok z tzv. Uhorskej Rusi.¹⁸ Na tento spevník Petrova upozornil M. I. Sokolov, ktorý Petrovovi poskytol aj výpisky, o čom sa zmieňuje aj F. Tichý vo svojej práci *Československé písně v Moskevském zpěvníku*.¹⁹ Aleksej Petrov v súvislosti so spevníkom upozorňuje, že vznikol v priestore východného Slovenska a Zakarpatskej oblasti Ukrajiny: „Онъ составленъ несомнѣнно на угорской Руси — конечно, большею частью изъ зашедшего въ нее готоваго матеріала, попадающагося въ рядѣ другихъ такихъ сборниковъ.“²⁰ A. Petrov nevylúčil ani vplyv ukrajinského a poľského prostredia. Vyčerpávajúcu charakteristiku rukopisu podal až F. Tichý v roku 1931 v už vyššie uvedenej práci o tzv. československých piesňach z tohto spevníka. Akademik M. Speranskij v súvislosti s rukopisom *Šarišského spevníka* zaslal Tichému podrobnú charakteristiku, ktorú F. Tichý bez zmeny publikoval vo svojej štúdií.

Rukopis Šarišského spevníka aj dnes zodpovedá opisu Speranského. Obsahuje 208 listov, ktoré sa postupne vsívali do koženej väzby. Pamiatka obsahuje množstvo rukopisov napísaných na papieri rozličnej kvality. Možno medzi nimi rozpoznať papier vyrobený v 30-tych rokoch 18. storočia.²¹ Okrem toho spevník obsahuje aj také listy, pri ktorých kvalitu papiera nemožno bližšie určiť. Z väčšej časti ide o rukopisy, ktoré sa dajú zaradiť do začiatku 18. storočia. Z toho vyplýva, že rukopis spevníka bol dopĺňovaný postupne a nemožno teda určiť ani presný vznik pamiatky. Repertoár piesňovej tvorby najväčšej časti spevníka však možno datovať do 20-tych – 30-tych rokov 18. storočia. V tomto období sa predpokladá aj jeho najväčšie využívanie. F. Ti-

¹⁶ Bližšie pozri LETZ, R.: *Postavenie gréckokatolíkov slovenskej národnosti v rokoch 1918-1950*. In: Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodnenia po súčasnosť. Ed. Ján Doruľa. Bratislava: Slavistický kabinet SAV 2000, s. 101, 104.

¹⁷ Bližšie pozri ŽEŇUCH, P.: *Medzi Východom a Západom. Byzantsko-slovanská tradícia, kultúra a jazyk na východnom Slovensku*. Bratislava: Veda 2002. s. 130-135.

¹⁸ Порогнѣ А. Петровъ: *Евм. Сабовъ. Христоматія*. In: Журналъ Министерства народнаго просвѣщенія. 1893, № 10, s. 516-549; А. Петровъ: *Памятники угро-русской письменности*. In: Матеріалы для исторіи Угорской Руси. IV. С.-Петербургъ 1906, s. 21-50.

¹⁹ F. Tichý, *Československé písně v Moskevském zpěvníku*, s. 9.

²⁰ А. Петровъ, *Памятники угро-русской письменности*, s. 44

²¹ F. Tichý, *Československé písně v Moskevském zpěvníku*, s. 10.

chý študoval spevník v roku 1929 a pripravil ho na vydanie, no tlačou vyšla iba obsiahlejšia štúdia v roku 1931. Vydanie pamiatky sa doposiaľ neuskutočnilo.

Na prelome rokov 1933 a 1934 si rukopis *Šarišského spevníka* z univerzitnej knižnice v Moskve požičal na študijné účely V. N. Peretc. Pripravil o ňom štúdiu,²² v ktorej sa venoval predovšetkým svetským piesňam. Vo svojej charakteristike spevníka uviedol, že jeho vznik treba spájať so začiatkom 18. storočia, ku ktorému sa viaže papier²³ rukopisu, okrem tých častí spevníka, na ktorých Speranskij našiel vyobrazenie rakúskeho dvojhlavého orla, ktorý sa vo forme vodotlače používal v rokoch 1730-1733. V. N. Peretc ďalej uvádza, že autorov rukopisu bolo niekoľko, no jeho hlavná časť je napísaná kurzívou a vznikla v 20-tych – 30-tych rokoch 18. storočia. V rukopise možno nájsť aj také časti, ktoré sú zapísané cyrilskou polounciálou omnoho skôr ako začiatkom 18. storočia, najneskôr však na prelome 17. a 18. storočia. Usudzuje tak z toho, že atrament týchto rukopisov je silne vyblednutý.

V súvislosti s datovaním spevníka treba uviesť ešte jednu skutočnosť: Na fol. 143v sa v ňom nachádza pieseň s incipitom *Возридайте всі і восплачйте*. Jej variant sa nachádza aj Nižnotvarožskom spevníku na fol. 74v–76r. Práve táto pieseň poslúžila J. Medvedykovi pri datovaní Nižnotvarožského spevníka do začiatku 30-tych rokov 18. storočia. J. Medvedyk sa domnieva, že pieseň s incipitom *Возридайте всі і восплачте* je venovaná smrti mukačevského biskupa Jura-ja Bizanciho, ktorý bol biskupom na Mukačevskom prestole v rokoch 1716-1733.²⁴ Podľa nášho názoru nejde o pieseň napísanú pri smrti biskupa Bizanciho, ale pri smrti biskupa Jána Jozefa De Camellisa. Poukazujú na to historické súvislosti, ktoré sa v texte priamo i obrazne pomenúvajú. Treba si všimnúť už dvojveršie *Волность южь всяды їдїачнаїя была / нечеснаїя смрті тожь загубїла*, v ktorom sa poukazuje na dôležitú historicko-spoločenskú udalosť – ustálenie vzťahov medzi mukačevským biskupským prestolom so Svätou stolicou v Ríme. Išlo v podstate o vylúčenie vplyvu Kyjevskej metropolie na Mukačevské biskupstvo. To zostalo aj napriek dlhým štvrtstoročným sporom (v rokoch 1665-1689) podriadené Vatikánu. Treba tu spomenúť, že práve v rokoch 1665-1689 sa na biskupskom stolci v Mukačeve vystriedalo niekoľko biskupov, medzi ktorými bol aj Jakub Suša, usilujúci sa o pripojenie mukačevského prestola ku Kyjevu. V tom istom čase pôsobil v Mukačevskom biskupstve aj jeho protivník Jozef Vološinský, ktorého na miesto biskupa v Mukačeve vymenoval uhorský prímás Selepečni, no vysvätil ho aj pravoslávny Ivoňský metropolita, čím došlo k iregularite. Nakoniec bol zásahom Svätej stolice zbavený úradu. V roku 1670 bol vyhnaný z Mukačeva a na jeho miesto v roku 1671 prichádza Ján Malachovský, przemyslianský titulárny biskup, ktorého na biskupský stolec vysiela kyjevský metropolita Gabriel Kolenda. Ján Malachovský sa v Mukačeve zdržal iba do roku 1672; snažil sa o pripojenie biskupstva ku kyjevskej metropolii. V roku 1673 na katedru v Mukačeve nastúpil Grék Teofan Maurocordato. Ten však pod tlakom povstania Tököliho z mesta odišiel a viacej sa tam nevrátil. V rokoch 1687-1688 boli v Mukačeve ďalší dvaja biskupi. Jedného vysvätil pravoslávny biskup a druhého vymenoval cisár.²⁵ Toto obdobie bolo skutočne nepokojným

²² *Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI-XVIII веков*. Ленинград: Издательство Академии наук СССР 1962.

²³ „Бумага разного происхождения, начала XVIII в.“ Pozri B. N. Peretc: *Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI-XVIII веков*, s. 163-164.

²⁴ „У 1733 році помер визначний суспільний діяч, реорганізатор церковного та культурного життя Закарпаття, мукачівський єпископ Юрій Генандій Бізанцій. Ця сумна подія знайшла своє відображення у канті *Возридайте всі і восплачте*..., що зафіксований у нижньо-тварожському співанику (арк. 74-76). Невикликає сумніву те, що кант було створено саме в честь цього єпископа одразу ж після його смерті...“ МЕДВЕДИК, Ю.: *Нижньо-тварожський співаник середини 30-тих років XVIII ст.: його місце в українській духовнокантової культурі та рукописній традиції жанру*. In: *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obodenia po súčasnosť*. Ed. Ján Doruľa. Bratislava: Slavistický kabinet SAV 2000, s. 354-355.

²⁵ K problematike pozri napríklad v práci ŽENUCH, P. – VASIE, C.: *Cyrillic Manuscripts from East Slovakia*. *Slovak Greek Catholics: Defining Factors and Historical Milieu / Cyrilské rukopisy z východného Slovenska*. Slovenskí grécko-

obdobím nielen pre vrchnosť, ale aj pre veriacich. Po týchto neprehľadných a zložitých udalostiach sa v roku 1689 na biskupskú katedru do Mukačeva dostal Ján Jozef De Camellis, pôvodom Grék, ktorý vo svojom úrade do roku 1706 uskutočnil množstvo reorganizačných zmien. Predovšetkým sa zaslúžil o upevnenie Užhorodskej únie z roku 1646. Krátko po svojej intronizácii (v roku 1690) zvoláva všetkých kňazov do Mukačeva a neskôr aj do Satu Mare, aby obnovili vyznanie katolíckej viery. Za jeho pôsobenia sa v značne nestálom Sedmohradsku (maď. Erdély, v texte piesne ердѣ) situácia postupne upokojila. Prispelo k tomu aj zvolanie 12 miestnych synod, na ktorých sa biskup de Camellis osobne zúčastnil. Počas pôsobenia tohto vladyku cisár Leopold udelil gréckokatolíckym duchovným rovnaké práva, aké mal latinský klérus. De Camellis zostavil КѦТЕХИСИСТЪ ДЛА НАУКИ ОУГРОРСКИМЪ ЛЮДЕМЪ ЗАЛОЖЕНЫЙ. ѿ ПРЕВЕЛЕНѢЙШАГО ГДѦИНА ІУ: ДЕКАМИЛИСА ЕПИСКОПА ГАБАСТСКОГО МѦКАЧЪ и проч. (Tnava 1698) а БѦКВАРЬ ІЗЫКА СЛАВѢНСКА ПИСАНІИ ЧТЕНІА ОУЧИТИСЯ ХОТАЩИМЪ В ПОЛЕЗНОЕ РѦКОВОЖЕНІЕ... (Tnava 1699).

V roku 1703 vypuklo povstanie Františka Rákociho II. a Mukačevo v roku 1704 padlo do rúk nepriateľa. Biskup spolu svojim úradom bol nútený odísť z Mukačeva a prechodne sa usídlil v Ruskej Novej Vsi pri Prešove. Tejto skutočnosti dobre zodpovedá dvojveršie: ѿ МѦКАЧЪ: ѡи рочены такъ тежъ и ердѣ барзо засмѣченны. Po smrti vladyku v Ruskej Novej Vsi zosmutnelo celé Uhorsko a Valašsko (Sedmohradsko): Вѣсь народъ рускій южъ ламѣтѣтъ / ѡ Оуграхъ Волоухъ велми жалѣтъ // Смѣтнаѣ трѣва южъ затрѣвила, / лютаѣ смрти мѣтрѣ стрѣтила; в // І патерѣцѣ ѣркій видрѣла, / архіерейскій плащъ южъ подѣрла; в: // Южъ ѡпочивашъ ѡ темной ѣскѣи / оугласа нѣша потѣха нѣѣ; алыгѣѣ; в. V súvislosti s uvedenými historickými skutočnosťami, ktoré sa viažu k textu piesne, možno polemizovať s Medvedykovým datovaním vzniku piesne niekedy do polovice 30-tych rokov 18. storočia a prikloniť sa k Javorského názoru, že pieseň vznikla na začiatku prvého decénia 18. storočia.²⁶ Na tomto základe rovnako možno polemizovať aj s datovaním Nižnotvarožského spevníka, ktorý J. Medvedyk datoval práve na základe spornej interpretácie tejto piesne do 30-tych rokov 18. storočia. Existencia variantu piesne v Šarišskom spevníku potvrdzuje naše závery, keďže tento spevník vznikol na začiatku 18. storočia. Možno teda predpokladať, že pieseň s incipitom Возрѣдайте всѣ и восплачѣте sa spievala nielen pri De Camellisovej smrti, ale aj pri smrti Bizancija (1716-1733), ako usudzuje J. Medvedyk, ba dokonca sa mohla spievať aj pri smrti biskupa Štefana Olšovského (1733-1737) či Gabriela Blažovského (1738-1742). Ani záhlavie piesne Пѣснь погрѣбанию Бѣзанѣтѣи známe zo Spevníka Mitra Dočínca z prelomu 18.-19. storočia nie je pre datovanie Šarišského alebo Nižnotvarožského spevníka smerodajné, lebo pieseň mohla do spevníka Mitra Dočínca preniknúť z predlohy, ktorá bola aktualizovaná práve na pohreb biskupovi Bizancimu.

V súvislosti s biskupom Bizancim treba ešte uviesť dôležitú skutočnosť. Bizanci nikdy nebol skutočným Mukačevským biskupom, ale iba obradovým vikárom latinského jágerského biskupa. Pápež Bizancimu prisudzuje titul sebastského, nie mukačevského biskupa, lebo Mukačevské biskupstvo sa po smrti De Camellisа *de jure* stalo iba obradovým dištriktom (vikariátom) jágerského biskupstva (*Districtus Munkacsiensis*).²⁷ Naopak, vladykovi De Camellisovi bol Svätou stolicou udelený titul mukačevského biskupa (*Dioecesis Munkacsiana*). De Camellis sa vlastne stal apoštolským vikárom, ktorý podliehal priamo pápežskému stolcu vo Vatikáne, a nie jágerskému biskupovi.

htaolici, vztáhy a súvislosti. Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae. Vol. I. Roma – Bratislava – Košice: Pontificio Istituto Orientale / Slavistický kabinet SAV / Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lacka, 2003. s. 260). Porovnaj aj БАРАН, О.: Вплив київської і галицької митрополій на Закарпаття. In: Українські Карпати. Ed. Павло Чучка. Ужгород: 1993, s. 49-60.

²⁶ ЯВОРСКИЙ, Ю.: Новые данные для малорусской пѣсни и вириш I. – XII, XIII. – XVII. Отдельный оттиск из Временника Ставропигийскаго Института. Львов: 1921 а 1923.

²⁷ P. Žeňuch – C. Vasil': *Cyrillic Manuscripts from East Slovakia. Slovak Greek Catholics: Defining Factors and Historical Milieu*, s. 265.

Čo sa týka miesta vzniku spevníka, Peretc uvádza, že vznikol v Šarišskej stolici.²⁸ F. Tichý vo svojej štúdií²⁹ dodáva, že spevník by sa mal nazývať *šarišský*, lebo o jeho východoslovenskej šariško-spišskej proveniencii svedčí nielen jazyk jednotlivých piesní, ale aj niekoľko marginálnych zápisov na fol. 19v: *Reverendissime Dne Director ceterique ornatissimi*; fol. 45r: *Гн пѣснѣ раба божего Симеона Поповича минаровского. Хто ихъ оукраде рѣка мѣ наганѣ упаде* (Mlynárovce v Šariši); 59v: *Kantor Magyar Szipinski die 5 Junij Anno 1874*. Najväčším dôvodom pre jeho lokalizáciu do Šarišskej stolice je zápis piesne na fol. 97v–98r, v ktorej incipite sa uvádza aj názov dediny Vyšný Tvarožec neďaleko Bardejova (*Оуѣгорскѣ земли выше Бѣдова тѣ вышнѣ тварюсци*).

V. N. Peretc štúdium spevníka nedokončil, lebo v čase stalinských represálií v 30-tych rokoch 20. storočia bol v nemilosti a tak v roku 1934 došlo k zatknutiu tohto významného ruského filológa a literárneho historika. Či sa rukopis vrátil na pôvodné miesto do rukopisného oddelenia Knižnice Moskovskej univerzity, nevedno, lebo zápis o jeho vrátení neexistuje. Informovala o tom Lýdia Sazonova, z Ústavu svetovej literatúry Ruskej akadémie vied (Институт мировой литературы РАН) v liste z 9. januára 2004, ktorý bol adresovaný profesorovi Hansovi Rothemu.

Pátranie po rukopise Šarišského spevníka sa uskutočnilo počas štipendijného pobytu financovaného nadáciou Alexander von Humboldt-Stiftung v Patristickej komisii Akadémie vied Severného Porýnia a Vestfálska (Patristische Kommission der Akademie der Wissenschaften von Nordrhein-Westfalen) v Bonne v rokoch 2003–2005. Počas nášho pobytu v tejto inštitúcii vznikla aj publikácia *Kyrrillische paraliturgische Lieder. Edition des handschriftlichen Liedguts im ehemaligen Bistum von Mukačevo im 18. und 19. Jahrhundert / Cyrillské paraliturgické piesne. Cyrillská rukopisná spevníková tvorba v bývalom Mukačevskom biskupstve v 18.–19. storočí*, na ktorej významne participovalo vydavateľstvo Böhlau Verlag v Kolíne nad Rýnom. Práca vyšla v koedícii *Bausteine zur slavischen Philologie a Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae*.³⁰ Monografia obsahuje edíciu paraliturgických piesní a variantov 21 rukopisných spevníkov východoslovenskej alebo karpatsko-ukrajinskej proveniencie z 18. a 19. storočia. Popri textoch piesní sa v práci uvádzajú aj odkazy na varianty v ďalších 51 rukopisných spevníkoch východoslovankej proveniencie a obsahuje aj komentáre k jednotlivým paraliturgickým piesňam. Piesne sú zoradené podľa byzantského kalendára, pričom sa zachováva tradičný bohoslužobný okruh, ktorý zahŕňa všetky druhy pohyblivých i nepohyblivých sviatkov a s nimi spojených náboženských obrádov. Osobitnú skupinu predstavujú mariánske, pútnické a príležitostné piesne i piesne k zázračným ikonám. Ďalšiu skupinu tvoria piesne, v ktorých možno nájsť rozličné historicky verifikovateľné udalosti. Sú to nielen piesne k ikonám, v ktorých sa pertraktujú niektoré spoločensko-historické udalosti, vojny, porážky nepriateľov prostredníctvom nebeských vojsk, na čele ktorých stojí Bohorodička, ale aj také piesne, ktoré vznikali na podnet alebo ako reflexia niektorých spoločensky alebo historicky aktuálnych udalostí, prírodných úkazov (akým bolo napríklad zatmenie Slnka, ktoré na Slovensku bolo viditeľné 12. mája 1706). Osobitne zaujímavú historickú kulisu dostávajú aktualizované Sibyliny proroctvá o konci sveta, ktoré v súvislosti s morovou epidémiou a rozličnými náboženskými nepokojmi a povstaniami na prelome 17. a 18. storočia vyznievajú ako výstražná ruka. Do tohto okruhu patria aj piesne, v ktorých sa veriaci sťažujú Bohu na rabovanie a plienenie nepriateľov a inovercov. V podobe paraliturgických piesní sa ponúka odsúdenie bratovražedných vojen a povstaní. V iných piesňach nachádzame

²⁸ В. Н. Перетц: *Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI–XVIII веков*. с. d., s. 164.

²⁹ ТИХИЙ, Ф.: *Шариский пісенник з XVIII віку*. In: Дукля, роč. 4, č. 2, Prešov 1956, s. 119–123.

³⁰ ŽEŇUCH, P.: *Kyrrillische paraliturgische Lieder. Edition des handschriftlichen Liedguts im ehemaligen Bistum von Mukačevo im 18. und 19. Jahrhundert*. Bausteine zur Slavischen Philologie und Kulturgeschichte. Reihe B. Editionen. Band 23. Zugleich: Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae. Vol. II. Köln – Weimar – Wien: Böhlau Verlag 2006. 982 s.

odsúdenie hýrivého života kňazského stavu. Záverečnú skupinu tvoria pohrebné piesne. Katalóg teda podáva repertoár takých paraliturgických piesní, ktoré vznikali alebo sa používali v byzantsko-slovanskom obradovom priestore východného Slovenska a podkarpatskej oblasti, pričom sa zohľadňujú aj interobradové súvislosti a prieniky.

Aj piesňový repertoár znovuobjaveného Šarišského spevníka tvorí súčasť spomenutej publikácie. Získať však poznatky o jeho existencii bolo veľmi zložitú, keďže vyjadrenia profesorky Lidiy Sazonovej z Moskvy boli najprv veľmi neurčité,³¹ ťažko sa hľadali stopy po tomto spevníku. Azda len zhodou náhod či presnejšie Božím riadením sa profesorky Lidii Sazonovej podarilo rukopis Šarišského spevníka identifikovať v kolekcii pamiatok kalužských rukopisov. Expedícia do oblasti Kalugy sa uskutočnila v roku 1985, odvtedy *Šarišský spevník* má aj inú signatúru a bol zaradený do úplne iného súboru, do kolekcie kalužských rukopisov. Za všetky prekvapenia, ktoré nám rukopis Šarišského spevníka pripravil, odcitujem z listu profesorky Sazonovej z 27. apríla 2004 adresovaného profesorovi Rothemu: „Случилось чудо – рукопись, описанная Fr. Тихым в 1931 г. и считавшаяся утерянной, вдруг совершенно нашлась. Она действительно не вернулась после эвакуации в библиотеку, поэтому в Описи 1947 г. ее не нашли. Но эта самая рукопись была, оказывается, привезена из экспедиции в Калужскую область в 1985 году и вошла в коллекцию Калужских рукописей, она имеет сейчас другой шифр: № 2018. Прежний шифр (1 S. b/153) был затерт. Эта история рукописи, вернувшейся почти через полвека в библиотеку, где она когда-то находилась, поразила даже самих библиотекарей. Другое чудо, что эту рукопись, имеющую теперь совсем другой шифр, удалось отождествить с той, что описал Fr. Тихый!“

Vďaka podpore profesora Hansa Rotheho sa podarilo rukopis nasnímať a jeho elektronickú podobu zaradiť do databázy cyrilských pamiatok byzantsko-slovanskej tradície slovenskej proveniencie, ktorá sa buduje v Slavistickom ústave Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied v Bratislave. Príkladom „zázračne“ znovuobjaveného rukopisu Šarišského spevníka možno ilustrovať osudy ďalších pamiatok, o ktoré sa podnes vo svojich výkladoch opierame a ktoré môžu, ale aj nemusia byť na tých miestach uloženia, na ktorých sa nachádzali pred niekoľkými desaťročiami alebo pred jedným storočím (napríklad aj začiatkom 20-teho storočia). Pri interpretácii starších písomností je nevyhnutný prístup *ad fontes*, aby sme sa už nestretávali so sprostredkovanými a z hľadiska súčasného stavu vedeckého bádania neplatnými informáciami o prameňoch byzantskej liturgickej tradície na Slovensku, ako je to napríklad v Antológii staršej slovenskej literatúry z roku 1981³² a následne aj v ďalších prácach venovaných cyrilskej rukopisnej spisbe z východného Slovenska.

Vďaka náhode, ale najmä vďaka Bohu, že *Šarišský spevník*, jeden z troch³³ najstarších rukopisných spevníkov východoslovenskej proveniencie, ktorý sa pokladal za stratený, je už dnes k dispozícii v elektronickej podobe a repertoár jeho piesní tvorí súčasť monografie *Kyrellische paraliturgische Lieder. Edition des handschriftlichen Liedguts im ehemaligen Bistum von Mukačevo im 18. und 19. Jahrhundert / Cyrilské paraliturgické piesne. Cyrilská rukopisná spevníková tvorba v bývalom Mukačevskom biskupstve v 18.–19. storočí*. O origináli rukopisu dnes už s istotou môžeme konštatovať, že je uložený v knižnici Moskovskej štátnej univerzity (Московский государственный университет им. Ломоносова) pod novou signatúrou № 2018.

³¹ V liste z 9. januára 2004 profesorka L. Sazonova profesorovi H. Rothemu píše: „Очевидно, что рукопись пропала между 1934 и 1947 годами. Не исключено, что она осталась в каком-то из провинциальных городов, куда вывозилась библиотека МГУ во время войны. Сейчас следы этой рукописи затерялись.“

³² J. Mišianik, *Antológia staršej slovenskej literatúry*, s. 515.

³³ Ide o tieto tri najstaršie rukopisné spevníky: *Nižnotvarožský spevník* zo začiatku 18. storočia, *Šarišský spevník* zo začiatku 18. storočia až 30-tych rokov 18. storočia a *Kamiensky Bohohlasník* z rokov 1711-1734.

Опис Šarišského spevníka s variantmi a komentárom

Pri opise spevníka na prvom mieste uvádzame názov piesne. Ak pieseň nemá vlastný názov, uvádzame jej tematické zaradenie podľa sviatku alebo svätého podľa liturgického kalendára cirkvi byzantsko-slovanského obradu. Potom nasleduje začiatok, resp. incipit piesne a jej záverečný verš alebo záverečné dvojveršie. Pri každej piesni uvádzame zoznam variantov s uvedením skratky prameňa, za ktorým nasleduje rozsah podľa foliácie prameňa. V niektorých prípadoch uvádzame v zátvorke aj odkaz na publikovaný text, resp. opis, kde sa nachádza variant piesne. Pri niektorých opisoch uvádzame krátky komentár s údajom o existencii najstaršieho známeho zápisu piesne v cyrilike.

01r–01v: Bez názvu, pieseň venovaná ikone Presvätej Bohorodičky. Zač.: ДѢО МАТИ ПРЕБАГАА ТЫСѢ ЦРІЕ НЕБЕСНА(а) – kon.: РАТѢ БЪ ПРЕЧИСТАА ЧХДОТВОРНА ПОВЕЧАНСКАА, Ѡ ВСЕПѢТАА МАТИ. **Varianty:** KB 27v–28r (Žeňuch: 2006, 881–886); PR 1v–1r; Ju2(3) 41r–41v; Ju4(3) 90v–91r; Ju5 166r–166v; PS 25r–26r (Javorskij: 1934, 162–163); IJ 31v–32r; MT 41r–42v; ZarvS 64v–65v (Hruševs'kyj: 1897, 51); fragment z Ruskej Kajne L–3r (Žeňuch – Vasil': 2003, 363); Mac546 121r (Hnaťuk, Oleksandra: 2000, 310).³⁴

02r–03r: Bez názvu, venovaná sviatku Zosnutia (Оуспеніа) Presvätej Bohorodičky. Zač.: Архѣгелї з нѣа пришли до Бѣи, пакъ послове Ѡ царя до своей црци – kon.: Бн сме могли на сѣ свѣтѣ цасливѣ мешкати, а по смерти лице его ѡ неѣ ѡгладати. **Varianty:** KB 14r–15r (Žeňuch: 2006, 523–524); Ju1 94r–94v; Ju3(2) 32v–33r (Javorskij: 1934, 81); Ju4(3) 62r–63r; Ju5 113r–113v; IS 15r–15v (Javorskij: 1934, 114); VK 48v–50v; MV 37r–38v; MD 13v–14v; IJ 48v–50v; SB 20r–21r; MaľS, 53–55 (Hnaťuk: 1902, 53–55); STa, 10–14 (Hnaťuk: 1902, 125, 201–203); F19–233(15), 55v–56r (Stern: 2000, 590–594); SDB, 13r–14v (Tichý: 1934, 73); SLik, 41–45 (Hnaťuk: 1902, 121). Pieseň do Šarišského spevníka prenikla spoza Karpát, z Ukrajiny a Ruska. Svedčí o tom najstarší zápis v spevníku východoslovanskej proveniencie v Štátnom historickom múzeu v Moskve (Государственный исторический музей, sign. GIM 1743, 195v–196r z 80-tych rokov 17. storočia).³⁵

03r–04r: Bez názvu, venovaná ikone Presvätej Bohorodičky. Zač.: Радѣйсѣ маріе небесна царице: Радѣйсѣ чѣла пресвѣтлаа зорнице – kon.: Чѣла горлице храни свои дѣти, абы сме та паѣа могли оусердно хвалити. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 887–889). **Varianty:** NT 67r–68v; PS 26r–26v (Javorskij: 1934, 156–157); Ju1 159r–159v; Ju4(3) 96v (Javorskij: 1934, 157); Ju5 172r; MV 65r; F19–233(15) 61r (Stern: 2000, 613–614); STa, 34–36 (Hnaťuk: 1902, 126, 208–210); STv 41–44, 99–103 (Hnaťuk: 1902, 133, 134).

04r–04v: Пѣснь прѣтой Бѣи. Zač.: Ѡ Мѣи дѢо чѣла свѣдѣ ѡ неѣ пресвѣтлаа – kon.: Дай нѣ ѡ не [ѣѣ] изъ айгелї ли(ковати) теѣѣ сѣтѣю [...] оуховай насѣ мзѣѣ градѣщихъ. Пли-агѣа. **Varianty:** KB 21v (Žeňuch: 2006, 829–830); NT 16r–17r, VK 88v; Ju4(3) 97v–98r; Ju5 169r; STv 59–61 (Hnaťuk: 1902, 227–228); IS 75v–76r (Javorskij: 1934, 125). Najstarší známy zápis piesne je na marginálii v cirkevnoslovanskom rukopisnom typikone zo zbierok Národného domu vo Lvove (НД № 5) z roku 1662.³⁶

04v–05r: Bez názvu, na sviatok Ochrany (Покровѣ) Presvätej Bohorodičky. Zač.: Бѣе вѣрнѣи вѣрона, гповающий на теѣѣ корона – kon.: томѣ да бѣдетъ Ѡ нѣа чѣсть и хвала и на вѣки слава. **Varianty:** KB 23v–24r (Žeňuch: 2006, 175–176); IJ 23r–24r (Žeňuch: 2006, 176–179); NT 3r–4r; MT 56v–57v; Ju5 162v–163r; Ju4(3) 97r–97v; MD 64v–65r; SB 49v–50r; ZS

³⁴ Ďalšie varianty v spevníkoch východoslovanskej proveniencie sú uvedené v katalógu incipitov *Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650–1720. Incipitarium. I. Anonyme Texte*. Zusammengestellt von Granz Schäfer und Joachim Bruss. Herausgegeben von Hans Rothe. Köln – Wien: Böhlau Verlag 1984, s. 59.

³⁵ Ibidem, s. 8.

³⁶ Pozri o tom ВОЗНЯК, М.: *Материалы до історії ніснї і віршї. Тексти й замітки*. Том I–III. Українсько-руський архив. Львів 1913–1925, s. 172 a tiež citovaný katalóg incipitov *Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650–1720*, s. 121, 305.

66r–66v (Hruševs'kyj: 1897, 52); F19-233(15) 53r–53v (Stern: 2000, 578–581); IS 69r (Javorskij: 1934, 123); STa 19–20 (Hnaťuk: 1902, 125); STv 40–41 (Hnaťuk: 1902, 133). Najstarší zápis piesne vznikol v 17. storočí.³⁷ Dieter Stern k tomu dodáva, že zo 17.–19. storočia sa nám zachovalo až 31 variantov a paralel tejto paraliturgickej piesne. Do Šarišského spevníka sa pieseň dostala ukrajinsko-poľským prostredníctvom.³⁸

05v: Bez názvu, venovaná sviatku svätého Mikuláša Divotvorcu. Zač.: Горы сладость скапайте вси лѣне войгранте – kon.: МѢ ДѢО ПОСПѢШАЙ СѦ А НА ПРЕСТА (sic) ХРѢО ГОТѢ СѦ, ІЕРАРХѢ. **Varianty:** NT 60v–61r (Žeňuch: 2006, 295–296); Ju1 127v–128r (Žeňuch: 2006, 296–297); Ju5 155r; MT 44v–45r; PS 30v–31r (Žeňuch: 2006, 298–300); VK 76r–76v (Žeňuch: 2006, 297–298); SB 46r–46v; Vahan 33v (Vozňak: 1922, 138); SDB 5v–6r (Tichý: 1931, 71), SLik, 62–63 (Hnaťuk: 1902, 121); STa 159–160 (Hnaťuk: 1902, 129, 249); ZS 48v–49v (Hruševs'kyj: 1897, 39); F19-233(15) 75r–75v (Stern: 2000, 669–670).³⁹

06r: Bez názvu, venovaná Presvätej Bohorodičke. Zač.: Прѣтаа паѡ тѦ непрестаѡ – kon.: ЯЛІАГА АЛІАГА СЛАВА ТЕБѢ БЖЕ АЛІАГА ЦРЮ ВЕЛМОЖНЫИ. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 832–833). **Varianty:** KB 22v; Ju(4)3 102r (Javorskij: 1934, 139–140). Pieseň sa nachádza aj spevníku z roku 1690 v Štátnom historickom múzeu v Moskve (Государственный исторический музей, sign. GIM Ščuk 61).⁴⁰

06v–07r: Bez názvu, na sviatok Zhromaždenia k svätému veľkovoľvodcovi Michalovi. Zač.: Повстанъ монарха пресвѣтлаго тронъ – kon.: МИХАИЛЕ ЧГДНЕ ИМА ТВОЕ СЛАВНЕ. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 232–233). **Varianty:** VK 61v–62r (Vozňak: 1913–1925, 321–322); PS 38v–39v (Javorskij: 1934, 213–214); Ju1 114v–115v (Javorskij: 1934, 214–216; Žeňuch: 2006, 233–236); Ju4(3) 76v–77v; Ju5 139v–140v. Javorskij v súvislosti s variantmi konštatuje, že v čase ich vzniku bola piesňová predloha natoľko rozšírená a známa, že možno hovoriť o vzniku nových piesní tak, že sa prispôbili miestnym kultúrno-historickým i jazykovým realitám. V texte piesne sa uvádzajú udalosti súvisiace s protitureckým a protikuruckým odporom zo začiatku 18. storočia. Do tohto obdobia zaraďujeme aj vznik variantu piesne v Ju1. Pieseň v Šarišskom spevníku pokladáme za import z ruského kultúrno-jazykového prostredia; usudzuje tak podľa dvojveršia: ДОДАЖЕ КРѢПОСТЬ КРОЛЮ ІЇВАНУ / КНАЗУ РОСКОМУ ВСЕЙ ЗЕМЛИ ПАНОУ. Hoci uvedený text obsahuje zmienku o ruskom cárovi Ivanovi (царь Іѡáннѣ), vznik textu možno klásť do druhej polovice 17. storočia, keď Ruskom zmietali nájazdy heretických (moslimských) vojsk. V najmladšom variante piesne vo VK možno dešifrovať akrostich ПОУСТѦП(?) (ТѢЛ-СТЫИ). Predpokladá sa však, že ide skôr o náhodné zoskupenie písmen do akrostichu. Inšpiračným zdrojom pre vznik textu v Ju1 bola pieseň v Šarišskom spevníku. Ďalšie staršie varianty piesne nie sú známe.⁴¹

07r–07v: Bez názvu, na sviatok Obriezky (Pomenovania) Pána. Zač.: Возвесели сѦ цркъ ѿ ѿѡнскаа – kon.: НА МѢСТИ НА ЖЫТИ СПОДОБИ НАСѢ. **Varianty:** PR 26r–27r (Žeňuch: 2006, 392–393); Ju4(3) 12r (Javorskij: 1934, 178); Ju5 23v–24r. Za piesňou v PR je signovaný Jozef De Ca-

³⁷ *Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650–1720*, s. 16.

³⁸ Insgesamt konnten 31 Parallelen in grossrussischen wie ruthenischen Hss vom Ende des 17. bis ins 19. Jh. nachgewiesen werden. (...) Die frühe ruthenische Überlieferung des Lieds ist durch F 19-233 (A) und ASP 135 (Q Teil B) im kritischen Apparat vertreten. Hinzu kommen die Hss. Tichý 1931 MZ (1730er Jahre) (ide o znovuobjavený Šarišský spevník, pozn. P. Ž.), Franko 4784 (1734) (známy aj ako Kamiensky Bohohlasnik, pozn. P. Ž.) und Voznjak 1912 OK (1742). Porovnaj STERN, D.: *Liederhandschrift F 19 233 (15) der Bibliothek der Litauischen Akademie der Wissenschaften*. In: Bausteine zur Slavischen Philologie und Kulturgeschichte. Reihe B: Editionen, Neue Folge. Band 16. Köln – Weimar – Wien: 2000. Pozri aj Stern, D.: *Ostslavische cantiones und Kantonale: Ursprung und Verbreitung* a tiež Stern, Dieter: *Anhang. Voläufiges Verzeichnis ostslavischer Kantonale*. In: *Sakrale Grundlagen slavischer Literaturen*. Ed. Hans Rothe. München: Verlag Otto Sagner 2002, s. 214–215.

³⁹ Varianty v spevníkoch východoslovenskej proveniencie pozri v práci *Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650–1720*, s. 45.

⁴⁰ Ibidem, s. 154.

⁴¹ Porovnaj aj P. Žeňuch, *Kyrillische paraliturgische Lieder*, s. 236–237.

mellis, biskup Mukačevskej eparchie v rokoch 1689-1706 (*Ego продав Саламѣна bene DuDuci Возвесеайста церкви сѣиунакаа лѣнк Іуеѣфъ Еппъ NB*). Na základe uvedenej signifikácie možno uvažovať o tom, že pieseň bola do spevníka PR zapísaná na začiatku 18. storočia.

08r–09r: Bez názvu, na sviatok Svätého Bohozjavenia (Teofánia). Zač.: Бѣ слово ѿвиса въ стрѣхѣхъ крѣти са – kon.: весело ѿ радосно поклонѣ ѿдаимо. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 405-406).

09r: Пѣ на рѣ хѣо. Zač.: Хѣ са нѣ днѣ народилѣ – kon.: вѣди мѣтѣ твоѣ с нами. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 307), pozri aj F. Tichý (1931, 62). **Varianty:** Cantus Catholici (Levoča: 1655, 26); MT 7r; Ju5 14r–14v (Javorskij: 1934, 173); SLik 7 (Hnaťuk: 1902, 120, 152); SDB 37v–38r (Tichý: 1931, 61-62); Mac48 9 (Hnaťuk, Oleksandra: 2000, 310). Cyrilské zápisy sú variantmi piesne v slovenskom katolíckom spevníku Cantus Catholici. Táto pieseň sa slovenským prostredníctvom rozšírila v Poľsku, na Ukrajine i v Rusku, kde sa v 80-tych rokoch 17. storočia stala veľmi populárnou.⁴² Pieseň do južnoslovanského prostredia priniesli východoslovenskí gréckokatolíci začiatkom 18. storočia. Porovnaj tu aj pieseň na fol. 69v–70r.

09v: Bez názvu, na sviatok Kristovho narodenia. Zač.: Нѣк зора: бѣ засвѣтила – kon.: ѿ ангѣлы выхвалѣймо. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 356-357). **Varianty:** MT 53r–53v (Javorskij: 1934, 165); Ju4(3) 8r–8v; Ju 5 16r–16v.

09v: Пѣснь Ісѣ сладкомѣ. Zač.: Сѣ Ісѣ Ісѣ: дѣ покарме нѣный – kon.: Паиненко непокалѣна. **Varianty:** KB 111r–111v (Žeňuch: 2006, 807); F19-233(15) 86v (Stern: 2000, 714-715); ZS IVv. (Hruševs'kyj: 1897, 72); IL99/246 22r (Hnaťuk, Oleksandra: 2000, 278). Najstarší známy tlačенý zápis piesne s incipitom *O jezu pokarmie anielski* pochádza z poľského kancionála *Piesni katolickie nowo reformowane* z roku 1695.⁴³

10r: Пѣснь вѣхѣнѣю. Zač.: Радѣи са сѣло дѣи сѣиуна – kon.: то бы нѣшъ вѣрѣ живѣи бѣи на зраце. **Varianty:** Ju1 36v–38r (Žeňuch: 2006, 726-732); MD 8r–9r; IJ 9r–10r; VK 29v–30v; MV 20v–21r; PR 35v–37r; BS 2v–3r (Javorskij: 1934, 43); IS 19r–19v (Javorskij: 1934, 115); Ju3(2) 23v–25r (Javorskij: 1934, 79); Ju4(3) 33v–35r; Ju5 54v–55v; SB 14r–15v; UhrSa, 20-24 (Hnaťuk: 1902, 32-34; Franko: 1900, 139); pBohl 44; Petruš № 233 (Vozňak: 1913–1925, 453-454); F19-233(15) 32r (Stern: 2000, 516-518); SLik 20-21 (Hnaťuk: 1902, 120); STa (Hnaťuk: 1902, 127); SDB 18v–19r (Tichý: 1931, 74). Dieter Stern nachádza v piesni súvislosť so stichirou na Kvetnú nedeľu *Радѣи са и веселиса граде сѣиуна...*⁴⁴ Pieseň pravdepodobne vznikla pred rokom 1730 v ukrajinskom jazykovom prostredí za Karpatmi.⁴⁵

10r–11v: Пѣснь сѣмѣхъ Іѣиуна предитечи. Zač.: Памѣ твоѣ правѣна ѣ со похвалами – kon.: иродианѣхъ лѣжнѣхъ оѣгрызошъ змѣи. **Varianty:** MV 49v–50v (Žeňuch: 2006, 542-543); VK 50v–52v; Ju4(3) 64v–65r; Ju5 115v–116r (543-544); Pašk (Vozňak: 1913–1925, 446-447); Kolop (Hnaťuk: 1902, 64-65); pBohl 226; Vahan 4v (Vozňak: 1922, 135); BS 20r–20v (Javorskij: 1934, 49). Porovnaj tu aj fragment na fol. 164r–165r.

11v–12r: Пѣснь: сѣ: василиѣ. Zač.: Изліѣи са бѣгодѣ, во оѣстѣ твоѣхъ ѣче – kon.: помилѣи ма бѣже ѣче всего свѣта мой твоѣче, пощади мене. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 356-357). **Varianty:** Ju1 14v–16r (Žeňuch: 2006, 395-396); Ju3(2) 14v–15v (Javorskij: 1934, 77); Ju4(3) 12v–13r; Ju5 26v; NT 57r–59r; PR 43v–45v; MT 59r–60v (Javorskij: 1934, 240-241); IK 27r–27v; MV 8v–9v; VK 11v–12v; IJ 5r–5v; IS 66r–66v (Javorskij: 1934, 122); MD 27v–29r; B3 3v–4v; SB 5r–7r; UhrSa 2r–4r (Franko: 1900, 138; Hnaťuk: 1902, 69-70); STa

⁴² Porovnaj *Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650-1720*, s. 53.

⁴³ Ibidem, s. 74.

⁴⁴ „Lied ... hängt zwar im Strophenbau deutlich von dem erwähnten Auferstehungslied Germans ab, doch liegt beiden Stücken letztlich folgende Stichire zu Palmsonntag im 8. Ton zugrunde, die ihrerseits auf Mt. 21.5 basiert.“ D. Stern, *Liederhandschrift F 19 233 (15) der Bibliothek der Litauischen Akademie der Wissenschaften*, s. 518.

⁴⁵ Pozri o tom ВОЗНЯК, М.: *З культурного життя України XVII-XVIII вв.* In: *Записки Наукового тов. ім. Шевченка*, 1912, том. 108, кн. 2.-3., s. 13.

164-166 (Hnaťuk: 1902, 129, 251-252); SLik 70-72 (Hnaťuk: 1902, 122); SDB 45v-46v (Tichý: 1931, 80); F19-233(15) 77r (Stern: 2000, 681-684);⁴⁶

12v: Prázdná fólia.

13r-14r: Пѣ на рожество хѣо. Zač.: Днѣнаа новина, нѣѣ паѣа сѣа – kon.: абы на да в цѣтѣ твоѣ на вѣкѣ вѣкѣ жити. **Varianty:** NT 38v-39v (Žeňuch: 2006, 320-323); MT 47v-48v; Ju4(3) 6r; Ju5 14v; VK 3r-3v; MV 4v-5r; SLik 7-8 (Hnaťuk: 1902, 120); STa 202-203 (Hnaťuk: 1902, 130); Vahan 31r a 140r (Vozňak: 1922, 138 a 143); IS 31v-32r (Javorskij: 1934, 117); pBohl 16. Pieseň je veľmi populárna aj v súčasnosti. Zápis v Nižnotvarožskom spevníku zo začiatku 18. storočia možno pokladať za najstarší zápis. Existuje aj variant v spevníku, ktorý vznikol v roku 1721.⁴⁷ Zaujímavosťou je, že sa pieseň nedostala do obsiahleho Juhasevičovho spevníka z rokov 1761-1763, ktorý mapuje repertoár paraliturgických piesní používaných v Šariši.

14v-15v: Нагака (...) на дѣи чѣовека. Zač.: Ѡставляю тебе свѣте – kon.: спаси спаси разбойника тебе просащаго. Яминъ. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 962-963).

16r-16v: Bez názvu, pri príležitosti biskupskej konsekrácie M. M. Olšavského. Zač.: Триѣфѣи миѣанѣе вѣшавскѣи пане – kon.: Бгди на лѣпада мирѣо наполенѣа свѣти на главою: прѣвѣщенѣа. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 962-963); vznikla pri príležitosti biskupskej vysviacky Michala Manuila Olšavského, ktorá sa uskutočnila 9. decembra 1743 v Mukačeve za účasti Márie Terézie.

17r-18r: Bez názvu, на sviatok Pozdvihnutia úctyhodného Kríža nad celým svetom. Zač.: Ѡ треблаженое древо на нѣ же царь слави – kon.: со богородицею дѣвою сѣю кѣрѣю слави на вѣки. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 153-154). **Varianty:** KB 80r-80v (Žeňuch: 2006, 154); Ju1 100v-101v; Ju4(3) 66v-67r; Ju5 123v-124r; MV 31r-32r; F19-233(15) 45r-45v (Stern: 2000, 562-563);⁴⁸ ZS 50v-51v (Hruševs'kyj: 1897, 40-41).

18r-19r: Bez názvu, venovaná ikone Bohorodičky. Zač.: Весело спѣвѣте челомъ оударѣйте – kon.: помощницею са дѣа стаеѣ. **Varianty:** NT 13v-15r (Žeňuch: 2006, 892-894); Ju4(3) 91r-91v (Javorskij: 1934, 151-152); Ju5 164v-165r; pBohl112; F19-233(15) 67r-67v (Stern: 2000, 643-645). Pieseň vznikla okolo roku 1720, keď počajevský kláštor prešiel do rúk gréckokatolíckej cirkvi; pieseň sa neskôr dostala aj do tlačeneho spevníka *Гора почаевская стопов и образом чудотворнымъ Пресвятой Богородицы почтена*, ktorý vyšiel v Počajeve v roku 1742.⁴⁹

19v: Zápis: Reverendissime Dne Director ceterique ornatissimi. Rukopis 19. storočia; pod ním sa nachádza kresba ceruzou z 20. storočia.

20r-20v: Пѣснѣ на рѣство хѣо. Zač.: Оустѣпѣи ночи ѣ свѣтѣлѣсть в ѣчи засвѣтила – kon.: дай сѣмѣ панѣ шѣста здравѣа в его домѣ алѣла. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 339-341). **Varianty:** Ju1 3v-4v (Žeňuch: 2006, 338-339); Ju5 17v-18r; MT 50v-51v; Mac48 12v (Hnaťuk, Oleksandra: 2000, 64); F19-233(15) 4v (Stern: 2000, 412-414). Vznik piesne sa datuje ku koncu 17. storočia.⁵⁰

20v: Notový zápis.

21r-21v: Пѣснѣ великосна. Zač.: Подѣкѣимѣ панѣ Бгѣ – kon.: оуховѣа на, Пѣне Хрѣсте. Яменъ. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 658-659), pozri aj Tichý (1931, 62-63). **Varianty:** NT 45r-46r; SJK 5r-6v (Žeňuch: 2006, 659-660); STa 93-94 (Hnaťuk: 1902, 39-40, 127); STv

⁴⁶ Pozri tu aj varianty v spevníkoch východoslovanskej proveniencie.

⁴⁷ ЯВОРСКИЙ, Ю.: Два замѣчательныхъ карпато-русскихъ сборника XVIII-го в. In: Университетская извѣстия, 1910, том 1-2, s. 25-31.

⁴⁸ Pozri *Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650-1720*, s. 126.

⁴⁹ М. Возняк, *Материали до исторії ніснї і віршї. Тексти й замѣтки*, s. 342-343, 396.

⁵⁰ *Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650-1720*, s. 188. Krátky textologický komentár pozri v práci D. Sterna *Liederhandschrift F 19 233 (15) der Bibliothek der Litauischen Akademie der Wissenschaften*, s. 195-197.

125-127 (Hnaťuk: 1902, 127); IS 62r–62v (Javorskij: 1934, 191-192); SDB 63r (Tichý: 1931, 81). Do Šarišského spevníka sa pieseň dostala prostredníctvom levočského vydania *Cantus Catholici* (1655, 84).

22r–23r: ПѢСНЬ НА РОЖДЕСТВО Х. Заč.: ВѢТАЙ ДИТѦ МАЛОЕ АГНА НЕЗЛОБИВОЕ – kon.: ДНЕСѢ ѿ РОЖДЕСТВѢ ТВОЕМЪ ДНѢ ѿ РОЖДЕСТВѢ ТВОЕМЪ. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 363-364). **Varianty:** MT 28v–29v (Javorskij: 1934, 169-170; Žeňuch: 2006, 361-362); Ju1 7v–7r (Žeňuch: 2006, 364); Ju4(3) 2v–3r; Ju5 13r–13v; MV 2r–3r (Žeňuch: 2006, 362-363); NT 102v;⁵¹ SDB 36v–37v (Tichý: 1931, 78); SLik 2-3 (Hnaťuk: 1902, 130); STa 194-195 (Hnaťuk: 1902, 130); F19-233(15) 9r (Stern: 2000, 427-428);⁵² Добрашевић (Стефановић: 1992, 103); Пејичев зборник (Стефановић: 1992, 194); Лукић (Стефановић: 1992, 212).

23r–23v: Bez názvu, na sviatok Kristovho narodenia. Заč.: МРІА ДѢА НА ПОРОДИЛА КВѢ-ТѢ РАСКІ ПОЖАДАНИ – kon.: БУДЕТЪ СЛАВА Ъ НѢКЪ ЕГО БУДЕ СЛАВА НА ВѢКИ ВѢКѢ. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 347). **Varianty:** MT 46r–47r (Žeňuch: 2006, 347-348); Ju4(3) 6v–7r; Ju5 14v–15r; F19-233(15) 9v (Stern: 2000, 429-430); SDB 35v–36r (Tichý: 1931, 77); STa 195-196 (Hnaťuk: 1902, 130); STv 162-163 (Hnaťuk: 1902, 136). Najstarší známy zápis piesne sa nachádza v Šarišskom spevníku, čo umožňuje predpokladať, že pieseň vznikla v priestore východného Slovenska.

24r–24v: Bez názvu, na sviatok Kristovho narodenia. Заč.: НОВАѢ РАДОСТЬ СВѢТѢ СА ЗАВИЛА – kon.: ѿ ПРЕСВѢТЛѢ ПОСАДИШИ ТРОНѢ. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 351-352). **Varianty:** PR 28v–29r; MT 54r–54v; VK 6r–6v; B2 1r–1v; Ju4(3) 8r; Ju5 16r; pBohl 19; Kalužň № 1 (Vozňak: 1913–1925, 80, 90-98); Vahan 24v (Vozňak: 1922, 137); F19-233(15) 113 (Stern: 2000, 436-437); IS 39r–39v (Javorskij: 1934, 118-119). Najstarší známy zápis pochádza zo Šarišského spevníka. Vzhľadom na veľmi široký rozptyl variantov v prvej polovici 18. storočia možno predpokladať vznik piesne už na začiatku 18. storočia.

24v–25v: Bez názvu, pieseň k Bohorodičke v čase vojny. Заč.: МѢТКО СѢАА ЛЮДѢ ѿТРАПЛѢНИИ – kon.: ТІКО ДО ТЕБЕ ѿ ПНО ЗАДІХАѢ. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 922). **Varianty:** NT 24v–25v (Žeňuch: 2006, 921-922); MT 8r–9v a 21v–22v (Javorskij: 1934, 145); Mac48 99r–99v (Hnaťuk, Oleksandra: 2000, 180-181); F19-233(15) 66r (Stern: 2000, 638-640).⁵³ V Šarišskom spevníku sa nachádza variant prispôbosený jazykovému prostrediu používateľov na východnom Slovensku.

25v–26v: Bez názvu, na sviatok Ochrany (Покровѣ) Presvätej Bohorodičky. Заč.: ПКО БГОМЪ ПРѢЙЗБРАНІЮ – kon.: ѿ АРХАГГЕЛСКІЕ ХОРИ НА ВОЗИРАЮТЪ. Pieseň obsahuje akrostichon: ПКОВ ІА. **Varianty:** KB 6v; Ju4(3) 91v–92r; Ju5 176r–176v (Žeňuch: 2006, 170-171); ZS 42v–43v (Hruševs'kyj: 1897, 34-35); F19-233(15) 53v–54r (Stern: 2000, 581-582).

27r–27v: Bez názvu, na sviatok proroka Eliáša. Заč.: ІСТОНИЧЕ БЛГОДАТИ ѿ ІІІЕ Ъ НѢО ВІА-ТІ – kon.: ПРѢ ПРИШЕТВІЕ ХВІИ ѿРЫИ ПРЕДОТЕЧЕ, ѿ ІІІЕ СЛАВНИ. **Varianty:** KB 66r–66v (Žeňuch: 2006, 507-510); Ju1 91r–91v; Ju4(3) 60v–61r; Ju5 105v; PS 3v–4r; VK 47r–48r; MV 61r–61v; IJ 14r–14v; SB 42v–43r; ZS 53r–53v (Hruševs'kyj: 1897, 42-43); F19-233(15) 78r (Stern: 2000, 685-686); pBohl 201; Kolop (Hnaťuk: 1902, 63-64); Kalužň № 1 (Vozňak: 1913–1925, 422); Vahan 17v (Vozňak: 1922, 136); BS 7r (Javorskij: 1934, 45); IS 1r–1v (Javorskij: 1934, 112).⁵⁴

⁵¹ Pieseň sa podľa opisu J. Medvedyka (*Нижньо-тварожський співанник середини 30-тих років XVIII ст.: його місце в українській духовнокантової культурі та рукописній традиції жанру*). In: Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obodenia po súčasnosť. Ed. Ján Doruľa. Bratislava: Slavistický kabinet SAV 2000, s. 367) nachádza aj v Nižnotvarožskom spevníku. Na mikrofilme, ktorý sme mali k dispozícii v Nemecku (Patristische Kommission der Akademie der Wissenschaften von NRW), sa však pieseň nenachádzala.

⁵² Pozri tu aj varianty v ďalších spevníkoch východoslovenskej proveniencie.

⁵³ Najstarší zápis piesne sa datuje ku koncu 17. storočia. Pozri k tomu *Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650-1720*, s. 97.

⁵⁴ Varianty v spevníkoch východoslovenskej proveniencie pozri ibidem, s. 83.

28r–29r: Пѣснь бѣи. Заѣ.: Приѣде архангѣль в назарѣ ко дѣвѣ – кон.: дѣваа зачнѣ сѣа бѣ со ѿцѣ ѣдина. **Varianty:** KB 10v–11v (Žeňuch: 2006, 507–510); Ju1 35v–36r; Ju4(3) 33v; Ju5 63v; ZS 45v–46r (Hruševs'kyj: 1897, 36–37); F19-233(15) 54v (Stern: 2000, 586–587). Najstarší známy zápis je v spevníku východoslovanskej proveniencie z roku 1680.⁵⁵

29r–30r: Пѣснь прѣтой бѣи. Заѣ.: Хвалаа та влажаще прѣватаа дѣце – кон.: по правици а не по лѣвици прѣ сѣо вѣжій. **Varianty:** KB 82v–83r (Žeňuch: 2006, 641–644); NT 18r–19v (Hnaťuk, Oleksandra: 2000, 174–175); Ju4(3) 95v–96r; Ju5 173v–174r; F19-233(15) 64r–64v (Stern: 2000, 631–633).⁵⁶

30v–31r: Пѣснь бѣи. Заѣ.: Чиста пѣо слѣчнаа цѣрице, ѿгѣльскѣи гласѣ поѣ вѣчице – кон.: ѿ на чѣтѣ и хвалаа слава и пѣніе на вѣки слава. **Varianty:** KB 25r–25v (Žeňuch: 2006, 916–918); NT 32v–33r (Hnaťuk, Oleksandra: 2000, 178); MT 9v–10v; MT 20r–20v; Ju4(3) 98v; Ju5 175r–175v; PR 24v–25v; F19-233(15) 61r–61v (Stern: 2000, 614–615); Mac48 79v (Hnaťuk, Oleksandra: 2000, 331). Pieseň obsahuje prosbu k Bohorodičke v nepokojnom čase bratovražedných vojen v Uhorsku na prelome 17. a 18. storočia. V spevníku PR je pod piesňou signovaný Jozef De Camellis, ktorý bol mukačevským biskupom v rokoch 1689–1706.

31v: Bez názvu, inšpirovaná 9. žalmom. Заѣ.: Тѣбѣ слаа господи всѣхъ сѣцѣ ѿповѣ – кон.: Сотвори еси мнѣ сѣхъ твоѣ и прою мою. Pieseň nie je dokončená. **Varianty:** NT 86v–87r (Žeňuch: 2006, 135); Ju1 130r–130v (Žeňuch: 2006, 135–136); Ju4(3) 87v; Ju5 158r; Mac48 2r–2v (Hnaťuk, Oleksandra: 2000, 109); F19-233(15) 85v–86r (Stern: 2000, 708–709).

32r–34r: Пѣснь. Страсти хѣви. Заѣ.: Царю Хрѣте пѣе мнѣи тѣи варанкѣхъ нѣлюбивѣ – кон.: на того домѣстити би сѣмо мѣи в цѣрѣхъ жѣтѣи. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 677–680). **Varianty:** KB 92r–92v (Žeňuch: 2006, 680–684); NT 46r–47v; MT 36v–37v; VK 30v–31v; PS 36v–37v; MD 67v; Ju5 46r–47r; SB 44r–45r; SLik 27–28 (Hnaťuk: 1902, 120); STa 79–81 (Hnaťuk: 1902, 127); STv 108–110 (Hnaťuk: 1902, 135); IS 5r–6r; ZS 66v–67v (Hruševs'kyj: 1897, 52); Kalužň № 1 90v–91r (Vozňak: 1913–1925, 470–471); HM1232 75r (Hnaťuk, Oleksandra: 2000, 330); pBohl 39. Najstarší známy zápis pochádza pred roka 1680.⁵⁷ Pieseň vznikla v poľskom prostredí (*Jezu Chryste Panie miły*), o čom svedčí jej zápis v krakovskom vydaní zborníka piesní *Piesni katolickie noworeformowane* z roku 1696.⁵⁸

34v: Пѣснь страстѣ хѣви. Заѣ.: Родѣ жиловскѣи затѣвѣдени – кон.: Сѣхъ сѣхъ мой прѣлюбезнѣи сѣцѣхъ момѣхъ. Pieseň je nedokončená – vypadli listy. **Varianty:** Ju1 43r–43v (Žeňuch: 2002, 251; Žeňuch: 2006, 698–699); MT 38r (Javorskij: 1934, 189–190); F19-233(15) 32v (Stern: 2000, 520–521); Vahan (Vozňak: 1922, 123). Najstarší písomne doložený variant tejto piesne poznáme zo Šarišského spevníka. Javorskij poukazuje však na to, že pieseň bola preložená z poľštiny.⁵⁹ Domnienku Javorského nemožno potvrdiť, keďže nie je známy žiadny podobný text v poľskom piesňovom repertoári.⁶⁰

35r: Bez názvu, svetská pieseň. Заѣ.: Говѣ ключи и колодоч – кон.: вѣдѣтъ сѣа вѣ мене замки ламати. Pieseň publikoval V. N. Peretc (1962, s. 169).

35r–35v: Bez názvu, na sviatok Kristovho zmŕtvychvstania. Заѣ.: Вѣскресѣ ѿ сѣа вѣ гроба радѣ воснѣа – кон.: весело и радѣо триѣфовати. **Varianty:** KB 97v–98r (Žeňuch: 2006, 752–754); MV 22v–23r; VK 35v–37v; MD 33r–34r a 70v–71r; Ju4(3) 37r–38r; Ju5 68v; JLS 4v–5v; Fragment speníka A1v (Žeňuch – Vasil': 2003, 370); STa 105–107 (Hnaťuk: 1902, 182–183);

⁵⁵ Ibidem, s. 155.

⁵⁶ Porovnaj aj ibidem, s. 191–192.

⁵⁷ Ibidem, s. 198.

⁵⁸ М. Возняк: *Матеріали до історії піснi i віршi. Тексти i замiтки*, s. 470.

⁵⁹ ЯВОРСКИЙ, Ю.: *Материалы для истории старинной песенной литературы в Подкарпатской Руси*. Praha: Nákladem Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi 1934, s. 190.

⁶⁰ Podobne usudzuje aj Dieter Stern: „Er gibt jedoch weder den polnischen Text wieder, noch macht er eine Angabe zur Quelle des polnischen Textes. Diese konnte auch durch einige Forschungen nicht ermitteln werden“ (Porovnaj Stern Dieter, *Liederhandschrift F 19 233 (15) der Bibliothek der Litauischen Akademie der Wissenschaften*, s. 520).

35v–37r: ПѢСНѢ ВОКРЕСЕНІЮ: ЗАЧ.: ВЕСЕЛЫ НАМѢ ДНѢ ДНѢ НАСТА — kon.: а ПОТОМЪ ДѢШНЕ ЗБАВАЕ НА: ЯННА 84. **Variants:** KB 96r–97v (Žeňuch: 2006, 743–746); NT 78r (fragment), MT 68r–70r (Javorskij: 1934, 199–201); MV 23r–24r, Ju4(3) 38r–39r; SDB 6r–7r (Tichý: 1931, 71), STa 103–104 (Hnat'uk: 1902, 128). Hoci v piesni možno nájsť paralely s katolíckym spevníkom *Cantus Catholici* (Levoča: 1655, 111) a tiež s Hlohovského kancionálom, dostala sa k nám poľským prostredníctvom (*Wesoły nam dzień nastał*).⁶¹

37v–38r: Пѣснь ꙗ Пѣсни свѣцки починаю сѧ. Заѣ.: Гѣмъ разъ емъ сѧ простѣгла (sic) з милимъ негадати: – коп.: любилѧ ꙗ калавѣровъ (sic) ѡце теразъ бѣде. Pieseň publikoval V. N. Peretc (1962, s. 167-168).

39r–39v: П'ясыя вѣи. Защ.: Чистаѣ вѣе грѣшнымъ людемъ помощнице – кон.: вѣчныи црѣвь даровати аниага. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 831-832). **Variants:** KB 22r–22v; NT 16r–16r; MT 45v–46r; Ju4(3) 99r–99v; Ju5 175v; STa 16-17 (Hnaťuk: 1902, 125, 218-219); STv 21-22 (Hnaťuk: 1902, 134); SDB 8v–9r (Tichý: 1931, 73); SLik 50-51 (Hnaťuk: 1902, 121); Mac546 68v (Hnaťuk: Oleksandra: 2000, 331).⁶⁴

⁶¹ *Pieśni o Męce i Zmartwychwstaniu z roku 1626*. Pozri o tom RUŠČIN, P.: *Najstarší rukopisný slovenský katolícky spevník*. In: *Slavica Slovaca*, 1999, roč. 34, č. 2., s. 110.

⁶² Fragment piesne z *Nižnotvarožského spevníka* je dôkazom toho, že pieseň v prostredí byzantsko-slovanského obradu na východnom Slovensku bola živá: Пѣснь на вѣрженіе Іс Хрѣтово: Вста Пнгъ Хрѣѡ зъ мертвыхъ ннѣ / оѣвесели людѣ свой мильнй; аминѣ; в: Pieseň nie je dokončená, zo spevníka vypadlo niekoľko listov.

⁶³ Porovnaj aj incipity Встал пан Христос з мертвых нынѣ a tiež Воскрес цар Христос v práci *Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650-1720*, s. 37 a 35.

⁶⁴ Porovnaj aj ibidem, s. 203.

⁶⁵ D. Stern, *Liederhandschrift F 19 233 (15) der Bibliothek der Litauischen Akademie der Wissenschaften*, s. 220.

40r–41r: Bez názvu, svetská pieseň. Zač.: Ци не жѧ срдѣне цѣ г҃длѧлъ беспечне – kon.: а потѣ в грѣвѣ скажѣ таѧ на разл҃читѣ. Pieseň publikoval V. N. Peretc (1962, s. 169).

41r–42r: Bez názvu, svetská pieseň. Zač.: Ѡ заж҃риѣ сѧ слабѧаѧ птица жиравель – kon.: а на вѣки Ѡ мороз҃г конецѣ. Pieseň publikoval V. N. Peretc (1962, s. 169–170).

42r–42v: Bez názvu, na sviatok svätého Jána Nepomuckého. Zač.: Пѣсенѣ новѣ заспѣва-
ме ѧн҃г свѣтом҃г – kon.: ѣ тебѣ в неѣ дѧ пребывати. Pieseň publikoval F. Tichý (1931, 68–69)
a P. Žeňuch (2006, 469–470). Do Šarišského spevníka prenikla na prelome 17. a 18. storočia,
keď sa kult Jána Nepomuckého začal šíriť aj na Slovensku. Neskôr však upadla do zabudnutia.
Z jazykového hľadiska obsahuje prvky českého jazyka. Kult svätého Jána Nepomuckého cirkev
byzantsko-slovanského obradu nepozná.

43r–43v: Пѣ ѣ: мѣни҃х дѧмитрію: пѣ з болести. Zač.: Воста ерѣ волкѣ ѡкр҃стнѣ – kon.:
правѣрнѣ на долги҃е часи. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 206–207).

44r–45r: Bez názvu, k úcte Presvätej Bohorodičky. Zač.: Мрїе роди́чка Бѣа – kon.: Мрїе
прѣми молатвы нѣшы, п: з: іс. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 812–814). **Varianty:** Ju1
68v–69v; Ju4(3) 50v–51r; Ju5 90v–91r; SLik 39–40 (Hnaťuk: 1902, 121, 242–243); STv 1–4
(Hnaťuk: 1902, 132, 234–236); Mac52 77 (Hnaťuk, Oleksandra: 2000, 316). Pieseň sa do cy-
rilských spevníkov východoslovenskej proveniencie dostala z tlačeneho katolíckeho spevníka
Cantus Catholici (1655 alebo 1700), kde sa nachádza so záhlavím ako *Tretia k litániám Loretan-
skym*. Texty litániového charakteru sú rozšírené v obradovo západnom (latinskom) prostredí.

45r: Signifikačný zápis vlastníka rukopisu: Он пѣснѣ раба божего Симеона Поповича
млинаровского. Кто ихъ оукраде рѣка мѣ наган ѡпаде.

45v–47r: Пѣснь ѡ смрти. Zač.: Помышлѧю ѡкапѧнъ азѣ – kon.: сп҃тла мр҃г бѣа нѣше-
го. **Varianty:** NT 87r–89v (Žeňuch: 2006, 615–617); Ju1 140v–141r; Ju4(3) 106r–106v; Ju5
189r–189v; F19–233(15) 21v (Stern: 2000, 465–466);⁶⁶ STa 56–58 (Hnaťuk: 1902, 126, 252–
254); Vahan 118v (Vozňak: 1922, 142).

47v–48r: Пѣснь свѣчка. Zač.: Шырѣе боло҃нѣко вода забрала – kon.: любилѣ же ѧ то с҃роко
люде не собѣ. Pieseň publikoval V. N. Peretc (1962, s. 170–171).

48v–49r: Пѣнь на трѣтение: Пѣ рад҃хса царице. Zač.: Гвѣтло всѣ днѣ лик҃ште – kon.: тебе
бѣа во Тройци єдинѧго знѧти. Ju1 18r–19v (Žeňuch: 2006, 424–425); Ju3(2) 17r–17v (Javor-
skij: 1934, 78); Ju4(3) 16v–17r; Ju5 35r–35v; IJ 7r–7v; VK 15v–16v; MV 12r; JLS 2r–3r; SB
11r–12v; pBohl 32; STa 52–54 (Hnaťuk: 1902, 155); UhrSa 6–7 (Hnaťuk: 1902, 138); STa 52–54
(Hnaťuk: 1902, 126); BS 25v (Javorskij: 1934, 51); IS 24r–24v (Javorskij: 1934, 116). Najstarší
známy zápis textu piesne poznáme zo Šarišského spevníka.

49v: Пѣснь іс҃х хр҃т҃г (fragment). Zač.: Рад҃хисѧ вселен҃нѣ похвало – kon.: цѧр҃г прѣвѣчнѣ сн҃г
нѧмѣишѣ высл҃хѧ на ѧн҃л҃сѧ; рад҃хисѧ. **Variant:** Ju5 92v–93r (Žeňuch: 2006, 121–122).

49v–50r: Bez názvu, na sviatok Kristovho narodenia. Zač.: Рад҃ште сѧ всѣ люди҃е бѣ рад҃ѣ
нѧ з неба спадаѣ – kon.: ѧ мы ем҃г пѣнь воздамо слава во вышнѣ спѣвамо. Pieseň publiko-
val P. Žeňuch (2006, 368–369). **Varianty:** ZS (Hruševs'kyj: 1897, 63–64); F19–223(15) 8r–8v
(Stern: 2000, 425–426); HM1232 61v (Hnaťuk, Oleksandra: 2000, 70–71).⁶⁷

50r: Bez názvu, svetská pieseň. Zač.: Да надѣсѧ бѣ воробель – kon.: вѣсь тебе мое срд҃ко.
Pieseň publikoval V. N. Peretc (1962, s. 171).

50v: Signifikačný zápis vlastníka rukopisu a poznámky od viacerých autorov: 1. ruka:
Symeonis Diak Die 29 Septembris Anno 1787. 2. ruka: Maria Mater et gratie mater misericor-
diae tu nos ab hoste protege. 3. ruka: по рот҃х҃а (сиц) ѧ не в҃дѧс такѣ ѧ тебе мое срд҃це незавѧд҃с
незабывай ты мое срд҃ко все ти вѣдетѣ хорощѣко.

51r–51v: Bez názvu, na sviatok Kristovho narodenia. Zač.: Бѣ прѣвѣчнѣ народѣ сѧ – kon.:
честь сн҃ѣ вѣем҃г повѣи҃н҃г ѧкѣ пн҃г ѡдавамо. **Varianty:** NT 36r–37v (Žeňuch: 2006, 324–325);

⁶⁶ Pozri tu aj varianty v spevníkoch východoslovenskej proveniencie.

⁶⁷ Pieseň k nám prenikla spoza Karpát. Porovnaj *Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650–1720*, s. 162.

Ju1 2r–3r (Žeňuch: 2006, 325–326); Ju3(2) 13r–14r (Javorskij: 1934, 77); Ju4(3) 1v–2r; Ju5 10v–11r; MV 1r–1v; VK 2r–2v, IJ 2r–2v (Žeňuch: 2006, 327–328); MD 26r–27r a 64r–64v; SB 2v–4r; IS 30v–31v (Javorskij: 1934, 117); Добрашевић (Стефановић: 1992, 104); Лукић (Стефановић: 1992, 213); STa 201–202 (Hnaťuk: 1902, 130).

52r–53v: Пѣснь на рождество бѣи. Заč.: Радѣйте са вси людие дѣа са радаетъ – kon.: всегда восклицати трѣицѣ стѣю во едиѣ. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 141–144). **Variants:** KB 3r–4r; NT 64r–66r; Ju1 98r–99r; Ju4(3) 66r–66v; Ju5 120r–120v; MV 34v–35v; VK 81v–82v; SB 51v–52v; STa 36–38 (Hnaťuk: 1902, 195). Pieseň zo SB je podľa záhlavia venovaná sviatku Počatia Anny (8. decembra). Svedčí o tom aj prvý verš tohto variantu piesne: Радѣйте са всѣ людие дѣа са зачинаетъ. Text piesne sa však ďalej nijako výrazne neodlišuje od vyššie uvedených variantov.

54r: Fragment záverečnej časti piesne na Bohozjavenie Pána. Заč.: (...) стрѣла оужасошася видѣчи бѣа ѡбнажишася – kon.: и тебе миле всѣмъ вѣхвалати. Je to časť známej piesne, ktorej incipit je ѿврданъ рѣко оуготови са. **Variants:** NT 43r–44r (Žeňuch: 2006, 412–413); Ju1 16r–16v; Ju3(2) 15v–16r (Javorskij: 1934, 77); Ju4(3) 13v–14r; Ju5 30r; KB 56r (fragment);⁶⁸ PS 35r–36r; VK 12v–14r; MV 10r–10v (Žeňuch: 2006, 413–414); MD fol. 24r–25r (Žeňuch: 2006, 414); IJ 6r–6v; MT 30v–31r; B2 7r–7v; SB 7r–8r; pBohl 28; Kalužň № 1 (Vozňak: 1913–1925, 419–420); RMH (Hnaťuk: 1902, 28–29); ZS (Hruševs'kyj: 1897, 48); F19–233(15) 16r (Stern: 2000, 447–448); STa 213–215 (Hnaťuk: 1902, 131); SDB 46v–47v (Tichý: 1931, 80); IS 23r–24r (Javorskij: 1934, 116); UhrSa 5–6 (Franko: 1900, 138).

54r–54v: Пѣснь вѣременъ. Заč.: ѿ мѣа марта (...) – kon.: Засяв га...множество... Slabo čitateľné.

54v–56r: Bez názvu, tzv. azbučna modlitba. Заč.: ѿ азъ ѣсмъ в семъ мѣрѣ свѣтъ – kon.: всегда и нынѣ присно и во вѣки вѣкъ аминъ:

56r–57v: Bez názvu, k prepodobnému otcovi Alexejovi, Božiemu človeku. Заč.: Коуаѣаго гды втерала – kon.: та чекаѣ ѡхотне чекаѣ. **Variants:** Ju1 23r–24v (Žeňuch: 2006, 430–431); NT 68r–68v (fragment); Ju3(2) 22v–23r (Javorskij: 1934, 79); Ju4(3) 30v–31r; Ju5 60v–61r; VK 23v–24r; PS 48v (Žeňuch: 2006, 431–433); BS 6v–7r (Javorskij: 1934, 45); Pašk (Vozňak: 1913–1925, 424–425); pBohl 185; Vahan 112r (Vozňak: 1922, 142);

58r–59r: Пѣснь на вознесение гдѣ. Заč.: ѿрѣсалии гра стѣи сѣиѣ просвѣти са днѣ небѣди мрачѣ – kon.: и избави на ѿ пекѣаго ада. Pieseň obsahuje akrostichon: ИСѦН БОУХОВЕЦКИ. **Variants:** KB 101r–102r (Žeňuch: 2006, 769–772); Ju4(3) 46v–47r; Ju5 84r–84v; MV 27r–28r; B1 9r–10v (fragment); Kolop (Hnaťuk: 1902, 45–46). Pieseň vznikla v prostredí severného Spiša v 20-tych rokoch 18. storočia.

59v: Signifikačný zápis vlastníka rukopisu: Kantor Magyar Szsipinskij die 5 Junij Anno 1874.

59v–60r: Пѣснь Прѣ бѣи. Заč.: Поѣ твоѣ плачъ (sic) са гѣѣкаѣ панѣко мѣіе – kon.: ви на рачи даровати: цѣтва нѣснаго: ѡхрѣа. Pieseň publikoval F. Tichý (1931, 64) a P. Žeňuch (2006, 173–174). **Variants:** Ju5 171r (Žeňuch: 2006, 174–175, 412–413); Cantus Catholici (1700, 318); STa 45–46 (Hnaťuk: 1902, 215); Ju4(3) 100r–100v (Javorskij: 1934, 143–144); SLik 59–60 (Hnaťuk: 1902, 121). Pieseň sa z druhého vydania spevníka Cantus Catholici (Trnava: 1700) pravdepodobne rozšírila aj v našom priestore. Pieseň do cyrilských rukopisov mohla preniknúť aj zo Šteyerovho kancionála z roku 1683.⁶⁹ Pôvodne mala charakter planktu, ale pod vplyvom tureckého nebezpečenstva nadobudla charakter modlitby za ochranu pred nepriateľom, o čom svedčia verše: ГЛАТЪ, БО ТАГНѢТЪ НАѢ ПОГАНОВЕ, / ОТЕРАТЪ ПРОТИВЕНСТВА, КЪ ТЕБѣ ВОЛАМЕ / МЫ ХРИСТИАНЕ БРАИ НЕБЕСПЕЧЕНСТВА.

⁶⁸ V KB sa nachádza iba fragment piesne. Zo spevníka vypadlo niekoľko strán ešte pred pagináciou, ktorú pri opise urobil Ivan Franko (ФРАНКО, I.: *Карпаторуське письменство XVII–XVIII ст.* З друкарні Нукового тов. ім. Шевченка у Львові 1900, 126–137).

⁶⁹ Porovnaj k tomu F. Tichý, *Československé písně v Moskevském zpěvníku*, s. 40–41.

61v: Bez názvu, svetská pieseň. Zač: *Маріюшъ моѣ вѣщесь млада* – kon: *БЕДѢ ДѢЧЕ НА НЕДЗЕЛЮ ЪРДЧКО МОЕ*. Pieseň publikoval V. N. Peretc (1962, s. 172).

64r–64v: Bez názvu, svetská veľkonočná pieseň. Zač: Ѓѡѡѣ и ѿ, пѣнове, цѣте сѧ за мною фрасовали – коп: ꙗ мы готови ѡбирати кобы сте хотѣли давати. Pieseň publikoval V. N. Petretc (1962, 182) a P. Žeňuch (2006, 762–763). Hoci je pieseň svetského charakteru, obsahovo sa viaže k sviatkom Veľkej noci. Hovorí sa v nej o biednom postavení učiteľa-kantora, ktorý sa pravidelne stará o žiakov i o duchovný rozvoj vo farnosti, hoci sa na jeho finančné (materiálne) zabezpečenie často zabúda. Pieseň je zaujímavá predovšetkým svojím humorným ladením i záverečným vinšom, ktorý sa podobá na vinšovačky počas vianočného obdobia: Рачте пѧннове, о насѣ не забивати и на насѣ ласкѣ имати. ꙗ ѡ васѣ не беле прошѣ тѧко по ѣдномѣ грошѣ. ꙗ ꙗ невеликий ѡрокъ ѡ бога присланный пророкъ. Хотѣвъ бѣмѣ вамѣ дашто пророковати дашто смачное ламати выпеченѣю пасѣхѣ присмаженнѣю кобасѣхѣ. ꙗ и ꙗ вашей ласки прошѣ и торбы на пасѣхѣ ношѣ ꙗ мы готови ѡбирати кобы сте хотѣли давати.⁷³

65v: Liturgický text. БЛАГОДАРИ ТЯ ХЪ БЖЕ НИШЪ – kon: СМОТРЕНІА ТВОЕГО ТАЙНСТВЪ АЛИЛѦ
 ҃. Spieva sa po prijímaní na liturgii vopred posvätených darov.

66v–67v: Bez názvu, na sviatok Kristovho narodenia. Zač: В ДЕНЬ БЖЕГО НАРОЖДЕНА ВСЕЛО ЛЮДЕ – kon: ВО ИМѢ ЕГО Ѣ ЗЕМЛѦ ЕГО. **Variants:** NT 39v–40v (Žeňuch: 2006, 318–320); Ju1 4v–5v; Ju4(3) 2r–2v; Ju5 12v–13r, MT 49v–50v (Javorskij: 1934, 326–327); VK 6v–8r; B2 15r–16v; STa 199–200 (Hnat'uk: 1902, 130); IS 91r (Javorskij: 1934, 127).⁷⁶ Pieseň prenikla z poľského prostredia, na čo dobre poukazuje jej jazyk; nejde o variant zo spevníka Cantus Catholici, ako správne dedukuje aj Jurij Medvedyč.⁷⁷ V našej piesni sa presadil poľský vplyv

⁷⁷ Рецензія словацького канціонала *Cantus Catholici* (1655 р.) в українській паралітургічній творчості другої

74r–76r: Пѣснь оуѣрѣска. Заѣ: Прѣми все благаѣ пѣо пречѣла – коп: имени твоего пѣо пречѣла во вѣки незавѣдемъ. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 931).

76v–77r: Bez názvu, *svetská pieseň*. Заѣ: Дина дина рѣснаци – коп: небо ѿ ѣ вечны бѣтъ. Komentár k piesni pozri tu vyššie.

77v–78v: Bez názvu, *pieseň o vyhnaní z raja, na Syropôstnu nedel'u*. Заѣ: Плака сѣ ѣдамъ предъ раѣмъ – коп: из выбраѣными твоѣмѣ. Varianty: Ju1 137v–138r (Žeňuch: 2006, 599–603 a tiež Žeňuch: 2002, 255–256); Ju3(2) 19v–20r; Ju4(3) 23v–24r; Ju5 44r–44v; MV 14r; VK 18r–19r; MT 62v–63v; MD 6r–7r (Hnaťuk: 1902, 58); MD 29r–30v a 49v–50v; SB 41v–42r; BS 29r; IS 25r–26r; SBD 19r–20r (Tichý: 1931, 74); Munkači 68–70 (Hnaťuk: 1902, 123). Pieseň je východoslovenskej proveniencie.

78v–79r: Bez názvu, *o svetskej márnosti*. Заѣ: Я докж мѣ томъ свѣтъ мѣзерномъ ю похѣблати – коп: даржи достъжити цѣтвие полъжити во вѣчно покою. Pieseň publikoval V. N. Peretc (1962, 178) a tiež P. Žeňuch (2006, 618). Varianty: F19-233(15) 24r–24v (Stern: 2000, 483–484).⁸⁵

79v: Bez názvu, *na sviatok Kristovho narodenia (fragment)*. Заѣ: Пастыре ѣ ноши гды пасли в тѣности – коп: ѣ мѣстѣ дла того виѣлеме ѣсъ илаа маете его. Varianty: Ju5 16v (Žeňuch: 2006, 381); Ju4(3) 8v (Javorskij: 1934, 171); Vahan 75v (Vozňak: 1922, 140). Najstarší zápis piesne sa nachádza na vakátnych stranách Triodionu HM № 333 z roku 1666.⁸⁶

80r–81r: Bez názvu, *o svetskej márnosti*. Заѣ: Ёсе мой пренѣслашй и творче свѣта – коп: благословенъ препрославленъ бѣди на вѣки аминъ. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 622–623); obsahuje skomolený akrostichon: ИРДНѢ ГРГМ ЯФНЗЧ (Иеродинаконъ Герасим Парфенович).⁸⁷ Varianty: F19-233(15) 22v–23r (Stern: 2000, 476–478); Petruš № 169 (Vozňak: 1913–1925, 193–194); ZS (Hruševs'kyj: 1897, 74); pBohl 243; Mac48 42v (Hnaťuk: Oleksandra: 2000, 314). Pozri tu aj fol. 202r–202v.

81v–83v: Пѣснь ѣсъ хрѣс. Заѣ: Ёсе хрѣе нѣтъ мѣлоснѣче – коп: дѣо марѣа моѣ са за нами. Varianty: Ju1 68v–69v (Javorskij: 1934, 209–210; Žeňuch: 2002, 189–190 a Žeňuch: 2006, 810–812); Ju4(3) 51r–52r; Ju5 91v–92r; NT 51r–52v. Do cyrilských spevníkov prenikla z druhého tzv. trnavského vydania kancionála Cantus Catholici (1700), kde táto pieseň má incipit *Ježiši Kriste náš milovníče, ty gsi kwetuw kvet*.

83v–84v: Bez názvu, *k úcte Presvätej Bohorodičky*. Заѣ: Звѣзѣдо ѣсности, дѣо чѣстѣи – коп: ѡпѣсѣт намъ винъ, хѣ оуѣсайшъ на. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 814–815). Varianty: Ju1 71v–72r (Javorskij: 1934, 148 a Žeňuch: 2006, 815–816); Ju4(3) 52r; Ju5 92r–92v; IL 99/246 23v (Hnaťuk, Oleksandra: 2000, s. 312).

84v–85r: Пѣснь набожна. Заѣ: З егийтъ дѣца бѣ а велка грѣшница – коп: прѣбѣгаемъ к тебѣ в бѣме жили в невѣ. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 406–407).

85r–86r: Bez názvu, *na Mäsopôstnu nedel'u*. Заѣ: Плачъ сѣа и оуѣжасаю – коп: того рачъ на заховати / до тыхъ мѣкъ неѡсы(лати) // бѣже ѡ дѣви рождены / ѣ ко рѣстѣ прѣгѡдены. Záver piesne je zapísaný iným rukopisom. Varianty: KB 75v (Žeňuch: 2006, 567–571); Ju1 134r–134v (Žeňuch: 2002, 254–255); Ju4(3) 21v–22v; Ju5 41v–42r; MT 32v–33v; SB 62r–62v; STa 174–175 (Hnaťuk: 1902, 129, 259–260); F19-233(15) 19r (Stern: 2000, s. 452–456).⁸⁸ Dieter Stern uvádza, že pieseň mohla vzniknúť na základe textu *Pomjannika* v kláštore v Suprasli v roku 1631.⁸⁹ Dieter Stern si však neuvedomil, že text v *Pomjanniku* z roku 1631 je v skutočnosti

⁸⁵ Varianty v spevníkoch východoslovenskej proveniencie pozri ibidem, s. 1.

⁸⁶ М. Возняк, *Материали до исторії нісній і віршів. Тексти й замітки*, s. 168. Porovnaj aj *Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650-1720*, 140.

⁸⁷ М. Возняк, *Материали до исторії нісній і віршів. Тексти й замітки*, s. 193–194.

⁸⁸ Varianty vo východoslovenskom prostredí pozri v práci *Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650-1720*, s. 142.

⁸⁹ „Der Text wird nach dem *Pomjannik* des Klosters Suprasl' (bis 1631), den Giltebrandt 1871, p. XIV reproduzierte, wiedergegeben.“ D. Stern, *Liederhandschrift F 19 233 (15) der Bibliothek der Litauischen Akademie der Wissenschaften*, s. 456.

stichira z pohrebného kánona, ktorá sa spieva ako kánonický bohoslužobný text pri pohrebných obradoch v cirkvi byzantského obradu pred vynesení truhly s mŕtvym telom nebožtíka zo dvora. V suprasľskom *Pomjanniku* sa teda nenachádza paraliturgická pieseň, ako mieni D. Stern, ale kánonický bohoslužobný text.

86r–87r: Дишпгта: яггас з діволомъ. Zač: Южъ ѣ згинены ю потоплены – kon: тѣко ты кого сѧ стржежъ вѣе. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 619-620)

87v–89r: Пѣсн на рождѣво хѣо. Zač: Бгъ вѣчны нигдѧ невидимъ – kon: а йрода ѡставиши хѣа емъ неѡбѣднѧи знашовши(...). **Varianty:** MV 6r–7r (Žeňuch: 2006, 333-335); Ju4(3) 4r–5r; Ju5 11v–12r; Mac55 1r–1v (Hnaťuk, Oleksandra: 2000, 80-82). Pieseň je miestnym prepracovaním piesne s incipitom Прѣвѣчно родилсѧ подлѣты; pozri aj fol. 70v–71v.

89v–91v: Bez názvu, k úcte Presvätej Bohorodičky. Zač: Чѣла дѣо црце маріе бѣе – kon: полатъ всезлатъ та превозносатъ. **Varianty:** KB 25v–27r (Žeňuch: 2006, 840-844); NT 10r–13v (Hnaťuk, Oleksandra: 2000, 171-174); Ju4 92v–93r; Ju5 174r–175r; F19-233(15) 57v–58r (Stern: 2000, 602-606).⁹⁰

91v–92r: Пѣснь сѣомъ ѡванъ богословъ. Zač: ѡвана Богослова, и риторѣ слѧка мова – kon: ласка на правици быти, на вѣкъ вѣкъ тѧ хвалити. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, s. 459-462). **Varianty:** NT 73r–74v; KB 38r–38v; Ju1 53r–54v; Ju3(2) 26v–7r (Javorskij: 1934, 80); Ju4(3) 42r; Ju5 74r–74v; VK 40v–41v; MV 63r–63v; BS 6r (Javorskij: 1934, 44-45); IS 74r–74v (Javorskij: 1934, 124); B3 6r–7r; SB 32v–33v; StA 136-138 (Hnaťuk: 1902, 128); SDB 2v – 3v (Tichý: 1931, 71); F19-233(15) 80r (Stern: 2000, 691-693); Kalužň № 1 (Vozňak: 1913 – 1925, 417-418); HM1233 182r (Hnaťuk, Oleksandra: 2000, 228); pBohl 190; Vahan 9r (Vozňak: 1922, 136); Mac52 2r (Hnaťuk, Oleksandra: 2000, 314).

92v–93r: Bez názvu, svetská pieseň. Zač: Прилѣтѧ соколе до мене ранѣко – kon: съ нимъ сѧпадавала. Pieseň publikoval V. N. Peretc (1962, s. 174-175).

93r–94r: Bez názvu, otázky a odpovede z katechizmu. Zač.: ѡпросъ: что есть рѣза не-ткана – kon: помѣкана имѣли ѣ гаданѣ.

94v–97r: Пѣснь сѧмъ георгію пѣ бѣе вѣрны. Zač.: Во мѣченицѣ славне георгіе – kon: молю сѧ тебѣ мѣи превагала дѣво свѧтаа. Pieseň obsahuje akrostichon: **ВАСИЛИИ ПѢПѢ-ВИЧЪ ЯНДРИЮВСКАИ.** **Varianty:** MV 46r–48r (Žeňuch: 2006, 455-459); VK 41v–43r (Vozňak: 1913–1925, 319-321). Vo všetkých variantoch piesne sa nachádza akrostich. MV: Василии Пѡ-пѡвичъ Яндріювскаи; VK: Василии Пѡпѡвичъ Яндріювскаи; ŠS: Василии Пѡпѡ(и)чъ Яндріювскаи. Z akrostichov vidno, že ide o autora, ktorý pochádzal z dediny Andrejová v Šarišskej stolici.

97r–97v: Bez názvu, k úcte Presvätej Bohorodičky. Zač.: Бѣе црце прѣчѣла вѣчце мѣи вѣсѣхъ црѧ – kon: ѡче и сѣе премѣтнѣе дѣше стѧ незлобнѣе. Porovnaj fol. 60v–61r.

97v–98r: Bez názvu, svetská pieseň. Zač.: Оугорскѣ земли выше вѧдова – kon: и радзимѣ сѧ и весѣ сѧ. Pieseň publikoval V. N. Peretc (1962, s. 175-176).

98r–99v: Пѣснь на благовѣщеніе. Zač: Послѧ вѣ архѧгѣль гаврѣ ко дѣвѣ прѣчѣтѣ – kon: во дѣхъ стѧ наде на тѧ ѡхненѧ божеска. **Varianty:** KB 11v–12r (Žeňuch: 2006, 438-439); NT 30r–32v (Žeňuch: 2006, 439-440); Ju1 29v–30r (fragment); Ju4(3) 31r–31v; Ju5 61r–61v; VK 24v–26r (Žeňuch: 2006, 440-443); MV 19v–20v; IJ 7v–9r; JLS 3r–4v; ZS IIr–IIIv (Hruševs'kyj: 1897, 69-70); F19-233(15) 54v–55v (Stern: 2000, 588-590); StA 69-71 (Hnaťuk: 1902, 127, 199-201); BS 1r–1v (Javorskij: 1934, 42); IS 18r–19r (Javorskij: 1934, 115). Najstarší zápis textu piesne pochádza zo začiatku 18. storočia.⁹¹

100r–101v: Пѣснь набожна лазаръ. Zač: Едѣ человекъ богѧ былъ – kon: вечны пламѣ оухова на хѣте аменѣ. Pieseň publikoval F. Tichý (1931, 60) a P. Žeňuch (2006, s. 716-718). **Varianty:** PR 6v–8v (Žeňuch: 2002, 169-171);⁹² MD 31r–31v; SDB 7r–7v (Tichý: 1931, 72-73; Cap: 1996, 114-116); Mac546 44r–45r (Hnaťuk: Oleksandra: 2000, 105). V rukopise Šarišského spevníka

⁹⁰ Porovnaj aj *Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650-1720*, s. 204.

⁹¹ *Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650-1720*, s. 148.

⁹² Jazykovú interpretáciu piesne pozri práci P. Žeňuch: *Medzi Východom a Západom*, s. 168-169.

sa nachádza text preložený z Tranovského spevníka *Cithara sanctorum* (1636). Najstarší variant je z roku 1559 napísaný v češtine.⁹³

102r–103r: Bez názvu, na sviatok Bohozjavenia. Zač: ѿ галилеа х҃съ ко иѡрданѡ – kon: на землѣи поклонѣ ѡдати. Pôvodný incipit Креццаетсѣ вѣла во иѡрданѣ; pieseň je bez začiatku. **Varianty:** NT 44r–45r (Žeňuch: 2006, 407); KB 57v–58r; PR 35r–37r; VK 14r–14v (Žeňuch: 2006, 407–409); Ju4(3) 14r–14v; Ju5 31r; IJ 33r–33v; MV 10v; ZS 68v–69r (Hruševs'kyj: 1897, 48); STa 215–216 a 216–217 (Hnaťuk: 1902, 131 a 153); UhrSa 4–5 (Franko: 1900, 138); SDB 47v–49r (Tichý: 1931, 80); SLik 15 (Hnaťuk: 1902, 120); IS 61r (Javorskij: 1934, 121–122); Mac48 22v (Hnaťuk, Oleksandra: 2000, 321). Hoci katalóg incipitov *Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650–1720* (s. 89) text piesne v Zarvanickom spevníku pokladá za najstarší známy zápis, úplný text piesne sa nám zachoval práve vďaka zápisu v NT zo začiatku 18. storočia.

103r–103v: Bez názvu, o Kristovom umučení (fragment). Zač: дадѣ на слово слоѡе бж҃и – kon: ты баракѡ незлобѣи. **Varianty:** Ju1 44v–45v (Žeňuch: 2006, 663–665); Ju4(3) 26r–27r; ZS 19r–19v (Hruševs'kyj: 1897, 24); F19–233(15) 34v (Stern: 2000, 530–531).

104r–104v: Bez názvu, na sviatok Kristovho narodenia. Zač: сн҃ъ бж҃и сѣ на народѣи – kon: бг҃ъ честѣ, хвалѡ задаѡмо в[итай] с[ын]ъ в[о]жїи в[итай]. Pieseň publikoval F. Tichý (1931, 66) a P. Žeňuch (2006, 308–309). Pozri k tomu aj fol. 70r–70v.

104v–105r: Bez názvu, na sviatok Premenenia Pána. Zač: на фаворѣ превбрази сѣ їс҃ъ х҃съ славно – kon: ты во еси во истинѡ ѡчеє сн҃анїе. **Varianty:** NT 68v–69v (Žeňuch: 2006, 515–517); KB 66v–67r; Ju1 91v–92r; Ju3(2) 32r–32v (Javorskij: 1934, 81); Ju4(3) 61r; Ju5 109r–109v; MV 30r–30v; VK 48r–48v; MD 13r–13v; IJ 16r–16v; JLS 11v–12r (Žeňuch–Vasil': 2003, 145–151, 365–371); SB 25v–27v; BS 8r (Javorskij: 1934, 45); IS 16r (Javorskij: 1934, 114); STa 141 (Hnaťuk: 1902, 30, 128); SDB 14v–15r (Tichý: 1931, 73); Милетиѣ (Стефановиѣ: 1992, 169–170); pBohl 70; F19–233(15) 44r (Stern: 2000, 558–560).⁹⁴

105v–106r: Пѣснь сѣтѡмъ дх҃ъ. Zač: трѡице свѣта бж҃е ласкаѡи – kon: бж҃е во трѡици на вѣчныє вѣки. **Varianty:** NT 83r–84r (Žeňuch: 2006, 799–801); KB 108r–108v; Ju1 66r–66v; Ju4(3) 49r–49v; Ju5 88r; MV 29r–29v; B1 6r–6v; B1 11v–13v. S piesňou s rovnakým incipitom sa stretávame aj na sviatok *Bohozjavenia*. V našom priestore sa však pieseň na sviatok Bohozjavenia s týmto incipitom nepoužíva. Pieseň s takýmto incipitom na sviatok Bohozjavenia je však známa v spevníkoch východoslovanskej proveniencie.⁹⁵ Takúto pieseň publikuje Dieter Stern,⁹⁶ ktorý popri variantoch piesni na Bohozjavenie uvádza aj také varianty, ktoré sa tematicky spájajú so sviatkom Svätej Päťdesiatnice. Aj pieseň v počajevskom Bohohlasníku z roku 1790(1) s poradovým číslom 29. je venovaná sviatku Bohozjavenia. V rukopisných spevníkoch východoslovanskej proveniencie sa však piesne s týmto incipitom spájajú so sviatkom Svätej Päťdesiatnice. Porovnaj aj fol. 203v–204r.

106r–106v: Bez názvu, k úcte Presvätej Bohorodičky. Zač: ѿ пресвѣта дѡ помощныѣ моѡа – kon: а по смерти лице его ѡ небѣ ѡгладати. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 846–847). **Varianty:** KB 28v; NT 22r–23r; Ju4(3) 99r; Ju5 169v; F19–233(15) 63r–63v (Stern: 2000, 625–626); pBohl 142; SLik 24–25 (Hnaťuk: 1902, 123).⁹⁷

106v–107v: Bez názvu, k úcte Presvätej Bohorodičky. Zač: к тебѣ возниа мати при-вѣтѣ – kon: ѡгнѣ водами вѣтрѡ громами пайно керзешъ. **Varianty:** NT 1r–3r (Žeňuch: 2006, 833–835; Medvedyk: 2000, 125); KB 22v–23r; MT 20v–21v; Ju4(3) 92r–92v; Ju5 167v–168r; F19–233(15) 62v (Stern: 2000, 619–622),⁹⁸ ZS41v–42v (Hruševs'kyj: 1897, 33–34); pBohl 114;

⁹³ Pozri o tom F. Tichý, *Československé písně v Moskevském zpěvníku*, s. 31–35.

⁹⁴ Pozri tiež *Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650–1720*, s. 105.

⁹⁵ *Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650–1720*, s. 185, 307.

⁹⁶ D. Stern, *Liederhandschrift F 19 233 (15) der Bibliothek der Litauischen Akademie der Wissenschaften*, s. 555–557.

⁹⁷ Ďalšie pozri v práci *Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650–1720*, s. 123.

⁹⁸ Varianty v spevníkoch východoslovanskej proveniencie pozri varianty v práci *Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650–1720*, s. 84 a tiež v práci Jurija Medvedyky *Пісні до почаївської Богородиці*, s. 123–126.

Муз9498 137v–138 (Medvedyk: 2000, 123-124). Jurij Medvedyk uvádza, že vznikla v tretej štvrtine 17. storočia ako pieseň s incipitom *К тебе Божія Мату прубізаю*.⁹⁹

107v–108v: Bez názvu, na Mäso pôstu nedeľu. Zač: З волестію сѣца вопію до бѣга – kon: слава церкѣ строителя широкого свѣта. Pieseň publikoval V. N. Peretc (1962, 179-180). **Varianty:** KB 76r–76v (Žeňuch: 2006, 580-581); Ju1 133r–134r, Ju4(3) 21v; Ju5 41r–41v; Ka-lužň № 1 (Vozňak: 1913–1925, 551); Mac48 66v (Hnaťuk: Oleksandra: 2000, 312).

108v–109r: Bez názvu, na sviatok svätého Jána Krstiteľa. Zač: Свѣтъи велики проче їѡане – kon: ѣ тобовѣ ѣ небѣ пребивато изъ ангели ликовати. **Varianty:** KB 58r–58v (Žeňuch: 2006, 417-419); MT 62r–62v; MV 11r; B1 13r–14r; VK 45v–46r, Ju1 17r–18r; Ju3(2) 16r–16v (Javorskij: 1934, 77-78); Ju4(3) 15r–15v; Ju5 31v; SB 18r–19r; Kolop (Hnaťuk: 1902, 64); IS 74v–75v (Javorskij: 1934, 124).

109v–110r: Пѣснь тѣхъ слакомъ. Zač: Похвалѣхъ принесеъ сладкомъ тѣхъ – kon: до тебе волаю тѣе тѣе прекрасны. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 110-111). **Varianty:** NT 53v–54v (Žeňuch: 2006, 108-109); KB 33v–34r (Žeňuch: 2006, 111-112); Ju1 129v–130r (Žeňuch: 2006, 112-114); Ju4(3) 87r–87v; VK 22v–23r (Žeňuch: 2006, 114-116); PS 31r–31v (Žeňuch: 2006, 116-117); SB 55v–56v (Žeňuch: 2006, 117-118); STa 125-126 (Hnaťuk: 1902, 191); F19-233(15) 86r–86v (Stern: 2000, 711-713); SDB 51r–51v (Tichý: 1931, 81); SLik 69-70 (Hnaťuk: 1902, 122); Милетић (Стефановић: 1992, 170).

110r–110v: Пѣснь оумина ѡ смерти. Zač: Егда дѣла ѡ тѣла бѣ разлѣчае са – kon: и сохраниѣтъ всѣхъ челоуѣковѣ. **Varianty:** KB 73v–74r (Žeňuch: 2006, 561-564); NT 101r–102r; PS 4v–5v; Ju4(3) 107v–108r; Petruš № 233 (Vozňak: 1913–1925, 410-411); pBohl 235; F19-233(15) 19r–19v (Stern: 2000, 456-458);¹⁰⁰ Vahan 13r (Vozňak: 1922, 136).

111r–112v: Bez názvu, o Kristovom umučení. Zač: Юже декретъ пописетъ пѣлатъ върокъ сказжетъ – kon: со дѣлаи бѣ в небѣ црѣтовати. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 686-687). **Varianty:** KB 92v–93v (Žeňuch: 2006, 684-685); NT 47v–49r; MT 39r–40r; Ju1 41v–42v (Žeňuch: 2002, 180-183, 250-251); Ju2(3) 21r–22r (Javorskij: 1934, 79); Ju4(3) 25r–26r; Ju5 49r–50r;¹⁰¹ MV 17r–17v; VK 31v–33v; VK 85v–87r (Žeňuch: 2006, 687-692); PS 37v–38v; BS 31v (Javorskij: 1934, 19); IS 8r–9r (Javorskij: 1934, 113); ZS 69r–71r (Hruševs'kyj: 1897, 55); F19-233(15) 34r–34v (Stern: 2000, 527-530); STa 81-84 a tiež 111-114 (Hnaťuk: 1902, 127, 168-169 a tiež 128, 170-171); STv 110-114 a 134-137 (Hnaťuk: 1902, 135); pBohl 41.¹⁰²

113r–115r: Bez názvu, na Kvetnú nedeľu. Zač: Црѣковѣ сиѡнѣска ю веселиса – kon: а хрѣстѣ воскресъ тебе спѣвати. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 724-726). **Varianty:** NT 81v–83r (Hnaťuk, Oleksandra: 2000, 116); MV 21r–22r; MD 32r–33r; Ju4(3) 35v–36r; Ju5 56r–56v; Vahan 117v (Vozňak: 1922, 142); Kolop (Hnaťuk: 1902, 34-35); F19-233(15) 32r–32v (Stern: 2000, 518-519).

115r–117r: Bez názvu, na Akatistovú sobotu. Zač: Яхъ та матка зармѣчена чо ма оучинити – kon: члѣвекъ грѣшныи бѣга своего на смерть ѡсуждае: п[ойдемъ] п[лакатъ]. Pieseň publikoval F. Tichý (1931, 64) a P. Žeňuch (2006, 652). **Varianty:** STa 95-96 (Hnaťuk: 1902, 127, 157-158); STv 128-129 (Hnaťuk: 1902, 135); SDB 63r – 63v (Tichý: 1931, 82). Pieseň je ľudového charakteru; vznikla v 17. storočí na Slovensku. Varianty poznáme iba zo spevníkov báčskej proveniencie, kde „žijí Slováci ruské víry jako kolonisté z dob Marie Teresie,“¹⁰³ teda včase pred migráciou východoslovenských gréckokatolíkov do oblasti Dolnej zeme. Vtedy bola pieseň v repertoári gréckokatolíkov na Slovensku ešte živá, no v polovici 18. storočia sa však

⁹⁹ Ю. Медведик, *Пісні до почаївської Богородиці*, s. 123.

¹⁰⁰ Varianty východoslovenskej proveniencie pozri v katalógu incipitov *Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650-1720*, s. 293.

¹⁰¹ Je to doslovný odpis z počajevského Bohohlasníka z roku 1790.

¹⁰² Varianty východoslovenskej proveniencie pozri *Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650-1720*, s. 212-213.

¹⁰³ Porovnaj F. Tichý, *Československé písně v Moskevském zpěvníku*, 39.

z cyrilských spevníkov na Slovensku vytratila a zostala naďalej len v repertoári „dolnozemských gréckokatolíkov.“

117r–117v: Bez názvu, na sviatok Kristovho narodenia (fragment). Zač: *ДѢВРИ ПАСТІРЪ СѦ НАРОДІИ* – kon: *НЕ ѠНЕСЕЛЪ ПРЕТЪ КОПЕЦЪ*. Pieseň publikoval F. Tichý (1931, 67) a P. Žeňuch (2006, 311–312). Možno ju vnímať ako pastiersku pieseň, ktorá sa spievala pri betlehemských hrách. Svojou výstavbou pripomína pieseň s incipitom *СНѢ БЖІИ СѦ НАМЪ НАРОДИЛЪ*. Pozri tu aj fol. 70r–70v a 104r–104v.

118r–119v: Bez názvu, na Akatistovú sobotu. Zač: *СѦ ДѢВЦЕ ПРЕЧѢТАИ МАТИ БЛАГѢВЕНАИ* – kon: *ПО ВСѢ НЕБѢ КРОЛЕВАТИ АЛІАГІА АЛІАГІА*. **Varianty:** Ju1 39r–40v (Žeňuch: 2006, 684–685); MT 34v–36r; MV 16r–16v; PS 36r–36v; MD 21v–22r; VK 33v–35r; Ju3(2) 20r–21r (Javorskij: 1934, 78–79); Ju4(3) 24r–24v; Ju5 45r–45v; SB 40r–41v; BS 9v–10v (Javorskij: 1934, 46); IS 41r–42r (Javorskij: 1934, 119); SLik 25–26 (Hnaťuk: 1902, 120); STa 27–29 (Hnaťuk: 1902, 126, 161–162); STv 144–146 (Hnaťuk: 1902, 135); UhrSa 17–19 (Franko: 1900, 139); pBohl 102; ZS 67v–69r (Hruševs'kyj: 1897, 53); F19–233(15) 30v–31r (Stern: 2000, 511–514). Pieseň vznikla pred rokom 1680.¹⁰⁴

119v–120v: Bez názvu, na sviatok svätého otca Bazila Veľkého. Zač: *ИЗІАГІА СѦ ОУСТЪ ТВОИХЪ ѠЧЕ ПРЕХВАЛНЕ* – kon: *И ДОВЕДИ ДО ПОКОИ ХРѢ ВСѢХЪ ЦРЮ*. NT 56r–57r (Žeňuch: 2006, 394–395); Ju1 13v–14r; Ju4(3) 12v; Ju5 24r–25r; MV 9v–10r; Kalužň № 1 (Vozňak: 1913–1925, 415–416); F19–233(15) 77r (Stern: 2000, 680); pBohl 181; Добрашевић (Стефановић: 1992, 103); Лукић (Стефановић: 1992, 215). Pieseň pravdepodobne vznikla začiatkom 18. storočia, lebo najstarší známy zápis textu piesne z rukopisného spevníka pochádza zo Šarišského alebo Nižnotvarožského spevníka. Pieseň v piatom Juhasevičovom spevníku je doslovne odpísaná z počajevského Bohohlasníka 1790. Porovnaj k tomu aj pieseň na fol. 11v–12r.

120v: Pričastený: *ТѢЛО ХРѢТОВО ПРИМѢТЕ ИСТОЦЪНИКА ВЕЗМѢНАГО ЪК҃СѢТЕ*. / *ИДЫИ МОЮ ПЛОДЪ И ПИИ МОЮ КРОВЪ ВО МНѢ ПРЕВЫВАЕ АЗЪ Ъ НЕМЪ РЕЧЕ ГДѢ* / *НОВЮ ЗАПОВѢДЪ ДАХЪ ЪА ЛЮБИТЕ ДР҃ГЪ ДР҃ГА ІАКОЖЕ И АЗЪ ЛЮБИХЪ ВАСЪ И САМЪ СѦ ПРЕДАХЪ ЗА ВАСЪ ІАКОЖЕ ВОСХОТѢ ВАСЪ*.

121r–121v: Bez názvu, na sviatok svätého otca Jána Zlatoústeho. Zač: *ЗЛАТО КОВАНЮ ТР҃БѢ* – kon: *НЕЗАБ҃ДИ СТАТИ СО МНОЮ*. **Varianty:** KB 48v–49v (Žeňuch: 2006, 241–243); NT 72r–73r; MT 17v–18v; Ju1 118r–118v; Ju4(3) 78v–79r; Ju5 142r–142v; PS 34r–34v; MV 63v–64r; VK 52v–53v, B3 1r–1v; SB 45r–46r; BS 26v–27r (Javorskij: 1934, 52); F19–233(15) 73r–73v (Stern: 2000, 661); Kalužň № 1 (Vozňak: 1913–1925, 411–412); pBohl 160; Vahan 84v (Vozňak: 1922, 141); Добрашевић (Стефановић: 1992, 104); Лукић (Стефановић: 1992, 215).¹⁰⁵

122r–123r: Bez názvu, príležitostná pieseň. Zač: *ФѦШИВАИ ЮНО, ЗРАЛИВА ФОРТ҃НА* – kon: *ЖАЛѢ НЕМАЛЫЕ Ъ СР҃ЦѢ СѦ ЗНАХОДАТЪ*. Pieseň publikoval V. N. Peretc (1962, 178–179) a P. Žeňuch (2006, 944–946); obsahuje skomolený akrostichon *ФТЕДР҃СѢ ЕКЮЧИ* (správne *ТЕДОР КАСТЕВИЧ*).¹⁰⁶ **Varianty:** PoS 7r–7v; MD 66v–67r; Ju4(3) 119r–119v (Javorskij: 1934, 289–290); Ju5 179v; SB 50r–51v; IS 45r–45v (Javorskij: 1934, 119); Leman 43–45 (Hnaťuk: 1902, 89–90); STa 4–5 (Hnaťuk: 1902, 125, 264); Sokolov № 21 27v–28r (Javorskij: 1909, 30; Vozňak: 1913–1925, 244); F19–233(15) 26v (Stern: 2000, 490–492); Vahan 72r (Vozňak: 1922, 140).¹⁰⁷

123r–123v: Bez názvu, k ikone Presvätej Bohorodičky. Zač: *ЦВѢТЪ МЫСЛЕНЪ Й КРИИНЫ ПОЛНЫ ВО ПОВѢЧАНСКО МАЛО ВЕСИ* – kon: *Ѡ СѦЦА ВО СѦЦИ Ѡ Л҃НИ БѢ Л҃НА С[ЛИЧНАА ДІАНА] П[РЕЧИСТАА] П[АННА ЧИСТАА] С[ЛАВНА...]*. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 878–879); je venovaná počanskej ikone Bohorodičky. **Varianty:** ZS VIIIr–VIIIv (Hruševs'kyj: 1897, 79–80); Kalužň № 1 (Voz-

¹⁰⁴ *Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650–1720*, s. 117.

¹⁰⁵ *Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650–1720*, s. 294.

¹⁰⁶ М. Возняк: *Матеріали до історії пісні і віршів. Тексти й замітки*, s. 244.

¹⁰⁷ Varianty pozri aj v práci *Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650–1720*, s. 302.

ňak: 1913–1925, 497); Vahan 36r (Vozňak: 1922, 138). Pôvodne bola pieseň venovaná pankovskej ikone Matky Božej, o čom svedčí aj jej najstarší známy zápis v Zarvanickom spevníku.¹⁰⁸

124r–124v: Bez názvu, na nedeľu Paschy. Zač: Богъ ꙗзъ всѣхъмогущъ – kon: того сме са дочекали п[анъ] в[сгъ] ѿ[мѣнѣлъ] в[шитокъ] с[вѣтъ] с[свою] с[свѣтъ смертю]. Pieseň publikoval F. Tichý (1931, 55–56) a P. Žeňuch (2006, 878–879). **Varianty:** Ju4(3) 39r–39v (Žeňuch: 2006, 737–740); Ju5 69r–69v (Žeňuch–Vasil': 2003, 390–391). Najstarší známy zápis piesne pochádza z českého prostredia z roku 1390.¹⁰⁹ Pieseň *Boh náš všemohúci* spolu s ďalšími troma piesňami *Hopodine pomiluj ny*, *Svatý Václave* a *Jezu Kriste štedrý kneže* bolo dovolené spievať v ľudovom jazyku v obradovo latinských chrámoch aj napriek zákazu (*cantionum prohibitio*) z roku 1408. Do cyrilských spevníkov sa dostala prostredníctvom katolíckeho spevníka *Cantus Catholici* (Levoča: 1655).

125r–127r: Bez názvu, o kajúcnosti. Zač: Горѣ ѿ дѣе моѣ, ко творцъ своемоу – kon: желаніе срѣцъ ваши твари. Obsahuje akrostichon ПЕДЕСОН ППЗИН (pravdepodoben ППЗИН). **Varianty:** Ju1 136v–137v (Žeňuch: 2006, 603–604); Ju3(2) 18v–19r (Javorskij: 1931, 78); Ju4(3) 23r–23v; MV 13r–13v (Žeňuch: 2006, 604–607); MD 1v–6r (Hnaťuk: 1902, 73–76); HTIII 365 88v–91r (Vozňak: 1913–1925, 259–260); UhrSa 10–14 (Franko: 1900, 138); StA 54–55 (Hnaťuk: 1902, 73–76); SDB 1r–1v (Tichý: 1931, 71).

127v–128r: Bez názvu, o Kristových strastiach (fragment): Zač: тожъ са сполнило про-роцтво его снмевна того – kon: ꙗзъ спѣвати ѿ неѣ цртовати. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 714–715).

128v–131v: Пѣснь ѿ страшнѣ сгдѣ. Zač: Во домоу двѣѣ страшнаѣ совершаѣтъ сѣ – kon: плѣненіѣ вражиѣ мѣи дѣо бѣжиѣ. **Varianty:** NT 99v–101r (Hnaťuk, Oleksandra: 2000, 257 a Žeňuch: 2006, 575–579); Ju1 132v–133r; Ju4(3) 20v–21r; Ju5 40v–41r; MT 31r–32v; MV 15r–15v; F19–233(15) 29v (Stern: 2000, 506); SDB 56v–57r (Tichý: 1931, 81); Vahan 32r (Vozňak: 1922, 138); Добрашевиѣ (Стефановиѣ: 1992, s. 155). Pieseň vznikla začiatkom 18. storočia v kyjevsko-mohyľanskej akadémii, o čom nás presvedča zápis v irmologione z roku 1729, ktorý je uložený vo varšavskej knižnici (Bibl. Nar. Aks. 2953), kde sa uvádza, že ide o пѣснь о покананіи челоуѣка зложена з антифона оу кѣвской академіи.¹¹⁰

132r–133r: Пѣ сѣой мѣицнѣи въварѣ. Zač: Красна невѣсто, небнаго чертога – kon: хвалѣ бѣгъ зносѣи. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 269–270). **Varianty:** Ju1 148r–149v; Ju4(3) 83v–84r; Ju5 151r–151v; Vahan 166r (Vozňak: 1922, 145). Pieseň do Ju1 zapísal michalovský kantor Ján Želtvaj v roku 1817.

133r–135r: Пѣснь ѿ славнѣ и страшномъ пришествіи. Zač: Їдѣѣ лѣта всего свѣта – kon: ѿ насъ на вѣки давана. **Varianty:** NT 93r–95r (Žeňuch: 2006, 588–591); Ju4(3) 107r–107v (Javorskij: 1934, 274–276); BS 28v (Javorskij: 1934, 52); RMH (Hnaťuk: 1902, 77–78); F19–233(15) 20v–21r (Stern: 2000, 461–463).¹¹¹

135r–136v: Пѣ при смерти члѣки. Zač: Кончина приходѣ же свѣтъ небыти – kon: всѣхъ ꙗзъ косяи голосяи до гробѣ провадиѣтъ. **Varianty:** MT 14r–15r (Žeňuch: 2006, 612–613); MT 14r–15r (Javorskij: 1934, 272–273); F19–233(15) 23r–23v (Stern: 2000, 479).

136v–137v: Пѣс: ѿ мѣ дѣмитрію. Zač: Ликъиѣ свѣтло прѣнѣюще – kon: ѿ ꙗзъ на вѣки в неѣ жити. **Varianty:** KB 43r–43v (Žeňuch: 2006, 207–208); PS 33r–33v (Žeňuch: 2006, 209–211); VK 63v–64v; Ju1 109v (Žeňuch: 2006, 208–209); Ju4(3) 73r–73v; Ju5 132v–133r; ZS IVv–Vv (Hruševs'kyj: 1897, 75–76); Mac48 126r (Hnaťuk, Oleksandra: 2000, 316); Mac55 25v

¹⁰⁸ Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650–1720, s. 198–199.

¹⁰⁹ Porovnaj F. Tichý: Československé písně v Moskevském zpěvníku, s. 17–21.

¹¹⁰ Porovnaj ЯСИНОВСЬКИЙ, Ю.: Українські та білоруські нотолінійні Ірмолії 16–18 століть. Каталог і кодикологічно-палеографічне дослідження. Львів: 1996, s. 373; Dieter Stern, *Liederhandschrift F 19 233 (15) der Bibliothek der Litauischen Akademie der Wissenschaften*, s. 506.

¹¹¹ Varianty v spevníkoch východoslovanskej proveniencie pozri aj v práci Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650–1720, s. 77.

(Hnat'uk, Oleksandra: 2000, 316); Mac53 82r (Hnat'uk, Oleksandra: 2000, 316). Najstarší známy zápis piesne pochádza zo začiatku 18. storočia zo Zarvanického spevníka.¹¹²

138r: Пѣснь на покровѣ бѣи. Защ: Мѣіе чтаѡ дѡѡ сѣтаѡ, црѣѡ вышнѡго – кон: ѡ црѣѡѡ
сѣѡмъ быти тебѣ бѣа хѡлѡити.

138v–140r: Пѣснь на покрь прѣ бѣи. Заѣ: Їѡѡде нѣѣ мѣѣ Ісѣ хѣта – коп. авы смо могли в црѣвѣ пребивати. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 179–181); obsahuje akrostichon **ИСАН БОУХСѢВРИКИ ПЄКРП БЦП** (správne: **ИСАН БОУХСѢВѢИКИ ПЄКРОВОУ БЦИ**).¹¹³ **Varianty:** MV 42r–43v; Mac55 24v (Hnat'uk, Oleksandra: 2000, 158–159). Pieseň má legendický charakter, opisuje udalosti o Pokrove v Blachernách.

140v–141r: Пѣ въ смѣти. Заѣ: Сѣхъ ѿкъ страшны сѣдѣ твоѣ панѣ – коп: а на вѣки незаб-
вѣи ѿлихѣ. **Varianty:** MT 61v–62r (Javorskij: 1934, 286; Žeňuch: 2006, 571); SBD 52v–53r
(Tichý: 1931, 81).¹¹⁴

141r-141v: Пѣ на воведеиіе прѣ бѣи. Заѣ: Величѣ дѣе моѣ пречѣтѣю пѣѣ – кон: незабѣдѣ на вѣчѣе маріе госпоже. **Variants:** NT 61v-62r (Žeňuch: 2006, 243-244); PR 21r-22r; MT 40v-41r; MV 45v; VK 65v; PS 29v (Javorskij: 1934, 131-132); STa 122-123 (Hnat'uk: 1902, 128, 198); STv 57-58 (Hnat'uk: 1902, 134).

142г: Пѣснь престоу бѣи по побѣдитѣ. Заѣ: Радуйте сѧ вси людие купно възыграйте – кон: людѣ покрывати чесныи покровѣ. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 173).

142v–143v: Пѣснь мѣхалас; по ѿ прѣ. Заѣ: Мѣхалѣ кто ѿко бѣгъ – коп: во трѣи сѣой
всѣгда славимаго. Јул 116v–117v (Žeňuch: 2006, 226–229); Ју3(2) 37v–38r (Javorskij: 1934,
82); Ју4(3) 78r–78v; Ју5 141r–141v; MV 59r–60r; VK 60r–61v; IK 4v; IJ 25v–26v; MD 16v–
18r (Hnaťuk: 1922, 62–63); B3 7v–8v; SB 27v–28v; Vahan 2r (Vozňak: 1922, 135); BS 14v–15r
(Javorskij: 1934, 47); IS 65v–66r (Javorskij: 1934, 122).

144r–144v: Bez názvu, svetská pieseň. Zač: СМѢТНА ꙗ ꙗхочу хотѣа смѣюса – kon: КЕТЪ НЕЛЮБИЛИ ДѢВЧИНОУ НИКОЛИ. Pieseň publikoval V. N. Peretc (1962, s. 176–177).

144v–145r: Пѣснь навѣжна. Заѣ: ѿ всѣхъ моѣхъ потѣха цѣлой радости – кон: невѣща на
свое рски крѣпко та просимъ. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 118–119). **Varianty:** Jul
130v–131r (Žeňuch: 2006, 119–120); Ju4(3) 87v–88r; Ju5 158v–159r; Kalužň № 1 (Vozňak:
1913–1925, 565–566); HM1212 38v a Mac47 13r (Hnat'uk, Oleksandra: 2000, 303).

145v–146v: Bez názvu. Заѣ: Возридаѣтѣ всѣ ѿ восплачѣтѣ – kon: оутѣсла наша потѣха нѣѣ; алыагѣ. Pieseň publikoval V. N. Peretc (1962, 165) **Varianty:** NT 74v–76r (Žeňuch: 2006, 925–928; Medvedyk: 2000, 367–368); MD 44r–44v (Hnaľuk: 1902, 77); IS 81v (Javorskij: 1934, 285). Na základe tejto piesne sa Medvedyk domnieva, že NT vznikol v polovici 30-tych rokov 18. storočia. Ako argument uvádza, že ide o pieseň venovanú pri smrti mukačevského biskupa Juraja Bizanciho (1716–1733).¹¹⁵ Podľa nášho názoru nejde tu o pieseň zloženú pri smrti biskupa Bizanciho, ale pri smrti biskupa Jána Jozefa De Camellisa (†1706). Poukazujú na to historické udalosti, ktoré sa v texte priamo i obrazne pomenúvajú.¹¹⁶

146v–148r: Bez názvu, k ikone Presvätej Bohorodičky. Zač: ДѢЯНЫ ТВОѦ ТАИНЫ ЧИСТАѦ
ЛВІЦА – kon: МЫ ТА БЖДЕМЪ ДѢО МѢИ ЗАВШЕ ВУХВАЛѦТИ. Varianty: MD 43r–43v (Žeňuch:
 2006, 879–881); KB 31r–31v; MT 5v–6v; PR 22r–23r, PS 22v–23v; Ju4(3) 100r; Ju5 166v–167r;
 StA 26–27 (Hnaťuk: 1902, 126, 228–229); STv 61–63 (Hnaťuk: 1902, 134); BS 12v (Javorskij:
 1934, 46); Kalužň № 1 (Vozňak: 1913–1925, 406–407); pBohl 133.

¹¹² Porovnaj *Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650-1720*, s. 94-95.

¹¹³ Akrostichon v MV: **ИСАН БОУХОВЕЦИ ПЄКРЄВОУ (Б)ЦИ**. O pôvode akrostichu pozri v práci P. Žeňucha *Kyrillische paraliturgische Lieder*, s. 180-181.

¹¹⁴ Varianty v spevníkoch východoslovanskej proveniencie pozri aj v práci *Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650-1720*, s. 138.

¹¹⁵ Роговпай Ю. Медведик, *Нижньо-тварожський співання середини 30-тих років XVIII ст.: його місце в українській духовнокантової культурі та рукописній традиції жанру*, с. 354-356.

¹¹⁶ Argumentáciu pozri v práci P. Žeňucha *Kyrrillische paraliturgische Lieder*, s. 926-928.

148r–148v: Bez názvu, na sviatok apoštolov Petra a Pavla. Zač: *Гѡрганы, граѣте, петра величайте* – kon: *незабѣди на в маріе госпоже*. **Varianty:** Ju1 83v–84r (Žeňuch: 2006, 494); NT 69v–70v; Ju3(2) 31r–31v (Javorskij: 1934, 80); Ju4(3) 56v; Ju5 101v–102r; PS 20r–20v; IJ 13v–14r; IK 2r; VK 46v–47r; MV 54r; MD 12v–13r (Hnaťuk: 1902, 65–66); JLS 9v–10v (Žeňuch: 2006, 494–496); SB 19r–20r; SDB 18r (Tichý: 1931, 74); STa 140 (Hnaťuk: 1902, 128); IS 67r (Javorskij: 1934, 122); Добрашевић (Стефановић: 1992, 109); Лукић (Стефановић: 1992, 215–216); Najstarší známy zápis piesne poznáme z NT zo začiatku 18. storočia.

149r–150r: Bez názvu, k úcte Presvätej Bohorodičky, Akatistová sobota. Zač: *Маріа по крижѣ жалосне плакала* – kon: *же видѣ егво третї день живаго*. Pieseň publikoval F. Tichý (1931, 65–66) a P. Žeňuch (2006, 644–645). **Varianty:** STv 138–143 (Hnaťuk: 1902, 126, 155–156); SDB 63v–64r (Tichý: 1931, 82); SLik 29–30 (Hnaťuk: 1902, 120); STa 30–33 (Hnaťuk: 1902, 126). Pieseň pokladáme za najstarší známy cyrilský zápis ľudového planktu, ktorý bol v slovenskom jazykovom prostredí rozšírený už v stredoveku. Možno uvažovať o tom, že práve v prvej polovici 18. storočia, keď dochádza k migrácii obyvateľstva z východného Slovenska na „Dolnú zem“, sa táto pieseň z repertoáru našich rukopisných spevníkov vytratila a jej varianty ostali iba v pamäti a zápisoch u tzv. dolnozemských gréckokatolíkov.

150r–151v: Bez názvu, o umučení Ježiša Krista. Zač: *Оумѣчина нашего Пана Ісѣ Хѣта* – kon: *и бы на невжегѣ вѣчны пламѣ, гховай на, пане*. Pieseň publikoval F. Tichý (1931, 57–58) a P. Žeňuch (2006, 661–662). Pieseň je rozšírená predovšetkým v latinskom obradovom prostredí; používa sa pri pašiových hrách. Do cyriliky bola zapísaná pod vplyvom levočského vydania Cantus Catholici. Podobný incipit *гменченѣ ѣзуса крола нѣвсеского* z poľského prostredia poznáme z roku 1680.¹¹⁷

152r: Z kánonu hlasu na utierni: *Гспителю бѣг во мори ходили немокрими / стопами настаѣшемъ ї фараѡна свои потѣлене // Гилою креста твоего хрѣте оутверди мое: // Ошслышѣ сѣхъ силы креста тако ѡверзе сѣ / имѣ и возопї слава силѣ твоѣ гди // Оутренююще вопиѣм ти гди спси на ты во еси // ѡбыиде ма бездна гробѣ же ми питѣ быстѣ / азѣ же возопихъ тебѣ человеколюбецъ / и спаси ма десница твоя гди // Во пещи ѡгненѣ пѣснословци спасе дѣти / бл҃гословѣ бѣгѣ ѡтецѣ ншихъ // изъ ѡца преде вѣкъ родеанаго сѣна и бѣга и во послѣннаѣ / та паче гма и словеси матѣ вѣию во лѣто*.

152v–153r: Bez názvu, na sviatok Kristovho narodenia. Zač: *Дѣвата денесѣ хѣта раждаѣ* – kon: *гды пана чиста сѣна повила*. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 354–355). **Varianty:** MT 55v–56v (Žeňuch: 2006, 335–336); Triodion z roku 1666 № 333 (Vozňak: 1913–1925, 166–167); F 19 233 15, fol. 8r (Stern: 2000, 424–425).¹¹⁸

153v–154r: Bez názvu, na sviatok Kristovho narodenia. Zač: *Настѣ на день веселы безѣшего смѣтѣхъ* – kon: *сѣгѣ вожї сѣ на народї*. Pieseň publikoval F. Tichý (1931, 56) a P. Žeňuch (2006, 315–316). **Varianty:** Cantus Catholici (Levoča: 1655, 38); Mac48 17r–17v (Hnaťuk, Oleksandra: 2000, 66–67). Je to preklad latinskej koledy (*Dies est laetitiae*), ktorej český preklad je po prvýkrát doložený v roku 1601 v Rozenplutovom kancionáli.¹¹⁹

154v–157r: Bez názvu, o svetskej márnosti. Zač: *Бѣг мой спѣс мой, слава моя* – kon: *вса тї мѣнаю*. **Varianty:** Ju4(3) 103v–104r (Javorskij: 1934, 261–264; Žeňuch: 2006, 625–628). Porovnaj k tomu aj folio 173v–176r.

157v: Notovaný zápis piesne na fol. 154v–157r.

158r–159r: Bez názvu, o umučení Ježiša Krista. Zač: *Повѣчѣ же мѣ соловѣ правдѣ* – kon: *каменїемъ запечатоваѣ*. Pieseň publikoval V. N. Peretc (1962, 180–181) a P. Žeňuch (2006, 705–707). **Varianty:** PR 33v–35r; Ju5 159r–159v; SLik 55–57 (Hnaťuk: 1902, 121, 167–168); STa 91–93 (Hnaťuk: 1902, 127, 258–259); STv 123–125 (Hnaťuk: 1902, 135). V spevníku

¹¹⁷ Porovnaj *Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650–1720*, s. 187.

¹¹⁸ Pozri tu aj varianty v spevníkoch východoslovenskej proveniencie; textologický komentár je na s. 197–198.

¹¹⁹ P. Ruščin, *Najstarší rukopisný slovenský katolícky spevník*, s. 115.

PR sa nachádza aj svetská pieseň s rovnakým incipitom, ktorá bola inšpiráciou pre túto paraliturgickú pieseň.

159r–159v: Bez názvu, o svetskej márnosti. Zač: *Доколя ѡмѣ пернаты* – kon: *на вѣчныя вѣки*. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 619). **Varianty:** F19-233(15) fol. 84r–84v (Stern: 2000, 702-703);¹²⁰ Pašk (Vozňak: 1913–1925, 410); pBohl 224.

160r–161r: Bez názvu, o Strašnom súde na Mäsoopôstnu nedeľu. Zač: *Прійде ча гды гды на ѡблацѣхъ славне* – kon: *и ѡститѣ ѡсѣхъ на грѣшныхъ*. **Varianty:** PR 39r–41r (Žeňuch: 2006, 584-586); F19-233(15) 19v–20v (Stern: 2000, 458-461). Pieseň vznikla už pred začiatkom 18. storočia a pravdepodobne obsahovala aj akrostichon. V texte publikovanom D. Sternom¹²¹ možno rekonštruovať fragment akrostichu **ПВЦ Самбо...**, ktorý sa zhoduje s našim fragmentom akrostichu **ПВЦ Сам...** Možno staršie, nám neznáme varianty textu, ukrývajú akrostich **Пѣвецъ Гамворскій(?)**.

161v–164r: Bez názvu, o konci sveta. Zač: *Сѡ вѣхомогущи нашъ пане* – kon: *за нами съ причинили*. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 919-921). Vznikla na prelome začiatku 17. a 18. storočia poznačenom protitureckým bojom v Uhorsku.

164r–165r: Bez názvu, na sviatok Sťatia čestnej hlavy Jána Krstiteľa (fragment). (...) *Иродъ томъ ѡсѣмнѣса яко кдѣса* – kon: *должны живѡ твои всегда прославляти*. Porovnaj fol. 10r–11v.

165r–165v: Bez názvu, na sviatok prvomučeníka Štefana. Zač: *Блгий рабъ и вѣрный стефане прехвалне* – kon: *твоемъ молитвами вѣрныхъ благъ штримати*. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 389-390), obsahuje akrostichon **БОРГОУГ**. **Varianty:** VK 10v–11r; SB 4r–5r; IS 68r–68v (Javorskij: 1934, 224).

166r–167r: Пѣснь на вѣвѣщеніе. Zač: *Да прійдетъ всемъ мѡръ радость* – kon: *в неѣхъ конронъ на вѣчный вѣки*. **Конецъ.** Pieseň obsahuje akrostichon **ДЕИМИН**. **Varianty:** KB 9v–10v (Žeňuch: 2006, 434-437); Ju1 34v–35v; Ju3(2) 23r–23v (Javorskij: 1934, 79); Ju4(3) 33r; Ju5 63r; MV 18r–18v; MD 7r (Hnaťuk: 1902, 52-53); VK 26v–27r; PS 26v–27r; SB 12v–14r; BS 2r (Javorskij: 1934, 43); IS 20r–20v (Javorskij: 1934, 115); Kalužň № 1 (Vozňak: 1913–1925, 208-209); Hramotár z Ruskej Kajne (Žeňuch–Vasil': 2003, 144, 364); pBohl 98; Vahan 143v (Vozňak: 1922, 98); STa 74-75 (Hnaťuk: 1902, 127).

167v–170r: Пѣснь на возношеніе пѡ: Го горній. Zač: *Взыде бѣго ко высоко горѣ* – kon: *з дѣю прѣтою макою вожію в неведѣ*. **Varianty:** Ju1 57r–58r (Žeňuch: 2006, 772-775); MD 9r–11v; MD 34v–36v (Hnaťuk: 1902, 44-45); MV 26r–26v; VK 39r–40v; IJ 10v–11v; Ju3(2) 27r–28r (Javorskij: 1934, 80); Ju4(3) 43r–44r; Ju5 81v–82r; JLS 7r (fragment); SB 15v–17v; BS 4v–5r (Javorskij: 1934, 44); IS 21r–22v (Javorskij: 1934, 115-116); UhrSa 24 (Franko: 1900, 139); STa 131-133 (Hnaťuk: 1902, 128); pBohl 60; Kalužň № 1 (Vozňak: 1913–1925, 395-396).

170r–170v: Bez názvu, o pravej úcte ikon. Zač: *Иже ѡбразъ твоемъ ѡскланяющий* – kon: *избавити мѡчениа молимса*. Porovnaj aj fol. 195r.

171r–171v: Пѣснь покаанна. Zač: *Игнѣче страчена дше зармѡчена* – kon: *ѡ ѡца небаго, сдѣи правдыаго*. **Varianty:** MV 12v–13r (Žeňuch: 2006, 609-611); Ju4(3) 111r–111v (Javorskij: 1934, 258); Ju4(3) 111r–111v; Ju5 159v–160r (Žeňuch–Vasil': 2003, 409); SB 47v–48v; STv 116-117 (Hnaťuk: 1902, 135, 172-173); STa 85-86 (Hnaťuk: 1902, 127).

171v–172v: Bez názvu, na sviatok apoštola Andreja. Zač: *Днесъ празнѣмъ всесѣаго: фндатора росѣйскаго* – kon: *и жъ бы приаа до царствѣа въ радости небыа*. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 261-262); obsahuje akrostichon **ДОМИНА**.

172v–173r: Пѣснь на превѣраженіе: пѡ фѣшиваа. Zač: *Горо фаворскаа ю нѣкъ веселѣса* – kon: *ѡдеснѣю тебе стати ѡ хрѣ всѣхъ црю*. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 517-518); obsahuje akrostichon **Г БОРГОУГ**.

¹²⁰ Pozri tu aj varianty v spevníkoch východoslovanskej proveniencie.

¹²¹ *Liederhandschrift F 19 233 (15) der Bibliothek der Litauischen Akademie der Wissenschaften*, s. 458-461.

173v–176r: Bez názvu, o svetskej márnosti. Zač: Бѣтъ мой сѣсъ слава моя – kon: в немъ держаше вси тыѣ вѣмѣаютъ. Porovnaj k tomu folio 154v–157r.

176v–178v: Пѣнь набожна ѡмилѣлана кождомъ челоуѣкъ. Zač: Горѣ тебѣ грышны чловече на сѣ свѣтъ жиючи – kon: ѡбы сме могли в неѣ ликовати, тебе хрѣ вѣхвалати. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 620–621); obsahuje akrostichon ГЕОРГИИ БОРОУГ.

179r: Notový zápis cherubínskej piesne s textom.

179v–180r: Bez názvu, o Kristovom vzkriesení. Zač: Ѡзыидѣте ѡглаголю лики во стрѣтѣнѣ вѣки – kon: спасае челоуѣки ѡ всѣхъ вѣдѣ. **Varianty:** KB 98r–98v (Žeňuch: 2006, 754–756); MT 68r–70r; PS 14r–14v; pBohl 52; F19-233(15) 39v–40r (Stern: 2000, 544–546);¹²² Vahan 44r a 47r (Vozňak: 1922, 139); Добрашевиѣ (Стефановиѣ: 1992, 105).

180v–181v: Пѣснь с: геѡргию: по бѣе вѣрныѣ. Zač: Горы ѣ холмы нѣ възыграѣ – kon: со геѡргѣи полнѣ на вѣчныѣ вѣки. Конецъ. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 453–454); obsahuje akrostichon ГЕОРГИИ.

181v: Velebenie z utierne Nanebovstúpenia Pana. Величѣ тѣ жѣвѣдаѣ хѣ и почитѣе еже / на нѣса съ прѣчтою ти плотію бжѣтвѣное вѣнесен: / (...) възынде нѣтъ г рече гдѣ гѣи: Престѣ / (...) вѣ вѣкѣ: ѣ вѣнесѣ са гдѣ сілю возносите гдѣ:

182r–182v: Bez názvu, k úcte Presvätej Bohorodičky. Zač: Бжди восхвалена ѡ всѣ родѣ земны – kon: Ѡспроси нѣ тогда в сѣтнѣю годинѣ / в(...)нѣю в неѣ вѣчнѣю коронѣ et. Pieseň obsahuje akrostichon БАЧИОН (správne: Бачинский).¹²³ **Varianty:** PR 18r–19r (Žeňuch: 2006, 858–860); MV 64r–64v; SB 47r–47v; STa 18–19 (Hnaťuk: 1902, 125, 219–220); STv 36–37 (Hnaťuk: 1902, 133); SDB 50r–50v (Tichý: 1931, 80); SLik 33 (Hnaťuk: 1902, 121); BS 23v (Javorskij: 1934, 50–51); IS 69r–69v (Javorskij: 1934, 123); HTIII 165 21r–21v (Vozňak: 1913–1925, 525).

182v–183r: Bez názvu, na sviatok Stretnutia Pána. Zač: Царскаѣ порфира прозваѣ – kon: ѡ корене несеѡва дѣла приходѣ м:п: **Varianty:** Ju1 19v–20v (Žeňuch: 2006, 423–424); MV 11v; Kolop (Hnaťuk: 1902, 29–30).

183v: Пѣснь ѡ страшномъ сдѣѣ. В неделю маслоспснѣю (fragment). Zač: Плачи дѣе рыдай горе – kon: Ѡглы гды втрѣви затрѣватъ. **Varianty:** KB 79r (Žeňuch: 2006, 582–584); Ju1 136v; Ju3(2) 18r–18v (Javorskij: 1934, 78); Ju4(3) 19r–19v; Ju5 39v–40r; MD 68r (Hnaťuk: 1902, 91–92); SB 31r–32v; IS 58r–58v (Javorskij: 1934, 121); UhrSa 9–10 (Hnaťuk: 1902, 72–73); pBohl 37; Koropatnic'koho-Navyčnyc'koho (Vozňak: 1913–1925, 447).

184r–185r: Bez názvu, na sviatok Kristovho narodenia. Zač: Рождество преславно рѣно дѣмѣ – kon: на вѣкѣ вѣчныѣ ѡмнѣ. Pieseň publikuje P. Žeňuch (2006, 147–149). **Varianty:** Ju1 96v–97v (Žeňuch: 2006, 144–145); VK 55v–57r (Žeňuch: 2006, 145–146); Ju3(2) 34r–34v (Javorskij: 1934, 81); Ju4(3) 65r–66r; Ju5 119v–120r; PS 34v–35r; MV 33v–34v; VK 55v–57r; IK 3r–4v; IJ 18r–19r; SB 22r–24r; BS 8r–9r (Javorskij: 1934, 45); IS 96v–97v (Javorskij: 1934, 123); SDB 11r–12r a 39r–39v (Tichý: 1931, 73 a 79); SLik 38 (Hnaťuk: 1902, 121); pBohl 92; F19-233(15) 49r–49v (Stern: 2000, 567–568).¹²⁴

185v – 186r: Пѣснь набожна. По златокѡванѣю. Zač: Придѣте вѣрныѣ восплеиѣ рѣкама – kon: цорко сіѡнѣса вѣдѣ грѣшнѣѣ ласка. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 172–173); je miestneho pôvodu, o čom svedčí aj dvojveršie Мѣрѣи терезинѣ ѡгорскѣ царѣи / да потагмаѣ са днѣ вси настѣпнѣици, v ktorom sa spomína Mária Terézia ako uhorská kráľovná.

186v–187r: Пѣнь прѣстои вѣи. Zač: Вселенѣ свѣте людѣ страныѣ – kon: въздыхашѣ пиано ѡпадаѣхѣ сиано. **Varianty:** Ju1 146v–148r (Javorskij: 1934, 149–151; Žeňuch: 2006, 889–892); Ju4(3) 89v–90v; Ju5 164r–164v; MV 65r; B2 10v–11v; STv 34–36 (Hnaťuk: 1902, 133, 231–232); pBohl 111; HTIII 350 15v–16r (Medvedyk: 2000, 117–118); Mac54 25r–26r (Medvedyk: 2000, 118–119); SDB 11r–11v (Tichý: 1931, 73); IS 59v–60r (Javorskij: 1934, 121)

¹²² Pozri tu aj varianty v spevníkoch východoslovanskej proveniencie.

¹²³ Pravdepodobne ide o biskupa Andreja Bačinského (svoj úrad zastával v rokoch 1773–1809). V roku 1732 študoval v Trnave a po ukončení štúdií pôsobil ako vikár biskupa Bradáča.

¹²⁴ Pozri tu aj varianty vo východoslovanskom prostredí.

187r–188v: Пѣснь на оуспеніе бѣи. Заѣ: Радѣхите сѧ а́н҃гелѣ лики – кон: тебѣ сѧзжѣ наше тѣло пано ласкава. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 521-523), obsahuje akrostichon РЛЕ-СТЕТ (pravdepodobne РАЕВСКИЙ). **Varianty:** Kalužň № 1 (Vozňak: 1913–1925, 454-455); pBohl 106; STv 16-19 (Hnaťuk: 1902, 133, 206-207); BS 23r–23v (Javorskij: 1934, 50).

188v: Zápis: Perillustri ac Generos(o) Domino Domino Demetrio Popovites.

189r–190r: Bez názvu, na sviatok Zosnutia Presvätej Bohorodičky. Заѣ: Госпоже дѣо царіце маріе бѣе – кон: мріе прекрасна ѣ пречѣтайѧ. **Varianty:** NT 23r–24v (Žeňuch: 2006, 538-539; Hnaťuk, Oleksandra: 2000, 167-168); F19-233(15), fol. 56v–57r (Stern: 2000, 596-597).¹²⁵

190r–191v: Пѣснь ѡн҃гѣрію. Заѣ: Ген вѣгдаи оудалиса – кон: дѣомъ стымъ наполнены во розгмѣ просвѣщенныи. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 472-473). **Varianty:** Ju1 73r–74v (Žeňuch: 2006, 470-472); Ju3(2) 29r–30r (Javorskij: 1934, 80); Ju4(3) 52v–53r; Ju5 94v–95v; VK 71r–72r (Žeňuch: 2006, 473-475); BS 15v–16v (Javorskij: 1934, 47-48); IS 60v (Javorskij: 1934, 121); Šelestyn's'kyj (Vozňak: 1913–1925, 455-456); pBohl 192; F19-233(15) 80r–80v; 81ar (Stern: 2000, 693-697).¹²⁶

191v–192r: Bez názvu, k úcte Presvätej Bohorodičky. Заѣ: Весна свѣтъ краснаѧ кѣтѣо мріѧ – кон: кровию сѧ полніла же кѧи сплѣгавѣи. Pieseň obsahuje akrostichon ВГЛИ ГАВЯКИ. **Varianty:** NT 33v–35r (Žeňuch: 2006, 911-913); Ju4(3) 95r–95v (Javorskij: 1934, 153-154); Ju5 165r–165v; SDB 12v–13r (Tichý: 1931, 73).

192v: Bez názvu, na sviatok Kristovho narodenia. Заѣ: Народѣи сѧ хѣтъ панъ веселме сѧ – кон: живота чистаго з родѧ кралева. Pieseň publikoval F. Tichý (1931, 58-59). **Varianty:** NT 103v–104r (Žeňuch: 2006, 313-314); PS 52r (Žeňuch: 2006, 314-315; Žeňuch: 2002, 196); Cantus Catholici (1655, 44). Popularitu si udržala od 15. storočia, keď sa objavuje ako latinský kant *En virgo parit filium, jubilemus*. Bola preložená aj do nemčiny.¹²⁷

193r–193v: Пѣснь бѣи. Заѣ: Прѣтаѧ дѣо мѣи з рѣскаго краю – кон: вѣчныи цѣтѣо цр-ствовати на вики вѣчне. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 877-878). Vznikla pred rokom 1731, keď Genadij Bizanci začal v Póči budovať nový chrám, ktorý v roku 1756 dokončil biskup M. Olšovský. Z piesne sa možno dozvedieť, že pôvodný (starý) chrám, v ktorom bola uložená ikona Bohorodičky, bol zasvätený archanjelovi Michalovi. Pieseň je inšpirovaná známou piesňou Пречѣтаѧ дѣо мѣи з рѣскаго краю; porovnaj aj fol 196v–198r.

194r–195r: Bez názvu, na Nedeľu o márnotratom synovi. Заѣ: Излѣи мнѣ бѣе со нѣсе росѧ – кон: помнѧи мѧ вѣже помнѧи пашаго аминѣ. Pieseň obsahuje akrostichon ІСѦН ТРЕВСКІ.¹²⁸ **Varianty:** PS 29v–30v (Javorskij: 1934, 270-271; Žeňuch: 2006, 558-559); Ju5, 186r–186v;¹²⁹ IS 26v–27r (Javorskij: 1934, 117); Spevník № 21 (Vozňak: 1913–1925, 245); Kolop (Hnaťuk: 1902, 30-31); pBohl 218.

195r: Bez názvu, o pravej úcte ikon. Заѣ: Їже ѡбразѧ твоємѧ некланѧющи сѧ пречѣтайѧ – кон: и нѣавитисѧ нѧ ѡгненѧго мѣченіѧ тебѣ дѣо моѧи сѧ. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 914-916). Porovnaj aj fol. 170r–170v.

195v–196v: Пѣснь ѡ вѣданомъ сѣг. Заѣ: Гѣ горе мнѣ грѣшникѧ сѣшѧ – кон: ѡ наемникѣ ако єдина. **Varianty:** Ju1 20v–21v (Žeňuch: 2006, 557-558); VK 20r–21r; Ju4(3) 17v–18r; Ju5 36r–36v; SB 61r–62r; BS 28r–28v (Javorskij: 1934, 52); IS 91v (Javorskij: 1934, 127); Vahan 152v (Vozňak: 1922, 144); Милетиѧ (Стефановиѧ: 1992, 170); F19-233(15) 22r–22v (Stern: 2000, 470-472);¹³⁰ Źródła ogrodów (Vozňak: 1913–1925, 439-440); pBohl 33.

¹²⁵ Pozri tu aj varianty vo východoslovanskom prostredí.

¹²⁶ Pozri tu aj varianty v spevníkoch východoslovanskej proveniencie a komentár na stranách 222-223.

¹²⁷ P. Drews, *Deutsch-slavische Literaturbeziehungen im 18. Jahrhundert*, s. 379.

¹²⁸ Akrostichon podľa zápisu piesne publikovanej M. Vozňakom (*Материали до історії піснї і віршї. Тексти ѣ замїтки*, s. 245) znie: ІСѦН ТОУРѢВСКІИ.

¹²⁹ Pieseň je doslovne odpísaná z počajevského Bohohlasníka spolu s notáciou.

¹³⁰ Pozri tu aj varianty v spevníkoch východoslovanskej proveniencie. Varianty porovnaj aj v práci Medvedyka *Пісні до почаївської Богородиці*, s. 131. Pozri tiež *Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650-1720*, s. 116-117.

196v–198r: Bez názvu, k úcte Presvätej Bohorodičky. Пречеѡа дѡо мѡи з рѡскаго краю – kon: ѡ всѣхъ слагъ твоихъ. **Varianty:** KB 32r–32v (Žeňuch: 2006, 898-900); NT 105r–106r, Ju4(3) 100v–101r; Ju5 171r–171v; SB 43r–44r; Kalužň № 1 (Vozňak: 1913–1925, 450–451); F19–233(15) 68v–69r (Stern: 2000, 649–652);¹³¹ pBohl 134; Vahan 151r a 157r (Vozňak: 1922, 144 a 145); IS 52r–52v (Javorskij: 1934, 120). Porovnaj aj fol. 193r–193v.

198v–199v: Bez názvu, k úcte Presvätej Bohorodičky. Zač: Вышла всѣ сѣихъ дѡа ѡ виса – kon: ѡ созижди во повѣи дѡо мои. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 876–877); obsahuje akrostichon ВЛАДИИ КОУЗ(ма). V piesni sa spomína udalosť prenesenia počanskej ikony do Viedne. V roku 1715 bola vyhotovená kópia ikony, ktorá bola prinavrátená do Póče. Na tejto kópii sa opätovne udialo zázračné slzenie Bohorodičky, ktorého svedkom bol aj Juraj Genadij Bizanci, ktorý bol v tom čase kňazom v dedine Kalló a zároveň aj archidiakonom pre územie za riekou Tisou (Satmár, Sabolč, Bihár). Na tomto základe možno vznik piesne datovať najskôr do roku 1715, keď kópia ikony bola z Viedne prevezená do Póče.

199v–200r: Bez názvu, na sviatok Pozdvihnutia úctyhodného Kríža nad celým svetom. Zač: Ѣ древо древо треблаженое в едемѣ насѡд(еное) – kon: поклонъ тебѣ хѣ дати р[аагйса] ж[иконсное] д[рево]: к[рестное]. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 165–166). **Varianty:** VK 84r–84v; SB 54v–55v; STa 148–149 (Hnaťuk: 1902, 129, 190); SDB 16r–16v (Tichý: 1934, 74).

200v–201v: Bez názvu, o kajúcnosti. Zač: На поканъ пойдѡ, ѡ тебѣ волати вѡдѡ – kon: [ѡз] м[ой] Б[оже] м[ой] всюды прославлана. Pieseň publikoval F. Tichý (1931, 67–68) a P. Žeňuch (2006, 607–608).

202r–202v: Bez názvu, o svetskej márnosti (fragment). ...мои бѣже жалосныи сношѡ – kon: препрославѣ вѡдѡ црю на вѣки. Pozri k tomu fol. 80r–81r.

202v–203r: Bez názvu, na svätú Päťdesiatnicu. Zač: Пѡ твою мѡтѣ, хѣ приѡбѡаѣ – kon: по смерти нѡшѡи ѣ тобою жити. **Varianty:** Ju1 67r–67v (Javorskij: 1934, 210–211; Žeňuch: 2006, 801–802); Ju4(3) 49v–50r; Ju5 88r–88v. Pieseň sa incipitom podobá na mariánsku pieseň Подѡ твою милостѣ дѡо приѡбѡаемъ.

203v–204r: Bez názvu, na svätú Päťdesiatnicu. Zač: Творче ѡ бѣже пѡе ласкавый – kon: бѣже во трѡицѣ на вѣчныи вѣки аминъ. Pozri tu aj folio 105v–106r.

204r–205r: Пѣснь к самому їсх хх. Zač: Слагъаже кажды ѡко бѣѣ ласкавый – kon: ѡбы смо могли в нѣѣ пребывати. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 127–128). **Varianty:** Mac48 57v–58r (Hnaťuk, Oleksandra: 2000, 270–271).¹³²

205r–206r: Пѣснь на сошествіе сѡго дха. Пѡбнѣ глы моѡ. Zač: Црю нѡеный ѡ оутѣшителю – kon: просѡмо тебѣ гришныи сердечне. **Varianty:** KB 107v–108r (Žeňuch: 2006, 786); Ju1 62v–63r; Ju4(3) 47v; Ju5 86r–86v; SB 63r–63v (Žeňuch: 2006, 786–787).

206v–207r: Пѣснь на сошествіе сѡго дха. Zač: Дхъ пѡе свей сѡей мѡти – kon: Ктерѣ рачи шѣ то дати. аминъ. Pieseň publikoval F. Tichý (1931, 60–61) a P. Žeňuch (2006, 782–783); do cyrilského spevníka prenikla z katolíckeho tlačeneho kancionála Cantus Catholici.

207v–208r: Пѣ на сошествіе сѡго дха. Zač: Ѣче нѡшѣ, милый пѡе – kon: запалъ сѣе к сватѣхъ чтени. аминъ. Pieseň publikoval F. Tichý (1931, 59) a P. Žeňuch (2006, 781–782); vznikla koncom 15. storočia a pripisuje sa Klimentovi Bosákovi. Nachádza sa vo viacerých katolíckych i protestantských rukopisoch i tlačенých spevníkoch. Do súboru cyrilských piesní sa dostala z kancionála Cantus Catholici.

208r: Пѣснь пѡпогребѣ(sic) (fragment). Zač: Бы сме совѣ спомангли цю на ма спѡкати – kon: Мѡвѡ на прѡицѣ же приде в пѡнѡчи, треба на. Pieseň publikoval P. Žeňuch (2006, 935–936); vznikla na konci 15. storočia a bola vytlačená v kancionále Václava Miřinského v roku 1522. V slovenskom prostredí ju poznáme vďaka Tranovského kancionálu Cithara sanctorum (1636).

¹³¹ Pozri aj v spevníkoch východoslovenskej proveniencie. Výpočet variantov uvádza aj Jurij Medvedyk v práci *Пісні до почаївської Богородиці*, s. 121–123. Pozri aj *Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650–1720*, s. 267.

¹³² Najstarší známy zápis piesne sa podľa katalógu incipitov datuje do roku 1680. Porovnaj *Verse und Lieder bei den Ostslaven 1650–1720*, s. 175.

Zoznam skratiek použitých rukopisných spevníkov

- B1** – Spevník Jána Besmenika I., 18.–19. stor. (Národní musem Praha).
B2 – Spevník Jána Besmenika II., 18.–19. stor. (Národní musem Praha).
B3 – Spevník Jána Besmenika III., 18.–19. stor. (Národní musem Praha).
BS – Buštinský spevník, 18. stor. – (Národní knihovna České republiky Praha).
F19-233(15) z roku 1746 (Knihovna Litovskej akademie vied)
HM 1212 – Zborník modlitieb a piesní, 18. stor. (Національний Музей Львів)
HM 1232 – Zborník žalmov, 2. pol. 18. stor. (Національний Музей Львів)
HM 1233 – Zborník duchovných piesní, pol. 18. stor. (Національний Музей Львів)
IJ – Spevník Ihnáta Jánoša, Pisneslov, 1845 (Наукова бібліотека ім. Стефаника Львів)
IK – Spevník Jána Kormaša, druhá polovica 19. stor. (Národní knihovna České republiky Praha (XVII L 11)).
IS – Ivanovský spevník, 1863 (Národní knihovna České republiky Praha (XVII L 10)).
IL99/246 – Zborník piesní, 17. stor. (Институт літератури НАНУ).
JLS – Spevník Jána Leša zo Stanče, 1940 (Slavistický ústav Jána Stanislava SAV)
Ju1 – Spevník Jána Juhaseviča, 1761–1763 (Národní knihovna České republiky Praha).
Ju3(2) – Spevník Jána Juhaseviča, 1807 (Закарпатський краєзнавчий музей Ужгород)
Ju4(3) – Spevník Jána Juhaseviča, 1811 (Národní knihovna České republiky Praha).
Ju5 – Spevník Jána Juhaseviča, 1812 – (Národní musem Praha).
Kalužň № 1 – Zbierka Kalužňackého (Наукова бібліотека ім. Стефаника Львів)
KB – Kamiensky Bohohlasník, 1734 (Институт літератури НАНУ Київ).
Kolop – Kolopanský rukopis, 1837 (Наукова бібліотека ім. Стефаника Львів)
Mac47 – Spevník Ivana Rusyna, 18.–19. stor. (Центральна наукова бібліотека Київ)
Mac48 – Zborník duchovných piesní, 1. pol. 18. stor. (Центральна наукова бібліотека Київ)
Mac51 – Zborník duchovných piesní, 1789 (Центральна наукова бібліотека Київ)
Mac52 – Bohohlasník Jána Olesnického, 1789 (Центральна наукова бібліотека Київ)
Mac53 – Bohohlasník Gregora Čerňanského, 1799–1802 (Центральна наукова бібліотека Київ)
Mac54 – Zborník duchovných piesní, 1800 (Центральна наукова бібліотека Київ)
Mac546 – Spevník Damiána Leveckého, 1739 (Центральна наукова бібліотека Київ)
Mac55 – Zborník duchovných piesní, kon. 18. – zač. 19. stor. (Центральна наукова бібліотека Київ)
Maľcov – Spevník z Maľcova, 18. stor. (pozri Hnat'uk: 1902)
MD – Spevník Mítra Dočínca polovica 18. až začiatok 20. stor. (Наукова бібліотека ім. Стефаника Львів)
MT – Spevník Michala Tarachoniča, 1757 (Národní knihovna České republiky Praha)
MV – Spevník Mikuláša Vajdu, prelom 18. a 19. stor. (Закарпатський краєзнавчий музей Ужгород)
NT – Nižnotvarožský spevník, začiatok 18. stor. (Центральна наукова бібліотека Київ).
НТШ 165 – Наукова бібліотека ім. Стефаника Львів (pozri Vozňak: 1913–1925)
НТШ 350 – Наукова бібліотека ім. Стефаника Львів (pozri Vozňak: 1913–1925)
НТШ 365 – Наукова бібліотека ім. Стефаника Львів (pozri Vozňak: 1913–1925)
Pašk – Spevník Paškovského, 1742–1766 (pozri Vozňak: 1913–1925)
Petruš № 169 – Zbierka A. Petruševiča (Наукова бібліотека ім. Стефаника Львів)
Petruš № 233 – Zbierka A. Petruševiča (Наукова бібліотека ім. Стефаника Львів)
PoS – Cyrilský spevník pohrebných piesní, 19. stor. (Закарпатський краєзнавчий музей Ужгород)
PR – Spevník Petra Rudnova, 18. stor. (Наукова бібліотека ім. Стефаника Львів)
PS – Prešovský spevník, 18. stor. (Národní knihovna České republiky Praha)
RMH – Rukopis Michala Hod'a (pozri Hnat'uk: 1902)

SB – Spevník Michala Sabova, 1842 (Московский государственный университет (1.s.b.154).
SDB – Spevník Juraja Bindasa, 1819 (pozri Tichý: 1931)
SJK – Spevník Jurka Kuzmiaka-Semanojanka, 1925 (Slavistický ústav Jána Stanislava SAV)
SLik – Spevník Likarja, zač. 19. stor. (pozri Hnat'uk: 1902)
STa – Spevník Turinského A (pozri Hnat'uk: 1902)
STv – Spevník Turinského V (pozri Hnat'uk: 1902)
Triodion № 333, 1661–1667 (Центральна наукова бібліотека Київ)
UhrSa – Uhrorský, resp. Kušnický rukopis A, kon. 18. – zač. 19. stor. (pozri Hnat'uk: 1902)
Vahan – Spevník Štefana Vahanovského, 1731–1750 (Бібліотека Ужгородського національного університету).
VK – Spevník Vasiľa Klina, 1839 (Наукова бібліотека ім. Стефаника Львів)
ZS – Zarvanický spevník, 1718–1727 (Наукова бібліотека ім. Стефаника Львів)

Zoznam skratiek použitých tlačенých prameňov a edícií

Cantus Catholici. Levoča 1655; Trnava 1700.

Cithara sanctorum. Trnava: 1636.

Franko: 1900 – Франко, І.: *Карпаторуське письменство XVII–XVIII ст.* 3 друкарні Нукового тов. ім. Шевченка у Львові 1900

Hnat'uk: 1902 – Гнатюк, В.: *Уро-руські духовні вірші.* In: Записки Наукового тов. ім. Шевченка 1902, т. 46, кн. 2; 1902, т. 47, кн. 3; 1902, т. 49, кн. 5.

Hnat'uk, Oleksandra: 2000 – *Барокові духовні пісні з рукописних співанників XVIII ст. Лемківщини.* Львів: 2000

Hruševs'kyj: 1897 – Грушевській, М.: *Співанник з початку XVIII в.* In: Записки Наукового тов. ім. Шевченка. 1897, рік 6, том 15. кн. 1; рік 6. том 17. кн. 3, s. 1-48, 49-98.

Javorskij: 1934 – Яворский, Ю.: *Материалы для истории старинной песенной литературы в Подкарпатской Руси.* Praha: Nákladem Sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi 1934.)

Medvedyk: 2000 – Медведик, Ю.: *Пісні до почаївської Богородиці.* Львів 2000.

pBohl – Богогласникъ. Пѣсни Благоевѣйныя праздникоу Гдскимъ, Бгоровдичнымъ, и Нарбчичухъ Гтѣхъ чрезъ весь годъ приключаются, к сѣмже нѣкоротымъ чюдотворнымъ икѣнамъ служащымъ, таже различнымъ Покаяннымъ и оумилительнымъ Содержащъ. Въ стѣи чюдотворнѣи Лаврѣ Почаевской, Тщаниемъ иноковъ чинѣ с. Васіліа Великаго Лѣта Ѡ Рождества Хрѣтова 1644 –

Peret: 1962 – Перетц, В. Н.: *Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI-XVIII веков.* Ленинград: Издательство Академии наук СССР 1962.

Стефановић: 1992 – Стефановић, М.: *Српска грађанска поезија. Оглед из историје стиха.* Нови Сад: 1992

Stern: 2000 – Stern, D.: *Liederhandschrift F 19 233 (15) der Bibliothek der Litauischen Akademie der Wissenschaften.* Bausteine zur Slavischen Philologie und Kulturgeschichte. Reihe B: Editionen, Neue Folge. Band 16. Köln – Weimar – Wien: Böhlau Verlag 2000.

Tichý: 1931 – Tichý, F.: *Československé písně v Moskevském zpěvníku.* Praha a Bratislava: 1931.

Vozňak: 1913–1925 – Возняк, М.: *Матеріали до історії пісні і вірші. Тексти й замітки.* Том I-III. Українсько-руський архив. Львів 1913–1925

Vozňak: 1922 – Возняк, М.: *Два співаники половини й третьої четвертини XVIII в.* In: Записки Наукового тов. ім. Шевченка. 1922, том 133. М Грушевському в двадцятупятилітте наукової й культурної діяльності для Галицької України, s. 115-172.

- Žeňuch – Vasiľ: 2003** – Žeňuch, P. – Vasiľ, C.: *Cyrillic Manuscripts from East Slovakia. Slovak Greek Catholics: Defining Factors and Historical Milieu / Cyrilské rukopisy z východného Slovenska. Slovenskí gréckokatolíci, vzťahy a sčvislosti*. Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae. Vol. I. Roma – Bratislava – Košice: Pontificio Istituto Orientale / Slavistický kabinet SAV / Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lacka. 2003. s. 260). По- говнај ај Баран, Олександр: *Впливи київської і галицької митрополій на Закарпаття*. In: Українські Карпати. Ed. Павло Чучка. Ужгород: 1993, s. 49-60.
- Žeňuch: 2002** – Žeňuch, P.: *Medzi Východom a Západom. Byzantsko-slovanská tradícia, kultúra a jazyk na východnom Slovensku*. Bratislava: Veda 2002
- Žeňuch: 2006** – Žeňuch, P.: *Kyrillische paraliturgische Lieder. Edition des handschriftlichen Liedguts im ehemaligen Bistum von Mukačevo im 18. und 19. Jahrhundert*. Bausteine zur Slavischen Philologie und Kulturgeschichte. Reihe B. Editionen. Band 23. Zugleich: Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae. Vol. II. Köln – Weimar – Wien: Böhlau Verlag 2006. 982 s.

SPRÁVY A RECENZIE

Janko Koška ostáva s nami

Tieto riadky sa mi píšu ťažko, hoci od smrti Janka Košku (11. mája 2006) už uplynul istý čas – moja myseľ sa ešte vždy nevie vyrovnat' s tým, že priateľ a kolega Janko už nie je medzi nami. Ťažko sa mi píše preto, lebo od jeho smrti uplynulo tak málo času, že čas ešte nestačil vyličiť takmer nič. Ťažko sa mi píše aj preto, lebo cítim, že v krátkom nekrológu sa nedá veľa povedať o veľkosti a ľudskosti tohto človeka. Isteže, nikdy sa nedá povedať všetko a v prípade vedeckého diela bulharistu, slavistu a balkanistu Jána Košku to nie je ani potrebné, ani možné - Jankovo dielo ostáva s nami, Janko síce dopísal, ale jeho dielo je živé, ostane naďalej podnetné. Platí to rovnako o jeho starších dielach ako o novších a iste to bude platiť aj o prácach, ktoré vyjdú z jeho pozostalosti.

Ján Koška bol a ostane veľkým lebo po celý život usúvŕňoval zaujatie až nadšenie pre slavistiku s vedeckou erudíciou, bol vedcom - umelcom a spolu s najväčšimu mužmi našich národných dejín účinne dúchal do pahrieb, ktoré udržujú teplo v našom slovanskom dome. Zaujatie však nikdy nebolo na prekážku vedeckej objektivity, ak bolo treba Koška odstraňoval opar falošného bratania, poukazoval na ilúzie i dezilúzie, kreslil plastické mapy a na pozadí slovensko-bulharských vzťahov spolyval glóbus nášho slovanského a slavistického sveta.

Pre jeho dielo je charakteristická precíznosť, vitalita a dynamika: vzájomné slovanské a osobite bulharsko-slovenské vzťahy v diapáze storočí vždy podával tak, že „patetické“ slovanstvo a ostatná „starina“ nadobúdali nové významy a nové kontúry. Naše tradične dobré vzťahy s južnými Slovanmi videl nielen v ich kontinuite, ale upozorňoval aj na meniace sa dominanty. Jeho dielo, ktoré mapuje celý komplex historických i aktuálnych problémov, ostane cenné nielen pre bulharistiku, slavistiku a balkanistiku, ale aj pre literárnu vedu, lebo v praxi riešil aj mnohé teoretické otázky. Koškove vedecké aktivity, spolu s jeho prekladateľskou a popularizátorskou činnosťou sa do dejín našej kultúry zapísali tak významne, že je na mieste hovoriť o jeho prínose pre celú spoločenský prax.

Koškov dielo ostane presvedčivé, lebo on sám bol presvedčený o bytostnom význame slavistiky - aj týmto sa líšil od plejády tých literárnych vedcov, ktorí objekt svojich výskumov, svoje presvedčenie a názory menili a menia podľa toho, od koho práve odpisujú teórie písané v iných, najmä neslovanských jazykoch. Koška bol aj teoretik hoci sa nikdy ani na krok nepohol od faktov a praxe, od materiálového a ideového tlaku špecifického materiálu. Koška vedel i cítil, že cudzie teórie sú nám cudzie nie pre jazyk, v akom boli napísané, lež preto, lebo je

nám cudzia podstata týchto teórií, ktorá vždy vypláva na povrch a ukáže sa neaplikovateľná na kľúčové témy našej literárnej minulosti (ale aj súčasnosti).

Čítanie textov Jána Košku prinášalo a bude prinášať radosť a pôžitok, lebo Koška vždy ovládal deväť literárnych remesiel a samozrejme aj literárnu vedu a slovensko-slovanské vzťahy. Vedecký i teoretický pól pôsobí diskkrétne, ale nikdy mu nechýba presvedčivosť - Koška elegantným štýlom predkladal čitateľovi závery svojho pedantného bulharistického a slavistického výskumu, prichádzal so sentenciami, ktoré sa netýkali len literatúry, len Bulharov a Slovákov, ale aj širších súvislostí dávnejšej i menej dávnej európskej minulosti.

Objektívny literárny vedec Ján Koška vždy dobre vedel, že bulharská ani slovenská literatúra nemajú diela, ktoré by stimulovali svetový literárny vývin, ale veľmi dobre vedel, že obe literatúry majú diela, ktoré stimulovali vitalitu našich národov. Avšak Koškove „stimulatívny analógií“ nie sú len historickou kategóriou, lebo v jeho podaní Šafárik je znova inšpiratívny a aktuálny, na Koškov podnet čitateľovi sa žiada znova siahnuť po Vajanskom i Vazovovi (ale aj Botevovi a iných), percipient s Koškovou pomocou vidí, že veľké postavy a problémy minulosti korešpondujú s otázkami dneška, ale súčasne sú posilou pre našu plnoprávnú európsku existenciu. Percipient takto spolu s autorom prehodnocuje a zamýšľa sa nad slovensko-slovanskými vzťahmi v minulosti a uvažuje o ich perspektívach.

Dielo Jána Košku je „odsúdené“ na dlhodobú platnosť predovšetkým pre autorovu dôslednosť v zozbieraní a vyhodnotení materiálov, v spoľahlivosti údajov a v neposlednom rade aj pre systematický prístup a postup. Preto bez znalosti jeho starších knižných diel (*Bulharská básnická moderna*, 1972; *Slovenské pohľady na bulharský juh (1876-1878)*, 1978; *Slovensko – bulharské literárne vzťahy (1826-1918)*, 1985) sa nezaobišiel a nezaobíde nik, kto sa chce vážnejšie venovať slovanskému juhu a balkanistike.

Systematickosť a hlboká znalosť problematiky bola prítomná aj v jeho rozsiahlej a dlhodobej širšej bulharistickej praxi. Bola to prax diskrétna ale účinná, čo je vlastne aj charakteristikou jeho osobnosti - mám na mysli jeho pedagogické pôsobenie na vysokých školách, kde sa nehnať za titulmi, ale vychoval prvé generácie kvalifikovaných bulharistov, mám na mysli systematicku pri výbere a odporúčaní kníh a drám na preklady do slovenčiny, diskkrétne ale systematicky usmerňoval aj chod Ústavu svetovej literatúry SAV.

Do tohoto radu vlastností Jána Košku patrí aj tvorivosť, nápaditosť a neustála inovácia. V novších štúdiách a najmä v knihe *Recepcia ako tvorba* (2003) začal nanovo

čítať slovensko-bulharské vzťahy, ich staršiu slavistickú a vedeckú reflexiu a zákonite aj svoje staršie texty. Avšak nielen o novšej, ale aj o staršej Koškovkej literárnovednej produkcii platí, že bola (a ostane) podnetom pre teóriu, že slavistické disciplíny nabáda ku konštruktívnym aktivitám. Ponor do teórie a dlhodobu platnú vedeckú závery nie sú v Koškovom opuse nič nové. V jeho činnosti vedecký pól mal vždy blízko k teórii, veda a teória zas mali svoj prirodzený pendant v jeho popularizujúcej, publicistickej a prekladateľskej činnosti. Mimočodom, Ján Koška bol najplodnejším autorom doslovov do knižných prekladov bulharskej literatúry po druhej svetovej vojne, bol jedným z najplodnejších prekladateľov a zostavovateľov, na Slovensko importoval významných autorov a diela, ktoré tvoria kvalitatívnu os bulharskej literatúry.

Ján Koška bol najvýznamnejším vedeckým pracovníkom v oblasti slovenskej bulharistiky, dominantnou osobnosťou celých slovensko-bulharských vzťahov druhej polovice 20. storočia. Nielen najvyššie bulharské ocenenia a mnohé domáce pocty, ale predovšetkým to, že jeho dielo je dobre známe a uznávané nielen v slovenských krajinách dosvedčujú, že Ján Koška svojou zdanlivo úzkou, balkánskou témou bol erudovaným literárnym vedcom európskeho formátu, nechýbala mu odvaha inovovať staré témy, mal dostatok invencie a elegantný štýl, ktorý z vedy robí umenie.

V posledných mesiacoch Jankovho života sme si sľubovali, že v dohladnej dobe zjídeme na priateľské pivo, ale na to neprišlo - pre neustávajúci zhon, ale aj preto, lebo ho už kváril choroby, ktoré spočiatku nechcel brať na vedomie, lebo ešte chcel veľa odovzdať rodine a práci. Na pivo nebol čas a Janko naň už zrejme ani nemal chuť a pri jednom rozhovore o nápojoch sa mu z hĺbky pamäte a vzdialeného detstva vynorilo slovo kuľastra označujúce prvé mlieko po otelení, výživné a zdravé mliečivo. Neboli sme na pivo, dospelý Janko o kuľastre mohol už len sniť - neostáva mi iné, ako sa utešovať predstavou, že Janko na slavistickom Panteóne namiesto piva a kuľastry uvážlivo usrkáva staroslovanskú medovinu: ani tam veľa nena-hovorí, iste veľa premýšľa a usilovne pracuje, láskyplne i potmehútsky sa na nás usmieva a prajne drží palce svojim blízkym aj nám, kolegom slavistom, ktorí sa dodnes nevedia vyrovnať s jeho odchodom.

Ján Jankovič

Výskum cyrilských a latinských pamiatok v byzantsko-slovanskom obradovom prostredí na Slovensku (Seminár, 30. jún – 1. júl 2006, Košice)

Jedným z hlavných vedeckých zámerov Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV je základný a systematický výskum byzantskej nábožensko-kultúrnej tradície na Slovensku, ktorý sa realizuje cestou zberu a interpretácie písomných pamiatok spätých s touto tradíciou. V rámci dlhodobého výskumného programu bola roku 2003 založená aj edícia *Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae*. V súvislosti s týmto programom sa v dňoch 30. júna – 1. júla 2006 uskutočnil v Košiciach vedecký

seminár s názvom *Výskum cyrilských a latinských pamiatok v byzantsko-slovanskom obradovom prostredí na Slovensku*, na ktorom jeho účastníci predstavili doterajšie výsledky výskumu a poukázali na jeho ďalšie možnosti.

Seminár usporiadal Slavistický ústav Jána Stanislava SAV v spolupráci s Pontificio Istituto Orientale v Ríme, Centrom spirituality Východ–Západ Michala Lacka v Košiciach a Slovenským komitétom slavistov.

Podujatie úvodnými prednáškami otvorili univ. prof. PhDr. Ján Doruľa, DrSc. a doc. ThDr. Jozef Kyselica SJ. Prof. Ján Doruľa predstavil interdisciplinárne orientovaný výskumný program Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV a hovoril o potrebe skúmania byzantsko-slovanskej kultúry na Slovensku v jej historickom vývine. Príspevok doc. Jozefa Kyselicu sa venoval dejinám a vedeckému zameraniu Centra spirituality Východ–Západ Michala Lacka. Doc. J. Kyselica aj moderoval celý priebeh seminára.

Doc. PhDr. Peter Žeňuch, CSc., predstavil koncepciu výskumu a spracovania cyrilských a latinských pamiatok viažucich sa k byzantsko-slovanskému obradu na Slovensku a hovoril tiež o ich sprístupňovaní v rámci edície *Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae*. Mgr. Svorad Zavarský informoval účastníkov seminára o práci na príprave kritického vydania latinského historicko-polemického spisu Martina Sentivániho SJ o únii, ktorý bude uverejnený v spomenutej edícii. Nové a cenné poznatky vo svojom referáte priniesol doc. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD., ktorý vypracoval inventár fondu *Graeci ritus* Arcibiskupského archívu v Košiciach.

Každý z príspevkov prof. ThDr. Cyrila Vasiľa SJ, Mgr. Andreja Škovieru a Antona Semeša určitým spôsobom priblížil duchovnú orientáciu byzantskej tradície na našom území. C. Vasiľ predstavil taliansky asketický spis biskupa De Camellis, ktorý je cenným prameňom pre poznanie spirituality tohto významného predstaviteľa grécko-katolíckej cirkvi u nás. Základnú analýzu spisu uzatvoril prof. Vasiľ konštatovaním, že dielo nevykazuje žiadne znaky východnej duchovnosti. A. Škoviera sa detailne zaoberal obradovými spismi, ktoré vznikli na území Veľkej Moravy počas pôsobenia sv. Cyrila a Metoda. Veľkomoravskú polemiku porovnal so situáciou v Bulharsku a poukázal na vysokú úroveň cyrilometodovskej misie. A. Semeš ponúkol alternatívny historický pohľad na pôvod byzantskej tradície na Slovensku.

Mgr. Tomáš Majda, ThD., systematicky poukázal na akulturačné procesy, ktoré v minulosti vplývali na vývin uhorských Rusínov. Ukázalo sa, že ide o dôležité faktory, ktoré treba zohľadňovať pri výskume a interpretácii našich cyrilských pamiatok. Príspevok Mgr. Jaroslava Coraniča, PhD., sa venoval otázke maďarizácie gréckokatolíckej cirkvi v Prešovskom biskupstve v oblasti kultúry, školstva, administratívy a náboženského života v rokoch 1867–1918. J. Coranič prišiel k záveru, že veriaci dokázali odolávať maďarizačnému tlaku vďaka byzantsko-slovanskému obradu a Prešovskému slovanskému jazyku.

Opierajúc sa o výsledky výskumu naratívnych textov zozbieraných S. Camblom a V. Hnatukom poukázala Mgr. Katarína Žeňuchová na multietnický a multikonfesionálny charakter obyvateľstva východného Slovenska. Aj ľudová próza je dôležitým prameňom pre skúmanie prostredia, ktoré bolo recipientom cirkevno-slovanskej kultúry.

Príspevok Mgr. Dávida Panczu, PhD., priblížil hudobnú kultúru cirkvi byzantsko-slovanského obradu. Autor analyzoval dva rukopisné imologá umiestnené v Univerzitnej knižnici v Bratislave. Nápisy karpatského typu porovnal s približnými hudobnými pamiatkami.

Referáty sprevádzala živá diskusia o nastolených otázkach. Napr. v súvislosti s príspevkom D. Panczu prítomní konštatovali, že v budúcnosti bude potrebné ustáliť terminológiu späť s hudobným prejavom byzantsko-slovanského obradu na našom území.

Svorad Zavarský

Správa z medzinárodnej vedeckej konferencie Slovensko-ukrajinské vzťahy v oblasti histórie, kultúry, jazyka a literatúry (23.-25. jún 2006)

Jedným zo sprievodných podujatí 52. slávností kultúry Rusínov-Ukrajincov Slovenska vo Svidníku bola aj medzinárodná vedecká konferencia venovaná slovensko-ukrajinským vzťahom v oblasti histórie, kultúry, jazyka a literatúry. Organizátori vedeckého podujatia (Slovenské národné múzeum – Múzeum ukrajinsko-rusínskej kultúry vo Svidníku, Katedra ukrajistiky Filozofickej fakulty PU v Prešove, Slovensko-ukrajinský inštitút humanitných iniciatív, Užhorodská národná univerzita, Zväz Rusínov-Ukrajincov Slovenskej republiky) si takýmto spôsobom chceli pripomenúť aj 50. výročie vzniku najstaršieho múzea etnických minorít na Slovensku – Múzea ukrajinsko-rusínskej kultúry vo Svidníku. Konferencia sa konala za účasti veľvyslankyne Ukrajiny na Slovensku Inny Ohnivecovej, pod záštitou ministra kultúry SR, predsedu Prešovského samosprávneho kraja a primátora mesta Svidníka.

Počas plenárneho zasadnutia si účastníci konferencie vypočuli dva referáty. Príspevok Michala Daniláka mapoval vzťahy Slovákov a Rusínov-Ukrajincov na pozadí historicko-spoločenských udalostí 19. a 20. storočia. Problematika osobných mien obyvateľov východného Slovenska a zakarpatskej oblasti dnešnej Ukrajiny rezonovala v príspevku ukrajinského lingvistu Pavla Čučku. Vzhľadom na širšie interdisciplinárne zameranie konferencie ďalšie vedecké vystúpenia prebiehali v štyroch sekciách – historickej, kulturolologickej, literárnovednej a jazykovednej. V našej správe priblížime rokovanie v jazykovednej a kulturolologickej sekcii.

Podložíím úvah Mikuláš Šteca v príspevku *Церковнослов'янська мова як складова частина духовної культури населення південно-східних Карпат* bolo zdôraznenie neadekvátnosti pohľadu na cirkevnú slovančinu ako na mŕtvý jazyk. Keďže mŕtvý jazyk sa nemôže meniť, uskutočnené vývinové zmeny vyvracajú tvrdenie o cirkevnej slovančine ako o mŕtvom jazyku. „Яка буде доля церковнослов'янської мови як невід'ємної складової частини духовної культури не тільки населення південно-східних Карпат, але й усього слов'янства, буде залежати від ставлення ієрархів східних церков до цього феномена.“

Potreba slovensko-ukrajinského slovníka, jeho príprava a problémy, ktoré autorský kolektív musí v rámci jeho prípravy vyriešiť – to sú základné tézy, na ktoré sa v príspevku *Лексикографічні параметри словацько-українського словника* zamerala Svitlana Pachomova. Ako sa v terajšom štádiu práce na slovníku ukazuje, zvýšenú pozornosť treba venovať predovšetkým problematike polysémantických slov (napr. slovo *bazén* má v slovenčine jeden význam, v ukrajínčine tri významy), bezekvivalentnej lexike, zachytávajúcej špecifické javy kultúry (napr. odzemok, parenica) či problému syntetizmus verzus analytický spôsob pomenovania.

Východiskom uvažovaní Júlie Dudášovej-Kriššákovej v príspevku *Fonologický systém spisovnej slovenčiny a ukrajínčiny z typologického hľadiska* bola myšlienka o inkompatibilite polytónie jazykov a konsonantnej mäkkostnej korelácie. Nadväzujúc na A. Isačenka, R. Jakobsona (prítomnosť/neprítomnosť prozodických fonologických dištinkčných vlastností, prítomnosť/neprítomnosť konsonantickej mäkkostnej korelácie vo fonologickom systéme jazyka), tak jazykovedkyňou vytvorený konfrontačný opis priniesol typologickú analýzu fonologických systémov dvoch geneticky približných slovanských jazykov.

Problematika archaických a ukrajinsko-slovenských interferenčných javov, uplatnených vo fonologickom a morfológickom systéme sotáckych nárečí severovýchodného Zemplína (vyznačujúcich sa okrajovou polohou na slovensko-ukrajinskom a západoslovensko-východoslovenskom pomedzí), bola obsahovou náplňou príspevku Viery Kováčovej *Образ словенско-українських мовних зв'язків в сотацьких діалектах северовісхідного Земпліна*. Pri charakteristike bol primárne zohľadnený aspekt teritoriálneho rozšírenia príslušných jazykových javov vo vnútornej diferencovanom sotáckom areáli.

Vokalizácia predložiek v spisovnej slovenčine a ukrajínčine v širšom slovanskom kontexte sa stala predmetom výskumu a následne i témou rovnomenného príspevku Marty Vojtekovej. V medzijazykovom porovnaní do popredia vystúpila protichodná skutočnosť – spisovná ukrajínčina sa na jednej strane prejavuje ako konsonantický typ jazyka (menší počet vokalizovaných predložiek), na druhej strane sa v nej prejavuje tendencia odstraňovať spoluhláskové skupiny (napr. zmenu predložky *v* na *u*).

Ukrajinské nárečia na východnom Slovensku z hľadiska stavu ich doterajšieho výskumu i perspektívy ďalšieho skúmania načrtol príspevok dvojice autoriek Lenky Beňkovej a Marty Beňkovej *Українські говори Східної Словаччини в світлі дотеперішніх і майбутніх досліджень*. Образ ukrajinských nárečí východného Slovenska bol vytvorený prostredníctvom prezentácie a konfrontácie príslušnej odbornej literatúry.

Potrebu ďalšieho výskumu slovenských nárečí na Zakarpatskej Ukrajine i mladšou generáciou dialektológov zdôraznil vo svojom vystúpení Štefan Lipták (*K výsledkom výskumu lexiky slovenských nárečí na Zakarpatskej Ukrajine*). Napriek náročnosti terénneho výskumu dialektov jestvujúcich mimo súvislého slovenského územia doterajší výskum priniesol zaujímavé poznatky o jazykovej stavbe týchto dialektov (vrátane hlbšieho poznania ich lexikálnej stránky), odborná verejnosť má možnosť bližšie sa oboznámiť s výsledkami výskumu

prostredníctvom publikovaných výstupov z konferencií, odborných seminárov či slavistických zjazdov.

Vystúpenia kulturologickej sekcie spájala problematika slovensko-ukrajinských kontaktov na úrovni výmeny kultúrnych hodnôt. Historik umenia Vladislav Grešlík v príspevku *Иконы у фондах Музею українсько-руської культури в Свиднику* informoval poslucháčov o bohatej a vzácnjej zbierke ikon vo fondoch svidníckeho múzea, ktorá prezentuje vývoj ikonopiseckého umenia 16.-18. storočia. V predstavovanom súbore ikon sa ochraňujú najstaršie a najcennejšie zbierkové exponáty SNM – Múzea ukrajinsko-rusínskej kultúry vo Svidníku. Zaujímavým doplnením vystúpenia V. Grešlika bola ja sama prehliadka zbierky ikon v Galérii Dezidera Millyho vo Svidníku. Problematika ikonopiseckého umenia sa pertraktovala aj v príspevku Juraja Langeru (Hodegetria z Nagórzan a interetnické kultúrne prúdy v stredných Karpatoch). Chrámovej architektúre Lemkov na Zakarpatsku bol venovaný referát ukrajinského bádateľa Mychajla Sirochmana *Лемківські церкви Закарпаття*.

Mychajlo Prijmyč z Ukrajiny priblížil audióriu epochu mukačevského biskupa Andreja Bačinského a zdôraznil jeho podiel na rozvoji kultúrneho a umeleckého života na spravovanom území. Lubicia Babotová predniesla prehľad slovensko-ukrajinských kontaktov v oblasti kultúry a literatúry reflektovaných na stránkach Naukového zborníka Muzeja ukrajinsko-rusynskoj kultury vo Svidníku. Zuzana Džupinková a Mária Nachajová vo svojich vystúpeniach priblížili bibliografiu ukrajínk a vedeckých prác venovaných problematike Ukrajincov-Rusinov vo fondoch Štátnej vedeckej knižnice v Prešove.

Bohato zastúpený bol tematický okruh referátov, ktorý sa dotýkal ľudovej slovesnej kultúry a ľudových obyčajov. Nadežda Varcholová sa zamerala na demonologický obraz ženy vo folklórnych prejavoch na slovensko-ukrajinskom pomezí, Jozef Varchol nadviazal na problematiku folklóru príspevkom *Полазник в народних звичаях в регіоні Карпат*. Poukázal na niektoré osobitosti a funkcie postavy polazníka, ktorá je spojená s predvianočným a vianočným výslovním. Motív smrti zbojníka v slovenských a ukrajinských rozprávaniach o Jánošíkovi spracoval Ivan Seňko (Ukrajina).

Referenti kulturologickej sekcie neobišli ani také oblasti kultúry, akými sú divadlo a hudba. Oľga Hricáková, prvá riaditeľka Múzea ukrajinsko-rusínskej kultúry vo Svidníku, podrobne mapovala činnosť hudobno-dramatických súborov a vyzdvihla ich podiel na propagácii ukrajinských operných a operetných diel v slovenských profesionálnych a amatérskych divadlách. Nadija Hufajeva predniesla príspevok *Рудименти музичної архайки в аерофонічній музиці Карпат України і Словаччини*.

Dva príspevky v podobe prezentácií uzatvorili rokovanie v kulturologickej sekcii. Peter Žeňuch predstavil výskum zameraný na zbieranie a vydávanie cyrilských rukopisných pamiatok z územia východného Slovenska. Informoval o cyrilských rukopisoch nájdených na východnom Slovensku, ktoré sú v digitalizovanej podobe súčasťou databázy rukopisných pamiatok v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV. Katarína Žeňuchová sa zaoberala problematikou ľudovej prózy zo zbierok slovenského jazykovedca Samuela Cambla a ukrajinského bádateľa Volodymyra Hnatuka.

Vedecká konferencia okrem hlavného posolania – predstaviť a odovzdať vedeckej verejnosti najnovšie výsledky výskumu slovensko-ukrajinských vzťahov na rozličných úrovniach – mala aj bohatý kultúrno-spoločenský program. Organizátori vedeckého podujatia pripravili množstvo sprievodných kultúrnych akcií, prehliadok múzejných expozícií a skanzenu i folklórno-národopisný program.

Viera Kováčová – Katarína Žeňuchová

Stopädesiat rokov od narodenia Sama Cambla (význam jeho diela v rozvoji slovenskej vedy a kultúry)

Po viacerých úspešných vedeckých podujatiach venovaných okrúhlym výročiam osobností slovenskej vedy (Pavol Dobšinský, Ján Stanislav) sa Slavistický ústav Jána Stanislava SAV spolu s Maticou slovenskou a Obecným úradom v Slovenskej Lupči podujal organizačne zastrešiť aj interdisciplinárnu vedeckú konferenciu *Stopäťdesiat rokov od narodenia Sama Cambla*. V dňoch 24.-26. októbra 2006 sa v Slovenskej Lupči, v rodisku Sama Cambla, stretli slovenskí jazykovedci, slavisti, historici, archeológovia a folkloristi, aby si na vedeckej konferencii pripomenuli 150. výročie jeho narodenia.

Po úvodných slovách univerzitného profesora Jána Doruľa a starostu Slovenskej Lupče Ing. Petra Lakomčíka pokračovala konferencia vedeckými vystúpeniami. Vzhľadom na široký rozsah vedeckého diela Samuela Cambla bolo obsahové zameranie podujatia rozdelené do viacerých tematických okruhov.

Prvý blok referátov sa niesol v znamení teoreticko-metodologických východísk jazykovedného diela Samuela Cambla v hodnotiace-porovnávacích reláciách. Ján Doruľa poukázal na Camblove výklady dejín slovenského jazyka prezentované v diele *Slováci a ich reč*. Camblovu teóriu o pôvode slovenčiny analyzoval Pavol Žigo. Júlia Dudášová-Kriššáková prostredníctvom komparácie názorov Sama Cambla s dielom viacerých poľských lingvistov (M. Gumplovicz, E. Radzikowski, A. Kucharski) upozornila na silný vplyv Camblovej teórie o pôvode východoslovenských nárečí. Katarína Muziková sa zaoberala miestom Camblovej pravopisnej príručky *Rukoväť spisovnej reči slovenskej* v kontexte dejín spisovnej slovenčiny. Komparačný pohľad na zakladajúce osobnosti slovenskej a bieloruskej jazykovedy S. Cambla a Ja. F. Karského predniesla Ivana Džundová.

S. Cambel a výskum užských nárečí na východnom Slovensku (Štefan Lipták), Samo Cambel a nárečia Slovákov na Zakarpatskej Ukrajine (Ladislav Bartko) reprezentovali základné témy dialektologického okruhu konferencie. Adriana Ferenčíková sa zaoberala vyjadrením časových podradovacích väzieb v tvorbe G. K. Zechentera Laskomerského, rodáka Samuela Cambla. Jazyk a syntaktické vyjadrenia časových vzťahov v diele G. K. Zechentera Laskomerského konfrontovala autorka príspevku s jednotlivými syntaktickými spôsobmi vyjadrenia časových vzťahov v Camblovej Rukoväti spisovnej

reči slovenskej. Camblove názory o jazyku americkoslovenskej tlačie prezentoval Ivor Rípk a.

Súbor príspevkov s historickou tematikou možno rozdeliť do dvoch okruhov. Prvý okruh zastupoval referát Milana Podrimavského, ktorý sa pokúsil o objektívny pohľad na spoločensko-politické účinkovanie Samuela Cambla v slovenskom emancipačnom procese na prelome 19. a 20. storočia. Peter Žeňuch pomohol nahliadnuť do osobných zámerov a zmysľania Sama Cambla prostredníctvom jeho veršov, ktoré napísal počas výskumných ciest po východnom Slovensku. Dejiny Slovenskej Ľupče, rodiska Samuela Cambla, sa stali tematickým základom druhého okruhu. Marián Skladaný upriamil pozornosť na historické a archívne pramene dokumentujúce spor o hranice Ľupčianskeho panstva v polovici 16. storočia, Teodor Kaliský predstavil dejiny Slovenskej Ľupče spolu so základnou jazykovou a etnografickou charakteristikou Ľupčianskeho regiónu. Na tieto príspevky nadviazal Peter Mosný a poznatky z obdobia najstarších dejín Slovenskej Ľupče doplnil o výsledky archeologických výskumov.

Hodnotným zápisom ľudových rozprávání pochádzajúcich z dialektologického výskumu Samuela Cambla z hľadiska folkloristicky bol venovaný posledný tematický blok konferencie. Na miesto Camblovej zbierky folklórnych textov v dejinách slovenskej folkloristiky upozornil Ján Michálek. Naznačil základné vývinové tendencie rozprávačskej tradície na východnom a strednom Slovensku, ktoré prezentuje Camblova zbierka textov. Jednotlivé atribúty Camblovej zberateľskej metódy z hľadiska dialektologického a folkloristického výskumu charakterizovala Katarína Žeňuchová. Na základe textologickej komparatívnej analýzy sa pokúsila načrtnúť základné princípy editorskej úpravy rukopisných záznamov S. Cambla. Viera Gašpariková vo svojom vystúpení poukázala na to, že slovenská folkloristika doteraz nevenovala Camblovej zberateľskej práci dostatočnú pozornosť. Na pozadí folklórnych prozaických textov tzv. wollmanovskej zberateľskej akcie sa Viera Gašpariková pokúsila načrtnúť neskorší vývin rozprávání zapisaných S. Camblom.

Okrem odborného zamerania mala konferencia bohatý kultúrno-spoločenský rozmer. Žiaci Základnej školy v Slovenskej Ľupči pod vedením svojich učiteľov pripravili slávnostnú akadémiu na počesť Samuela Cambla, o hudobnú zložku sa postarali žiaci Základnej umeleckej školy a Konzervatória Jána Levoslava Bellu v Banskej Bystrici. Celkový sviatočný ráz podujatia umocnil aj slávnostný akt premenovania Ľupčianskej základnej školy na Základnú školu dr. Sama Cambela, ktoré bolo spojené s odhalením busty S. Cambla v budove školy.

Katarína Žeňuchová

Medzinárodné etymologické sympóziu m v Belehrade

V dňoch 5. až 7. septembra 2006 sa v Belehrade uskutočnilo medzinárodné vedecké sympóziu m pod ná-

zvom *Словенска етимологија данас*, ktoré usporiadal Ústav srbského jazyka Srbskej akadémie vied a umení (SANU). Podujatie slávnostne otvorili zástupcovia vedenia SANU a Ústavu srbského jazyka (P. Palavestra, N. Stipčević, S. Miloradovićová, A. Loma), ktorí vo svojich vystúpeniach poukázali na dôležitosť etymológie ako vedeckej disciplíny a priblížili účastníkom sympózia tradície aj súčasný stav etymologického výskumu v Srbsku.

V rámci vlastného vedeckého programu podujatia odznelo 37 referátov (dodajme, že boli prednesené v 8 jazykoch – okrem slovanských jazykov aj po anglicky a po nemecky), ktorých autori pôsobia v 13 európskych krajinách. Tematické spektrum prezentovaných príspevkov možno plným právom označiť ako široké, odrážajúce mnohoaspektovosť a komplexnosť etymologického výskumu.

Na úvod sa zmienime o dvoch prehľadových referátoch, ktorých autori sa pokúsili o zhodnotenie doterajšej výskumnej činnosti v niektorých oblastiach slovenskej etymológie. J. Reinhart (Viedeň) predniesol bilanciu etymologických výskumov staroslovenskej a cirkevnoslovanskej lexiky, najmä v súvislosti s prácami na brnianskom *Etymologickom slovníku jazyka staroslověnského*. Aktuálnemu stavu ruskej etymológie a možnostiam jeho lexikografickej prezentácie bol venovaný referát A. Je. Anikina (Novosibirsk); podľa autora v súčasnosti už nie je adekvátne uvažovať o aktualizovanom vydaní klasického etymologického slovníka ruštiny od M. Vasmera a je vhodnejšie pristúpiť k spracovaniu nového syntetického diela.

Vlastným *raison d'être* etymologického bádania je objasňovanie pôvodu slov; na belehradskom sympóziu boli prezentované viaceré nové etymologické interpretácie. Okrem praslovanských lexém **čajati* (L. V. Kurkinová, Moskva), **město* (Ž. Ž. Varbotová, Moskva), **pachati* „orať“ (C. LeFeuvre, Strasbourg), **trupъ* (A. K. Šapošnikov, Moskva) sa pozornosť venovala aj rôznym výrazom z jednotlivých slovanských jazykov: Tak napr. P. Valčáková (Brno) predložila novú interpretáciu staroslovianskeho substantíva *ПОКРЪЖИ*, doloženého v spojení *ХЛѢБЮТЬ ПОКРЪЖИ* „ψωμὸς ἄρτου“, a M. Vučkovićová (Belehrad) analyzovala z hľadiska pôvodu srbský argotizmus *уззату* „piť“. Viacerí účastníci sympózia sa zamerali na etymologizáciu slovenskej nárečovej lexiky: M. Pižurica (Nový Sad) predniesol nové výklady niektorých výrazov z nárečí Čiernej Hory a T. Todorov (Sofia) interpretoval z hľadiska pôvodu niekoľko bulharských dialektizmov; ak A. Loma (Belehrad) analyzoval niektoré srbské nárečové archaizmy v širšom baltoslovanskom kontexte, L. Králik (Bratislava) pre zmenu korigoval etymologické interpretácie viacerých slovanských výrazov, pre ktoré sa v staršej literatúre rekonštruovali už praslovanské etymóny, hoci tu ide skôr o novšie prevzatia z cudzích jazykov, resp. o nárečové fonetické varianty domácich lexém s inou etymologickou charakteristikou.

Pre etymologický výskum je dôležité aj štúdium čiastkových lexikálno-sématických skupín slovnej zásoby. Účastníci sympózia venovali pozornosť praslovanskej ornitonymii (Ch. Dejkovová, Sofia) a srbsko-chorvátskej fytonymii (M. Kalezićová, Belehrad), ale aj

segmentácii roku na kratšie obdobia u Slovanov (A. Šivicová Dularová, Lubľana), sémantickej motivácii slovanskej lexiky vyjadrujúcej negatívne hodnotenie vonkajšieho vzhľadu (M. Jakubowiczová, Krakov) či výrazom označujúcim škodoradosť v európskych jazykoch (H. Karlíková, Brno). Širšiu kultúrnu, resp. historickú dimenziu mali aj referáty o macedónskych nárečových označeniach dúhy (V. Sofronievski, Skopje) a o výraze *БРАПЪ*, známom z administratívnych písomností stredovekého Bulharska (14. stor.), ktorý T. Lekovová (Neapol) interpretovala ako označenie strážcu pevnosti, resp. veže. Do tejto skupiny možno napokon zaradiť aj tri etnolingvistiky orientované príspevky: S. M. Tolstaja (Moskva) analyzovala sémantiku reflexov praslovanského **slěpъ* v slovanských jazykoch s dôrazom na jej implikácie pre etymologickú interpretáciu tohto výrazu, Je. L. Berezovičová (Jekaterinburg) sa zamerala na slovanské xenoným (v autorkinej koncepcii ide o sémantické deriváty na základe etnoným a toponým, motivované zovšeobecnenými predstavami o cudzích národoch a krajinách) a T. Zajkovskaja (Nikózia) názorne ilustrovala špecifiká výskumu lexiky súvisiacej s ľudovým zvykoslovím, ktorý sa nemôže obmedzovať iba na čisto lingvistickú analýzu príslušných výrazov, ale musí zohľadňovať aj širší extralingvistický kontext ich fungovania.

Metodologicky podnetný bol i referát M. Furlanovej (Lubľana) o interpretačných možnostiach, aké prináša pre slovanskú etymológiu „nadjazyková“ rekonštrukcia slovotvorných hniezd, neraz umožňujúca objasniť aj výrazy, ktoré zostávajú v jednotlivých slovanských jazykoch izolované. Potenciál hniezdovej rekonštrukcie prakticky ilustrovali referáty J. Vlajicovej Popovičovej (Belehrad) o reflexoch praslovanského **ko-titi*, **katiti* a ich derivátov v južnoslovanských jazykoch a M. Bjeletičovej (Belehrad) o srbsko-chorvátskom spojení *ni(t) piri*, *ni(t) viri* „nerastie“, „pri ktorého výklade autorka vychádzala z formálno-sémantického paralelizmu príslušných slovesných hniezd. Blízkej slovotvornej problematike bol venovaný aj príspevok I. Janýškovej (Brno) o výrazoch s nadbytočnou, resp. neetymologickou záporovou časticou *ne-*.

Zaujímavý pohľad na možné styčné body medzi etymológiou a historickou syntaxou indoeurópskych jazykov prezentovala J. Grkovičová Majorová (Nový Sad), ktorá vo svojom referáte využila niektoré podnety zo sféry prototypovej a kognitívnej sémantiky. Hlbšiu indoeuropeistickú dimenziu mal aj príspevok V. Stanišiča (Belehrad) o zhodách v reflexoch indoeurópskych slabíkových sonantov medzi slovanskými a baltskými jazykmi a albánčinou.

Na otázky jazykových kontaktov sa zameralo niekoľko autorov, ktorí skúmali z tohto aspektu jazyky juhovýchodnej Európy. M. Mitu (Bukurešť) si všimol rumunské slavizmy, ktorých východiskom sa stali slovanské flektívne formy (napr. nepriame pády substantív, prítomné či imperatívne tvary sloves a pod.). V. Zajkovskij (Nikózia) poukázal na náročnosť štúdia prevzatí v balkánskom areáli, kde treba neraz počítať so zložitou interakciou rôznych jazykov; so záujmom účastníkov sympózia sa stretla i jeho informácia o súčasnom stave i možnostiach výskumu slovanských dialektov v Grécku. Problematika

turcizmov v balkánskych jazykoch bola zastúpená dvoma referátmi: D. Borisovová (Sofia) analyzovala balkánske reflexy tureckého *harç* „výdavky, poplatky a pod.“ a S. Petrovičová (Belehrad) prezentovala na lexike srbských nárečí fenomén slovansko-tureckej etymologickej homonymie.

Samostatný blok bol venovaný etymológii zemepisných názvov. Zatiaľ čo L. Dimitrovová Todorovová (Sofia) ilustrovala svojím referátom o niektorých bulharských miestnych názvoch zložitost' serióznej etymologickej analýzy archaických toponým, A. F. Žuravľov (Moskva) si všimol prejavy „bezproblémovej“, avšak nekompetentnej pseudoetymologizácie miestnych názvov na heraldických znakoch ruských miest (napr. mesto Starica má v znaku starenu s barlou, hoci jeho názov vznikol na základe apelatíva *смапуца* „staré riečisko“ a pod.). Tému príspevku Ch. Symeonidis (Solún), ktorý vzhľadom na autorovu neprítomnosť predniesol V. Zajkovskij, boli novogrécke zemepisné názvy s komponentom *Анто-, Арто-*, podľa autora reflektujúcim slovanské **l'uto-*. Aj pre slovakistiku môžu byť zaujímavé nové pokusy o objasnenie pôvodu hydroným *Hornád* a *Poprad*, s ktorými vystúpili R.-P. Ritter a W. Sowa (obidvaja Krakov).

Počas sympózia sa takisto uskutočnilo pracovné zasadnutie Etymologickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov, ktorého hlavnou témou boli aktuálne otázky jej činnosti, súvisiace najmä s prípravou tematického bloku *Aspekty etymologického výskumu* v rámci rokovania slavistického kongresu v r. 2008.

Vedecký program podujatia vhodne doplnila exkurzia do stredovekého kláštora Manasija a k chránenému prírodnému objektu Krupajsko vrelo, ako aj návšteva Ústavu srbského jazyka SANU, kde sa účastníci sympózia zoznámili nielen s históriou a súčasnosťou tohto lingvistického pracoviska, ale aj s práve vydaným 2. zväzkom etymologického slovníka srbciny (*Етимолошки речник српског језика*).

Na záver si dovoľujeme konštatovať, že belehradské etymologické sympóziu splnilo svoj cieľ – prednesené referáty poskytli adekvátny obraz o tom, aká je „slovanská etymológia dnes“, aké výskumné metódy sa v nej využívajú, aké projekty sa v súčasnosti realizujú na rôznych etymologických pracoviskách a pod. Stretnutie zástupcov medzinárodnej etymologickej komunity, prebiehajúce v priateľskom a kolegiálnom ovzduší, utvorilo priestor nielen na plodnú diskusiu a ďalšie prehĺbenie vzájomných vedeckých kontaktov, ale v neposlednom rade aj na operatívnu výmenu odbornej literatúry, bez ktorej si sotva možno predstaviť seriózny etymologický výskum. Za to všetko patrí organizátorom belehradského sympózia náš úprimný obdiv a poďakovanie.

Lubor Králik

35. seminár Záhrebskej slavistickej školy

V dňoch 21. 8.–2. 9. 2006 sa v chorvátskom Dubrovniku konal už 35. seminár Záhrebskej slavistickej školy

pod záštitou Filozofickej fakulty Záhrebskej univerzity. Na slávnostnom otvorení sa všetkým zúčastneným prihovoril prof. Krešimir Bagić, riaditeľ slavistickej školy. Na tohtoročnom seminári privítal 85 slavistov z 27 krajín, ako aj lektorov a profesorov. Slávnostný príhovor predniesla aj predstaviteľka ministerstva školstva a starostka Dubrovníka.

Organizátori slavistickej školy pripravili pre zúčastnených pestrý program pozostávajúci zo seminárov, kurzov, jazykovej prípravy a kultúrnych podujatí. V ranných hodinách prebiehali dva nepovinné semináre, ktoré prilákali záujem mnohých študentov. Prostredníctvom prvého seminára s názvom *Starosloviensky a starochorvátsky jazyk* prof. Mateo Žagar postupne odkrýval tajomstvá chorvátskej hlaholiky a cyriliky a zároveň nám priblížil prácu paleografov. Druhý seminár, zameraný na históriu a kultúru Chorvátska, viedla doc. Ivica Prlenderová. Účastníci slavistickej školy mali možnosť rozvíjať svoje jazykové zručnosti a prehĺbovať znalosti z chorvátskej literatúry a chorvátskeho spisovného jazyka (v chorvátskej lingvistike sa používa termín *standardni hrvatski jezik*) v predpoludňajších paralelne prebiehajúcich kurzoch *Konverzácia I-IV*, *Chorvátska poézia v kontakte so súčasnými literárnymi a kultúrnymi teóriami*, *Renesančná dráma a divadlo*, *Populárna kultúra a chorvátsky román 20. storočia* a *Výzvy spisovného jazyka*. Po povinnom bloku kurzov nasledovali prosemináre v dvoch cykloch. V jazykovednom cykle pod názvom *Jazyk a literárny text* sa počas prvého týždňa predstavili prof. L. Badurina (Jezično raslojavanje i tipovi diskurza), prof. J. Silić (Funkcionalni stilovi i jezik književnosti), prof. K. Bagić (Postoji li jezik fikcije?), prof. D. Škiljan (Semantika figura i tropa), prof. I. Pranjković (Gramatika stilskih figura) a doc. K. Mićanović (Novosti iz jezikoslovnog kroatistike).

Vo svojej prednáške prof. Badurina stavia do protikladu štrukturalizmus a analýzu diskurzu, ktorý má korene v USA. Zatiaľ čo štrukturalizmus sa vyznačuje opisom abstraktnej jazykovej sústavy bez ohľadu na reč, analýza diskurzu ponúka interdisciplinárne prístupy k jazyku, a to prostredníctvom pragmalingvistiky, sociolingvistiky, psycholingvistiky, antropológie a kognitívnych vied. Doménou štrukturalizmu je funkčná štylistika spočívajúca na piatich funkčných štýloch. Opierajúc sa o systémovú funkčnú lingvistiku M. A. K. Hallidaya, vyslovuje Badurina tézu, že jazyk a spoločenský kontext sú v komplementárnom vzťahu a že v centre pozornosti funkčnej lingvistiky stojí text. Diskurz má niekoľko podob. V prvom ponímaní je diskurz predmetom diskurznej štylistiky. Vo vzťahu sa nachádza text a diskurz, textová lingvistika sa prelína s teóriou a analýzou diskurzu. Diskurz sa javí ako dynamická sila jazyka, má podobu procesu. Druhá charakteristika diskurzu sa viaže na komunikačný aspekt. Diskurz sa môže realizovať v písanej i ústnej podobe, môže byť súkromný alebo verejný (napr. politický, sakrálny).

Prof. Silić sa zamerával na funkčné štýly a jazyk literárneho diela. Všimol si tri pojmy: systém – norma – reč. Jazyk ako systém tvorí sústava abstraktného, potenciálneho usporiadania, jazyk ako štandard, ako reč je realizáciou abstraktného usporiadania. Jazyk podlieha norme

a jazyk ako štandard je chápaný ako Coseriov norma. Systém predstavuje to, ako sa môže hovoriť, norma, ako treba hovoriť, a reč, ako sa hovorí. Existuje niekoľko spisovných jazykov (*standardnih jezika*) – ony tvoria identitu spoločnosti, ktorému slúžia. Štokavský systém pozostáva z chorvátskeho, srbského, bosnianskeho a čiernohorského variantu. Kým prvé tri sú sociolingvisticky a sociopoliticky definované, čiernohorský variant nie je sociopoliticky definovaný. Štandardná reč smeruje od systému cez normu k reči. Jazyk má pravidlá ako systém z lingvistického hľadiska, pravidlá ako štandard nadobúda vo svetle sociolingvistiky. Spisovný jazyk (*standardni jezik*) sa vyznačuje variantnosťou, ale je potrebné rozlišovať varianty jazyka ako systému a varianty jazyka ako štandardu. Spisovným jazykom (*standardnim jezikom*) sa hovorí toľkými spôsobmi, koľko je spoločencstiev, ktorým slúži. Jazyk umeleckého diela je individuálny.

V príspevku zamýšľajúcom sa nad otázkou, či jestvuje jazyk fikcie, priblížil prof. Bagić pojem fikcie a ďalej svoj výklad upriamil na tri typy parafrázy: lingvistickú, komentátorskú a literárnu. Lingvistická parafráza sa na úrovni syntaxe realizuje prostredníctvom aktíva a pasíva, v rovine morfolologickej pomocou konverzie, v oblasti lexikografie v rámci definovania jednotlivých hesiel. Komentátorská parafráza predstavuje diskurzívny substrát každého komentára. Nazýva sa aj *explikativna reformulácia* a tvorí „miešaný text“, ktorý sa môže chápať ako amplifikácia (rozširovanie) alebo ako kondenzácia (zužovanie) pôvodného textu. Literárna parafráza sa objavuje v podobe reprodukcie niektorých biblických fragmentov v útvaroch lyriky kresťanského sveta. Našla uplatnenie v básnických textoch (napr. v sonetoch) a pri prepisovaní žalmov.

V príspevku venovanom sémantike figur a trópov prof. Škiljan ponúkol rozličné pohľady na túto problematiku, počnúc ich antickou klasifikáciou na trópy a figúry, ktoré sa ďalej delia na figúry výpovede (úroveň výrazu) a figúry myslenia (úroveň významu). Spôsoby ich tvorenia sú štyri – zamieňanie (per immutationem), zámena poradia (per ordinem), vynechávanie (per detractionem) a dodávanie (per adiectionem). Pokus o lingvistickú klasifikáciu figur a trópov (Škiljan, 1992) zahŕňa priradenie konkrétnych fonologických, morfológických, syntaktických figur a trópov (sémantických figur slov), sémantických figur zloženého znaku, figur jednoduchého znaku, figur zloženého znaku, figur diskurzu a pragmatických figur k spôsobom ich tvorenia – dodávaniu, opakovaniu, vynechávaniu, metabáze, antitéze. Napr. v rámci pragmatických figur spôsobom dodávania vzniká alúzia, opakovaním epifonéma, vynechaním rečnícka otázka, metabázou alegória a apostrofa, antitézou ironia. Sémantika figur a trópov sa zakladá na komponentovej analýze (metafora, metonymia), na kontextovej analýze (ironia) a na situačnej analýze. V závere autor priblížil niektoré figúry a trópy prostredníctvom definícií. Prierez najnovšími jazykovednými publikáciami v oblasti kroatistiky podal doc. K. Mićanović.

Druhý cyklus prednášok pod názvom *Ideológia a „ideologémy“ chorvátskej literatúry* prezentovali L. Rafolet (Novosti iz književne kroatistike), prof. S. Lasić (Počeci hrvatske političke autobiografije), prof. K. Nemeć

(Pravaštvo i hrvatska književnost), prof. M. Tatarin (Držić i Machiavelli), prof. D. Dukić (Osmanizam u hrvatskoj književnosti od 15. do 19. stoljeća), prof. Z. Kravar (Ideološki prijelopi u hrvatskoj književnosti i kulturi u prvoj polovici 20. stoljeća), prof. A. Z. Violećová (Feminizam i postfeminizam u suvremenoj hrvatskoj književnosti). Kulturne alebo historické pozadie mali prednášky doc. I. Prlenderovej (Povijesni i kulturni identitet Dubrovnika), Dr. S. Stojana (Držićevim tragom), Dr. Čorakovej (Dubrovački kulturni krajolik) a prof. L. Č. Feldmanovej (Korčulanska moreška: povijest, ritual, drama).

Konkrétne kontúry nadobudla literatúra a kultúra v podobe divadelných predstavení, koncertov (v rámci Dubrovnických letných hier) či literárnych večerov, počas ktorých predstavili svoju tvorbu známi chorvátski básnici Luko Paljetak, Nikica Petrak, Branko Ćopić, Ivna Bodrožić, Zvonimir Mrkonjić, Delimir Rešicki, Ivica Prtenjača a Arsen Dedić, ktorý obohatil program i niekoľkými šansónmi. Autorské čítania sa konali pri príležitosti uvedenia antológie súčasnej chorvátskej poézie *Ujeha kaosa*, ktorej zostavovateľom je Miroslav Mićanović. Portrét spisovateľa Miljenka Jergovića a pohľad na jeho tvorbu priblížila Jagna Pogačniková prostredníctvom pútavého a dynamického rozhovoru s ním. Počas exkurzií absolvovaných v centre Dubrovnika i v okolí (Cavtat, Elafitské ostrovy, Ston) sprevádzali študentov výklady odborníkov na históriu a kultúru Chorvátska.

Záhrebská slavistická škola preukázala širokospektrálnosť a odbornosť pri sprostredkovaní poznatkov z oblasti jazyka, literatúry, histórie a kultúry študentom z rozličných kútov sveta, dokázala ich zjednotiť cez prizmu chorvátskeho jazyka a umožnila im nahliadnuť do života a mentality dávnych i súčasných Chorvátov.

Monika Franková

Letná škola poľského jazyka a kultúry v Lubline

Štúdium jazyka v jeho domácom prostredí ponúka príležitosť poznávať jeho písomnú i ústnu podobu v „živej“ a prirodzenej komunikačnej situácii. Takúto možnosť ponúkol záujemcom z celého sveta aj letný kurz poľského jazyka a kultúry, ktorý sa uskutočnil v dňoch 10. 7.-12. 8. 2006 na Katolíckej univerzite Jána Pavla II. v Lubline. Lingvistická komparácia slovenčiny a poľštiny ukazuje, že ide o jazyky, ktoré sú síce geneticky (vznikli z pomerne jednotnej prasloviančiny) a geograficky (napr. jazykovozemepisný kontakt východoslovenských nárečí s lechickými nárečiami) blízke, no vyvíjajú sa značne samostatne. Ovplyvňuje to predovšetkým oblasť abstraktného a odborného vyjadrovania, no odlišnosti sa objavujú aj v bežnej komunikácii. Takáto motivácia k štúdiu poľského jazyka otvára celý rad zaujímavých otázok etymologického či dialektologického charakteru.

Nie je to však jediný dôvod, pre ktorý sa mnohí účastníci jazykového kurzu (z Rakúska, Holandska, Ta-

lianska, Francúzska, Írska, Švédska, Japonska, Afriky a i.) rozhodli študovať poľštinu. Niektorí cez jazyk hľadali svoje rodinné korene, osobnú identitu. Ďalší cez jeho lepšiu znalosť chceli hlbšie spoznať históriu či mentalitu kultúry, ktorá ich mohla niečím vnútorne obohatiť. Pre mnohých bol v tomto smere kurz poľského jazyka určitým katalyzátorom. Nemalou mierou k tomu prispeli lekcie, prednášky i výlety, ktoré pre účastníkov kurzu Letná škola poľského jazyka a kultúry v Lubline organizovala. Lekcie v predpoludňajších hodinách boli venované predovšetkým štúdiu gramatických javov poľštiny so zreteľom na všetky jazykové roviny. Prebiehali v niekoľkých (maximálne) desaťčlenných skupinách, ktoré sa odlišovali úrovňou a zameraním. Študenti, ktorí mali záujem o intenzívny alebo veľmi intenzívny kurz, mohli sa zúčastňovať konverzácií, ale aj individuálnych lekcí, v popoludňajších hodinách.

Predmetom prednášok boli aj otázky spoločensko-politicko-kulturného života v Poľsku, pričom každá téma odznela v jazyku poľskom i anglickom. Išlo o bohatú informatívny i esejisticko-reflexívny prienik do oblasti národných dejín, umenia, jazyka, politiky i ekonomiky, ktorý mohol pokryť širokú škálu záujmov poslucháčov rôznych odborných i osobných zameraní. Vstupom do tohto bohatého záberu poznatkov bola prednáška dr. hab. Piotra Gutowského o histórii Katolíckej univerzity v Lubline (KUL), ktorá bola založená v roku 1918 a ktorá počas komunistického režimu bola jedinou súkromnou školou v celom východnom bloku. V rokoch 1954-1978 tu pôsobil Karol Wojtyła (od roku 1978 Svätý Otec Ján Pavol II.). Ako ukázal výklad dr. Pawła Krasa, existencia školy takéhoto charakteru je jedným z mnohých prejavov dlhodobého christianizačného procesu Poľska, ktorý má svoje korene už v roku 966, keď Mieszko I. prijal krst. V súčasnosti má krajina 95% obyvateľov rímsko-katolíckeho vierovyznania (svojou rozlohou je v európskom kontexte na deviatom mieste). V rozmedzí týchto dvoch časových období Poľsko prešlo viacerými politickými systémami, povstaniami, revolúciami, vojnami (séria prednášok prof. dr. hab. Adama Ziółkowského), ktoré zanechali v mnohých ľudských stopy. Medzi takých patrili aj poľskí židia (výklad prof. dr. hab. Moniky Adamczyk-Garbowskej), ktorí pred rokom 1939 tvorili 10% celkového obyvateľstva (3,5 milióna).

Pohnuté dejiny národa sa odrážali i v jeho jazyku, ako o tom svedčia propriá *Sandomierz*, *Kazimierz*, *Stanisław*, *Bolesław* a i. Dr. Agnieszka Karolczuková tieto slová uviedla ako vhodný historicko-lingvistický materiál, ktorý nahrádza nedostatok zachovaných textov z najstaršieho obdobia poľštiny. Jazyk však odráža aj vplyvy iných kultúr. Prejavuje sa to napríklad v súčasnosti pri modifikácii anglického slova *sorry* do poľského jazykového systému (*sorki*). Nemalou mierou k otvorenosti poľskej spoločnosti zahraničiu prispieva aj vstup krajiny do Európskej únie 1. 5. 2004 (tému priblížila dr. Agnieszka Rybczyńska). Otvárajú sa nové možnosti pre podnikateľov, export a dochádza k zmenám v ekonomike krajiny (prednášal dr. Jerzy Kowalski) i na politickej scéne (vo svojich prednáškach objasnil dr. Hubert Łaskiewicz a prof. dr. hab. Zbigniew Zaleski). Dvanásť storočí vo vývoji Poľska prináša so sebou diela vysokých umeleckých kvalít, ktoré prekračujú geogra-

ficko-kultúrne hranice krajiny. Príkladom je romantický skladateľ F. Chopin, ktorý v novembri 1830 navždy opustil Poľsko a odišiel do Paríža (prednášal dr Miroslaw Filipowicz). Aj poľská literatúra (výklady prof. dr Michała Miłośa) mala svojich vrcholných predstaviteľov vo všetkých európskych umelecko-historických smeroch od stredoveku až po súčasnosť. Dnes sa na kultúrnej scéne v Poľsku stretávame s ďalšími novými tvorcami, a to vo všetkých umeleckých druhoch. Ilustratívno-teoretický prierez niektorými z nich priniesla séria stretnutí s dr. Zofiou Kolbuszewskou, ktorá upozornila na kľúčových autorov súčasného poľského výtvarného umenia (A. Szapocznikow, J. Lebenstein, J. Nowosielski a i.), filmu (T. Begiński a i.), ale aj hudby (S. Soyka, M. Grechuta a i.).

K poznávaciemu i relaxačnému charakteru letnej školy prispeli výlety do Varšavy, Krakova, Kazimierza Dolného a iných bližších či vzdialenejších miest, ktoré sa vyznačujú bohatou minulosťou, kultúrnymi pamiatkami či inými turistickými zaujímavosťami. Spolu s kurzmi vo Varšave a Krakove bola i tohtoročná lublinská letná škola vhodnou príležitosťou lepšie poznávať tento pre Slovákov relatívne blízky západoslovanský jazyk. Aj takto môžeme, parafrázujúc slová z básne K. Wojtyły („Keď naokolo hovoria jazykmi ...“, 1974; preklad V. Kovalčík), odкрыť tajomstvo myšlienky, uzavretej v srdci našej vlastnej reči.

Katarína Pekariková

VASIE, C. – ŽEŇUCH, P.: Cyrilské rukopisy z východného Slovenska: Slovenskí gréckokatolíci, vzťahy a súvislosti. Monumenta Byzantino-Slavica et Latina Slovaciae. Vol. I. Roma – Bratislava – Košice : Pontificio Istituto Orientale, Slavistický kabinet SAV, Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lacka. 2003. 457 s.

Gréckokatolícka cirkev na Slovensku má hlboké korene a bohatú tradíciu. Bolo len otázkou času, kedy sa objavia prvé pokusy spracovania jej dejín, respektíve predstavenia jej hodnôt aj v inom ako obradovom kontexte. Publikácia *Cyrilské rukopisy z východného Slovenska: Slovenskí gréckokatolíci, vzťahy a súvislosti* je čiastkovým zverejnením výsledkov výskumu, ktorému sa venuje Slavistický ústav Jána Stanislava SAV v Bratislave v spolupráci s Pápežským východným ústavom v Ríme a Centrom spirituality Východ–Západ Michala Lacka v Košiciach. Ponúka prehľad doteraz nepreskúmaných cyrilských rukopisných pamiatok objavených na území východného Slovenska. Dvojité autorstvo prezrádza členenie knihy na dve časti, ktoré prinášajú dvojaké informácie o gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. Zložitá problematika cyrilských rukopisov by mohla byť nezrozumiteľná, preto je výskumná časť projektu podporená faktografickými údajmi, ktoré predstavujú spoločnosť gréckokatolíckej cirkvi v širšom kontexte.

Úvodná časť *Slovenskí gréckokatolíci, vzťahy a súvislosti*, ktorej autorom je Cyril Vasiľ, prináša základné fakty o gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku od jej začiatkov až po súčasnosť. Pokúša sa definovať nielen jej úlohu, ale aj miesto v cirkevnom živote slovenského ľudu. Gréckokatolícka viera sa opiera o cyrilo-metodskú tradíciu, jej podstatou je byzantský duchovný a liturgický prejav v zrozumiteľnom jazyku. Prečo a kde sa rozvíjala gréckokatolícka tradícia na Slovensku? Práve na túto otázku z každého pohľadu odpovedá autor vo svojom texte. Periodizácia dejín, významné medzníky historického vývinu, či najvýraznejšie osobnosti gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku – toto všetko môžeme nájsť v štyroch základných kapitolách prvej časti: *Slovenskí gréckokatolíci, vzťahy a súvislosti; Od úsvitu kresťanstva po Užhorodskú úniu (863-1646); Od Užhorodskej únie po kánonické erigovanie Prešovskej eparchie (1646-1716) a Novšie dejiny gréckokatolíckej cirkvi*. Prehľadné členenie na podkapitoly s výstižnými názvami uľahčuje orientáciu v danej problematike a je okrem funkčnej informatívnosti aj prirodzeným lákadlom, ktoré čitateľa privádza k hlbšiemu poznaniu a prieniku do témy. Komplexné spracovanie od začiatkov kresťanstva cez smerodajnú Užhorodskú úniu (1646), rozvoj a rozdelenie Mukačevskej eparchie, ustanovenie Prešovskej eparchie až po najnovšie dejiny gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku po roku 1968 pôsobí ako dôstojný a profesionálny úvod do problematiky samého výskumu cyrilských rukopisov. Cez osobnosti a udalosti je definovaná nielen úloha gréckokatolíckej tradície, ale aj rola textu v cirkevnom obrade. Mohlo by sa zdať, že predstavením takmer tridsiatich osobností biskupov pôsobiacich v tomto kontexte sa čitateľ stratí v záplave mien a dátumov, ale je to presne naopak. Pútavé rozprávanie vťahuje do problematiky a vzbudzuje záujem o pokračovanie. Objektívita, s akou autor pristupuje ku všetkým osobnostiam, a plynulý prechod historickými obdobiami je zárukou kvality textu, ktorého prvotný informatívny zámer sa v priebehu čítania mení na plnohodnotnú časť publikácie. Priam krutým zásahom je predposledná podkapitola, ktorá hovorí o historických a politických súvislostiach medzivojnového obdobia a o násilnom zrušení gréckokatolíckej cirkvi, pretože mári všetko, čo si čitateľ pod autorovým vedením postupne vybudoval. Je to však súčasť dejín a keďže tie sa našťastie nezastavili, v závere sa dozvedáme, že aj meno gréckokatolíckej cirkvi bolo po roku 1989 očistené a že vláda novej Slovenskej republiky uznala nezákonnosť rozhodnutí z 50. rokov 20. storočia. Krátky náčrt súčasnej situácie a vyjadrenie nádeje o slobodnom rozvoji gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku uzatvára prvú časť knihy, ktorá je skutočným osvetlením dejinných vzťahov a súvislostí v tomto kontexte.

Druhá časť *Cyrilské rukopisné pamiatky z východného Slovenska* je už konkrétnym príkladom existencie gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. Autor Peter Žeňuch predstavuje výskum a podáva ucelený obraz problematiky. Odpovedá na základné otázky, prečo práve východné Slovensko, prečo práve cyrilské rukopisné pamiatky a aký je stav skúmanej problematiky. Prezintuje staršie názory o tom, či je pre vedu smerodajným materinský jazyk obyvateľstva, teda nárečie, alebo konfesiónalna príslušnosť. V poznámkach uvádza dôležité pramene podobných skú-

maní, ktoré slúžia na porovnanie názorov a zistení, takže čitateľovi nevnučuje jediný názor, ale ponúka aktívnu účasť na výskume. Pred samým rozborom textov osvetľuje fakty o rozoberaných dielach, charakterizuje ich jazyk a analyzuje rukopisné knihy, hramotára a spevníky nájdené na východnom Slovensku v priebehu rokov 2000-2001. Ústredným zdrojom informácií o spoločenskej situácii v danom regióne, o rozličných prírodných katastrofách, ale napríklad aj o peňažnou mene skúmaného obdobia sú marginálne zápisy v cirkevnoslovanských bohoslužobných knihách. Centrálnou podkapitolou druhej časti je rozbor vybraných rukopisných pamiatok, kde autor predstavuje spôsob jazykovej analýzy a celého výskumu. Pred každou ukážkou špecifikuje text, identifikuje jeho náležisko, opisuje miesto a stav, v akom bol nájdený. Veľmi dôležité je, že aj táto zložitá vedecká práca sa informáciami o osude tej ktorej knihy stáva zaujímavou aj pre neodborníka. Podrobný opis rozmerov knihy, jej umiestenia, charakteristika jej majiteľa alebo chrámu, v ktorom sa nachádzala, to všetko sa dozvedáme zo spomínaných marginálnych zápisov ešte pred rozborom samého textu. Zárukou pútavosti je obrazová príloha ako i výber charakterizovaných rukopisov, pretože okrem spevníkov autor predstavuje napríklad aj cestopis, piesne s protitureckou tematikou, koledy alebo pohrebne piesne, čím dáva čitateľovi možnosť porovnávať rozmanité žánre. Najnovšie objavené rukopisy, z ktorých viaceré sa podnes používajú, porovnáva s vybranými rukopisnými pamiatkami z archívnych zbierok v zahraničí, pričom upozorňuje na podobnosť niektorých textov alebo rozličné odpisy tých istých piesní. Osobitnú pozornosť venuje písmu, porovnáva písmená, ktoré sa vo viacerých odpisoch podstatne odlišujú. Upozorňuje napríklad na chybné číslovanie strof, ktoré bolo pravdepodobne spôsobené nepozornosťou pisárov, uvádza fakty o skorších profesionálnych a amatérskych opravách týchto vzácných kníh. Čitateľ dostáva komplexné informácie, má možnosť nielen nahliadnuť do samého textu, ale podrobným opisom je vedený k reálnej predstave pamiatky. Okrem analýzy vybraných morfológických a fonetických javov či formálnej charakteristiky textov je dôležitou súčasťou aj rozbor lexiky danej piesne. Práve lexikálna rovina je odrazom prostredia a vplyvu, odráža pečať východoslovenského kontextu; niektoré z textov obsahujú popri tradičných obradových piesňach aj ľudové vinšovačky a koledy. Práve v týchto textoch je dobre viditeľný vplyv iných slovanských jazykov (výrazné ukrajinizmy, poľská syntax).

Postavenie medzi slovanským Východom a Západom, slovensko-ukrajinsko-poľské jazykové pomedzie, zložitý proces vývinu gréckokatolíckej cirkvi, to všetko sa odráža v charakterizovaných rukopisoch, predstavuje výsledky jazykovedného, konfesionálneho, historického a slavistického výskumu. Aj preto je táto publikácia akýmisi úvodom do problematiky cirkevnoslovanských textov a gréckokatolíckej tradície na Slovensku. Ponúka viacero možností výskumu, nastoľuje ďalšie otázky, ktoré by bolo potrebné spracovať. Predovšetkým je však dôkazom toho, že nielen konfesionálne, ale aj jazykovo, etnický a kultúrny zmiešaný obyvateľstvo východného Slovenska môže byť prameňom výskumu viacerých vedných odborov.

Právehodná publikácia o rukopisných pamiatkach je dôležitým krokom k osvetleniu gréckokatolíckej tradície

na Slovensku. Svojou teoretickou i praktickou časťou ponúka reálny pohľad na situáciu, dáva všetkým teoretickým informáciám praktický obraz. Mapuje pomerne neprebádanú oblasť, ale svojou koncepciou a výskumom, ktorý prezentuje, sa jej podarilo naplniť očakávanie čitateľa, ktorý dúfa, že sa dozvie niečo nové. Keďže náplňou knihy je zverejnenie čiastkových výsledkov výskumu, chceme vyjadriť nádej, že práca v tejto oblasti bude pokračovať a čoskoro sa dočkáme aj ďalšieho, rovnako pútavého čítania.

Ivana Džundová

Verba et historia. Igoru Němcovi k 80. narodeninám. Ed. P. Nejedlý a M. Vajdlová za spolupráce B. Lehečky. Praha : Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky 2005. 400 s.

Titul recenzovaného zborníka je latinizovanou podobou názvu medzinárodnej vedeckej konferencie *Slova a dějiny*, ktorá sa konala v Prahe v dňoch 28. až 30. júna 2004. Konferenciu usporiadal Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR pri príležitosti životného jubilea PhDr. Igora Němca, DrSc., dlhoročného pracovníka ústavu, pôsobiaceho najmä v oblasti českej a slovanskej diachronickej lexikológie (na tomto mieste sa možno zmieniť aspoň o jeho autorskej a redaktorskej účasti na príprave Staročeského slovníka).

Konferenčné príspevky publikované v zborníku patria z tematického hľadiska do rôznych oblastí. Pre potreby tejto informácie ich pracovne rozdelíme (plne si uvedomujúc konvenčný charakter takéhoto rozdelenia) do troch základných skupín: 1. príspevky primárne bohemistického charakteru, 2. príspevky skúmajúce český jazykový materiál v hlbších slavistických súvislostiach, 3. príspevky so širším slavistickým záberom.

1. V rámci prvej skupiny možno najskôr uviesť štúdiu, ktoré prinášajú jazykovú charakteristiku písomných pamiatok starej češtiny, resp. skúmajú ich z filologického či textologického hľadiska: M. Pytlíková a H. Sobalíková (Praha) riešia otázku vzťahu rôznych rukopisných pamiatok k najstaršiemu zneniu staročeského prekladu Biblie (tzv. I. redakcia), P. Kosek (Ostrava – Brno) komplexne analyzuje jazyk diela Ruční kniha od českého evanjelického exulanta Kašpara Motěšického (zo slovakistického hľadiska je zaujímavý autorov postreh súvisiaci s nárečovou infinitívnu koncovkou -í, v diele pomerne frekvencovanou: „Je možné, že na její akceptovatelnost v exilové komunitě měl vliv jazykový úzus slovenských evangelíků, kteří do kralické češtiny vnášeli některé strukturální prvky slovenštiny“ – s. 188). Prameňom iného charakteru venuje pozornosť V. Koblížek (Hradec Králové), skúmajúci záznamy dobových výsluchov poddaných v oblasti Hradca Králové a Náchoda, ktoré prinášajú cenné informácie o jazyku tamojšieho vidieckeho obyvateľstva v 1. polovici 18. storočia.

Iní autori charakterizujú rozličné staročeské písomné pamiatky z hľadiska konkrétnych jazykových rovin. Pozornosť venujú nielen lexike, ale aj gramatike: A. M. Černá (Praha) hodnotí lekársky zborník z prelomu 15. a 16. stor. sub specie jeho významu pre štúdium staročeskej lexiky, K. Hádek (Olomouc) skúma vývoj slovnnej zásoby v staročeskom Pasionáli a M. Janečková (České Budějovice) si všima cudzojazyčné výpožičky v českej verzii pamäti vojenského činiteľa J. M. Hýzrla z Chodů († 1665), N. Kvítková (Praha) charakterizuje funkcie a sémantiku predložiek *na* a *v/e* v Dalimilovej kronike a J. Mielczareková (Toruń) sa zameriava na vývin substantívnej flexie (v kontexte prechodu od kmeňovej sústavy k rodovej) na materiáli českého rukopisu z Kopersnikovej knižnice v Toruni.

Početne sú zastúpené najmä príspevky z oblasti lexiky, čo napokon súvisí aj s ťažiskovými oblasťami vedeckej činnosti I. Němca. J. Horálek (Ústí nad Labem) sa zaoberá relatívne zriedkavým prechodom pôvodnej etymologickej homonymie do polysémie, ktorý možno pozorovať najmä v prípade zdômačňovania cudzích slov. Dva zaujímavé príspevky sú venované problematike prefixácie v starej češtine: M. Homolková (Praha) venuje pozornosť výrazom s predponou *přě-* a P. Nejedlý (Praha) ilustruje na substantívom systéme prefixom *po-* implikácie kategórií slovtvorný typ, polysémia a sémantický model. Objektom minucióznej lexikologickej analýzy sa v príspevku J. Pleskalovej (Brno) stal starší český lekársky termín *mēdenice* „panva“; dobovú sémantiku pojmov *bohátý* a *chudý* v stredovekej češtine rekonštruujú P. Čornej a M. Klímková (Praha). Sémantickej problematike je venovaný aj príspevok K. Olivu (Praha) o nelexikálnych prvkoch v sémantickom systéme jazyka (typu čes. *bratr nebratr*; *vynadal jsem mu* a i.). Špecifickú sféru v rámci slovnnej zásoby jazyka predstavuje sféra vlastných mien – zatiaľ čo M. Harvalík (Praha) prináša syntetizujúci pohľad na vývin vzťahu medzi centrom a perifériou českého onymického systému v diachrónnom aspekte, jeho kolegovia sa podrobnejšie zaoberajú parciálnymi otázkami onymie: P. Štěpán (Praha) skúma sémantickú stránku českých toponym s primárnym významom pohybu (typ *Pád*, *Lety* a pod.), K. Komárek (Olomouc) charakterizuje biblické toponymá v Biblii dražďanskej a olomouckej a M. Šmejkalová (Praha) analyzuje antroponymiu v *Kronike českej* (1541) od Václava Hájka z Libočan.

Menej je v zborníku zastúpená historická morfológia češtiny: H. Gládková (Praha) si všima z morfológického a slovtvorného aspektu staročeské *-i-kmeňové substantíva, M. Friedová (Princeton) skúma pseudoparticipiálne deverbatíva typu *čínůci*, *žádůci* v kontexte vzájomného vzťahu významu a formy, F. Štícha (Praha) prináša pohľad na sekundárne imperfektíva (napr. *měnit* → perF. *změnit* → imperF. *změňovati*) vo vývine češtiny. Podnetné sú aj príspevky z oblasti historickej syntaxe a štylistiky: Š. Zikánová (Praha) venuje pozornosť otázkam aktuálneho členenia vety v humanistickej češtine a B. Michalová (Praha) charakterizuje osobitosti epištolárneho štýlu v druhej polovici 17. stor. – O perspektívach, aké pre diachrónnu výskum lexiky prinášajú moderné informačné technológie, možno získať názorný predstavný vďaka príspevkom V. Petkeviča (Praha), ktorého témou je počítačová podoba Staroče-

kého slovníka, a K. Kučeru (Praha), informujúceho o diachróнной časti Českého národního korpusu.

2. Do druhej skupiny možno zaradiť predovšetkým príspevky s etymologickou tematikou. Reprezentatívne sú tu zastúpení predstavitelia brnianskeho etymologického centra, ktorí venujú pozornosť českej zoologickej terminológii od prasloviančiny až do súčasnosti (E. Havlová), staročeskej lexike označujúcej hnev (H. Karlíková), niektorým názvom jedál v starej češtine (P. Valčáková) či relatívnej chronológii českých názvov mesiacov (V. Šaur); blízka tematika zaujala i J. Gvozdanovičovú (Heidelberg), ktorá skúma české pomenovania mesiacov v širšom kulturológickom, resp. paleoastronomickom kontexte. Otázka praslovanských východísk českej lexiky rezonuje aj v príspevkoch Ž. Ž. Varbotovej (Moskva), ktorá hodnotí etymologické hypotézy o pôvode niektorých českých výrazov na pozadí lexikálneho materiálu ruských nárečí, Š. Ondruša (Bratislava), interpretujúceho niektoré české a slovenské výrazy ako deriváty od indoeurópskeho koreňa **keuH-* (praslovanské **ču-*) „pozerať, pozorovať“, a napokon i R. Eckerta (Berlín), nachádzajúceho zaujímavé sémantické paralely medzi staročeskou lexikou a niektorými motívmi vo folklóre baltických národov. Inými aspektmi etymologického výskumu českej lexiky sa zaoberajú S. M. Newerklá (Viedeň), ktorý názorne ilustruje význam materiálu Staročeského slovníka pre štúdium česko-nemeckých lexikálnych vzťahov, a J. Rejzek (Praha), analyzujúci niektoré české výrazy, ktoré zaznamenali rôzne modifikácie v dôsledku pôsobenia ľudovej etymológie. Etymologizácii miestnych názvov je venovaný príspevok J. Malenínskej (Praha), ktorá odvodzuje české toponymá *Mojně*, *Mojžíř*, *Radnice*, *Radouň*, *Žilina* od výrazov označujúcich vodné objekty; onomastikou sa v širšej slavistickej perspektíve zaoberá aj J. Malickí (Wrocław), konfrontujúci stredoveké exonymá v českej a poľskej diachróнной lexikografii. Rozličných otázok diachróнной frazeológie sa vo svojich príspevkoch dotýkajú J. Skládaná (Bratislava – Trnava) a L. Štěpanová (Olomouc); autorky analyzujú v širších historických súvislostiach niektoré slovenské a české, resp. české a ruské frazémy.

3. V úvode prehľadu slavistických štúdií si zaslúži pozornosť príspevok J. Vintra (Viedeň) o prevzatí latinského toponyma *Roma* „Rím“ starými Slovany; autor v ňom pripomína aj málo jasné miesto v Živote Konštantína, podľa ktorého tento svätec našiel u Chazarov evanjeliá a Zaltár písané *rusьskymi pis'meny*. J. Vintř vyslovuje fundovanú hypotézu, že atribút *rusьskъ* „ruský“ tu nahradil pôvodné adjektívum *rumьskъ* „latinský“, odvodené od toponyma *Rumь* „Rím“, ktoré prevzali južní Slovania z byzantskej gréčtiny. Etymologickými súvislosťami slovanskej lexiky sa zaoberajú H. Schuster-Šewc (Purschwitz/Puršicy), ktorý predkladá novú interpretáciu praslovanského koreňa **vez-* (v slovesách **vezati*, **vezno* „ti; na rozdiel od tradičného spájania s **o.zьkъ* „úzký“ tu autor predpokladá reflex indoeurópskeho koreňa **weng-* „gekrümmt, gebogen“, rekonštruovaného na základe materiálu germánskych jazykov), ako aj I. Janýšková (Brno), analyzujúca z etymologického aspektu názvy imela v slovanských jazykoch, či I. V. Budz'ková (Minsk), ktorý príspevok prehľadne charakterizuje náboženskú terminológiu starej bieloruštiny. Rozmanitým

otázkam preberania cudzích slov do slovanských jazykov (staroslovenčina, bulharčina, čeština) v historickej perspektíve sa venuje H. Schaller (Marburg); iný aspekt jazykových kontaktov názorne ilustruje M. K. Nedědová (Praha), ktorá poukazuje na význam viacjazyčných lexikografických diel (v období od konca 16. stor. do začiatku 19. stor.) pre vývin spisovnej slovinčiny, chorvátčiny a srbčiny. – Aj v tejto skupine je zastúpených niekoľko príspevkov gramatického charakteru: G. P. Neščimenková (Moskva) analyzuje na materiáli rôznych slovanských jazykov vývinové tendencie tvorby adjektív označujúcich zníženú mieru vlastnosti, ako aj deminutív, B. Hansen (Regensburg) skúma z diachrónneho hľadiska vývin modálnych slov v slovenčine, poľštine a ruštine, A. Pstygá (Gdańsk) konfrontuje prostriedky na vyjadrenie negácie v poľštine a ruštine, N. P. Savický (Praha) si v typologicky zameranom príspevku všima niektoré ruské syntaktické konštrukcie v širšom kontexte indoeurópskych jazykov. – Načrtnutú mozaiku príspevkov dopĺňajú O. Fedosov a G. Kiss (Budapešť), ktorí podávajú prehľad vývinu maďarskej lexikografie a pokúšajú sa o zhodnotenie vedeckého diela maďarského slavistu Lajosa Kissa, ako aj historik Z. Beněš (Praha), zamýšľajúci sa nad vzťahom semiológie a histórie.

Príspevky uverejnené v recenzovanom zborníku poskytujú cenný prehľad o aktuálnom stave vedeckého bádania v sfére diachrónnej bohemistiky a slavistiky. V tejto súvislosti možno plným právom konštatovať, že zastúpení českí aj zahraniční lingvisti si uctili životné jubileum Igora Němca naozaj veľmi dôstojne. Žiaľ, zborník – vydaný začiatkom r. 2005 – sa s nevelkým časovým odstupom stáva v istom zmysle aj publikáciou pripomínajúcou pamiatku I. Němca († 5. júla 2005). Počas lektúry zborníka si nemožno nevšimnúť, koľko autorov vo svojich príspevkoch priamo nadväzuje na Němcove publikácie: aj to je dôkaz, že rozsiahle vedecké dielo tejto významnej osobnosti českej i slovanskej jazykovedy zostáva stále inšpiratívne.

Lubor Králik

Leksičeskij atlas russkich narodnych govorov. Probnij vypusk. Ed. I. A. Popov a T. I. Vendina. Sankt Peterburg: Nauka 2004. 304 s., 36 máp.

Ukážkový zväzok tohto pripravovaného diela ruskej lingvistickej geografie, ktorého koncepcia bola širokej slavistickej komunite predstavená r. 1993 na XI. medzinárodnom zjazde slavistov v Bratislave,¹ rámujú dve dedikačné state. Uvádza ho na retrospektívu prác o ruskej nárečovej lexike, na údaje o doterajších výsledkoch jazykovozemepisne orientovaného slavistického výskumu i na tvorivé podnety pre lingvistickú geografiu bohatý *Predslov*, ktorý zodpovedná spoluredaktorka i spoluautorka ukážkového zväzku T. I. Vendina pripísala pamiatke znamenitého etnolingvistu N. I. Tolstého, a zakľučuje ho stať, ktorou Z. M. Petrova vzdala hold iniciátorovi projektu *Leksičeskij atlas russkich narodnych govorov* (ďalej

LARNG) I. A. Popovovi, autorovi jeho východiskovej koncepcie, spoluautorovi aj zodpovednému redaktorovi jej rozpracovanej verzie i rozsiahlych dotazníkov,² zodpovednému spoluredaktorovi aj spoluautorovi ukážkového zväzku, ktorý sa, žiaľ, už jeho vydania nedožil.

Požiadavku preskúmať ruskú nárečovú lexiku v územnej perspektíve a začať s prípravou LARNG predostrel I. A. Popov r. 1972 na zasadnutí Medzinárodnej komisie pre Slovanský jazykový atlas v Leningrade. Napriek tomu, že jeho návrh ne získal všeobecnú podporu, vypracoval a r. 1974 vydal náčrt koncepcie LARG,³ vychádzajúci z požiadavky N. I. Tolstého uplatňovať pri areálovom výskume lexiky dialektov systémové hľadisko. Z kapitoly *Из истории составления Атласа* (s. 16–25) sa dozvedáme, že prípravné práce na ňom sa začali až v polovici 80. rokov, keď sa z iniciatívy leningradského akademického Ústavu lingvistikových výskumov a Lingvoetnogeografickej komisie Ruskej geografickej spoločnosti⁴ začali organizovať pravidelné pracovné zasadnutie, na ktorých sa za účasti odborníkov z Ústavu ruského jazyka a Ústavu slavistiky AV SSSR v Moskve, ako aj 54 univerzitných pracovísk dotvorila koncepcia atlasu, skompletizoval sa rozsiahly dotazník, určila sa metodika terénneho výskumu a prediskutoval sa široký okruh problémov súvisiacich tak s organizáciou získavania prameňového materiálu a s utvorením kartotéky LARNG, ako aj s kartografickým spracovaním terénnych údajov. Zároveň od r. 1994 vychádza s ročnou periodicitou zborník *Leksičeskij atlas russkich narodnych govorov (Materialy i issledovaniya)*, ktorý doteraz priniesol veľké množstvo teoreticko-metodicky závažných štúdií i materiálovo bohatých príspevkov.⁵

Systematický terénny výskum pre LARNG sa začal roku 1989, keď Akadémia vied začlenila tento projekt do komplexného výskumného plánu témy *Ruský jazyk*. Popri akademických ústavoch sú na ňom zainteresované katedry ruského jazyka päťdesiatich vysokých škôl z európskej časti Ruska a troch z východných úpäť Uralu.⁶ Archívny nárečovej lexiky viacerých z nich sú spolu s regionálnymi slovníkmi a oblastnými lexikálnymi atlasmi – tak ako údaje získané pomocou dotazníka priamym terénnym výskumom – súčasťou prameňnej základne LARNG. K tomuto kroku autorov projektu viedol ohľad na veľký rozsah mapovaného teritória (širšieho než v *Dialektologickom atlase russkich narodnych govorov*⁷ i toho, ktoré reprezentuje ruský jazykový areál v *Slovanskom jazykovom atlase*, keďže zahŕňa aj severné a južné oblasti Ruska a jeho východnou hranicou je Ural), ako i rýchlo postupujúca nivelizácia nárečí. Rozloha mapovaného teritória podmienila aj nové poňatie podkladovej mapy: čísla oporných bodov (1064 + 19 s abecedným indexom) sa neviažu na jednotlivé lokality, z ktorých sú získané nárečové údaje, ale v zásade zodpovedajú počtu okresov.⁸ Toto riešenie umožňuje autorom využiť materiál získaný na viacerých miestach v rámci jedného okresu (za podmienky, že ide o rovnaký nárečový typ) a priradiť ho k jednému bodu. Dolnou časovou hranicou LARNG sú 60. roky minulého storočia, hornou má byť zavŕšenie prác na jeho mnohopočetných zväzkoch.

Cieľom LARG je „ukázať“ v priestorovej projekcii základné ohniská slovnej zástoby ruských nárečí – lexikálne i sémantické rozdiely v organizácii tematických

slovných skupín, sémantickú štruktúru slova a osobitosti tvorenia slov v dialektoch. Predmetom mapovania v LARG je slovo (niekedy ustálené slovné spojenie) ako prvok lexikálneho systému nárečí, jeho sémantika a slovotvorná štruktúra” (c. d., s. 17). Takéto zameranie atlasu predznačuje už podoba dotazníka.⁹ Uplatnenie systémového princípu už pri získavaní údajov v teréne podmienilo na jednej strane jeho mimoriadny rozsah – tvorí ho 5815 otázok –, na druhej strane vyžadovalo brať ohľad na systémové súvislosti medzi lexikálnymi jednotkami, čo zas predpokladá poznanie sémantickej štruktúry tak jednotlivých slov, ako aj lexikálno-sémantických skupín, vyčlenenie tematických okruhov, sémantických mikropolí, slovotvorných hniezd atď. Systémový prístup sa prejavil aj v tom, že do dotazníka boli zaradené rodové i druhové názvy, názvy vo vzťahu synonymie aj antonymie i názvy celku a jeho časti.

Pri výbere skúmaných javov a formulácii otázok zostavovatelia dotazníka brali do úvahy nielen diferenčné, ale aj integračné sémantické príznaky, tvoriace základ lexikálno-sémantických mikropolí. V predsluve sa tento princíp ilustruje na mikropoli semémy *dažd'*, kde sa zohľadnili také sémantické príznaky ako intenzívnosť dažďa, jeho trvanie, územný rozsah zrážok, ich množstvo či teplota, a tak sa okrem otázky, ako sa nazýva dažď vo všeobecnosti, do dotazníka zaradili aj otázky, ako sa nazýva slabší krátko trvajúci dažď, dlhodobý nepríjemný dažď, prudký dažď, teplý dažď, podporujúci rast húb, dažď so snehom, ako aj otázky na adjektíva a slovesá súvisiace s dažďom a zlým počasím.

Dotazník má celkom osem kapitol, z nich sedem je zostavených na tematickom princípe, obsahom ôsmej kapitoly je abecedný súpis 796 slov, na ktorých sa sledujú územné rozdiely v ich sémantickej štruktúre. Na sémantiku zamerané otázky sú však aj v predchádzajúcich kapitolách. Veľké tematické okruhy, členené ďalej na skupiny a podskupiny, tvoria tieto časti: I. Príroda (rastlinstvo, živočíšstvo, krajina, meteorológia); II. Človek (anatomické názvy, fyzické osobitosti človeka, charakteristika osobnosti, sociálne vzťahy, ľudové liečiteľstvo, rodina, rodinné vzťahy, tradičná ľudová duchovná kultúra); III. Pracovná činnosť (poľnohospodárstvo, záhradníctvo, ovocinárstvo, chov dobytky a hydiny, včelárstvo, práce s ľanom a konopami, tkáčstvo, tesárstvo, stolárstvo, kováčstvo, hrnčiarstvo, súkenníctvo, rybárstvo, poľovníctvo); IV. Materiálna kultúra (roľnícka usadlosť, hospodárske stavby, stavitelstvo, domáce potreby, ľudový odev, obuv, príkrývky hlavy, rukavice, ozdoby); V. Stravovanie (jedlá, nápoje a ich príprava); VI. Doprava a dopravné prostriedky (suchozemská doprava, vodná doprava); VII. Lexika iných aktuálnych tematických skupín (abstraktná lexika, adjektíva, slovesá, príslovky).

Dotazník “si nekladie za úlohu podať vyčerpávajúcu predstavu o celej nárečovej lexike, no zároveň nie je uzavretý” (s. 17). Azda predpokladom, že niektoré lexikálno-sémantické skupiny sa ešte môžu doplniť o ďalšie otázky, je motivovaná jeho nezvyčajná numerácia: priebežné číslovanie jednotlivých za sebou idúcich tematických častí sa vždy začína od nasledujúcej tisíciky. Napr. kapitola *Príroda* sa končí otázkou č. 682, v nasledujúcej kapitole *Človek* majú otázky v jej 1. časti *Anatomické*

názvy čísla 1001-1109, otázky 2. časti Fyzické osobitosti človeka, charakteristika osobnosti, sociálne vzťahy, zamerané na 231 javov, sa začínajú číslom 2 001, otázky 3. časti *Ľudové liečiteľstvo* číslom 3001 atď. Otázky sú formulované od významu k slovu i od slova k významu. V záujme získania spoľahlivého a čo najkomplexnejšieho východiskového materiálu každú tematickú skupinu uvádzajú poznámky usmerňujúce explorátora, ako má pri terénnom výskume postupovať. Úvod do tematickej skupiny *Tradičná ľudová duchovná kultúra* je navyše rozšírený o bibliografiu 14 knižných publikácií, v ktorých explorátor môže získať potrebné poznatky o tejto problematike, a nákresy predmetov z oblasti tkáčstva (40) a rybárstva (5) sú dôležitou pomôckou aj na zorientovanie informátorov.

Keďže koncepcia LARNG predpokladá, že v ňom bude veľký počet sémantických a lexikálno-sémantických máp, majúcich predstaviť štruktúrno-sémantickú a lexikálno-sémantickú diferenčnosť, na sémantiku je zameraná celá jedna pätina z 5815 otázok Dotazníka.

Podľa zámeru autorov sa má LARNG od doterajších atlasov vráťane päťzväzkového bieloruského lexikálneho atlasu,¹⁰ v slavistike doteraz najrozsiahlejšieho národného projektu tohto typu, líšiť viacerými inováciami. Popri tradičných lexikálnych a lexikálno-slovotvorných mapách budú jeho súčasťou aj lexikálno-etnografické mapy, na ktorých sa značkami vyjadria jazykové rozdiely, a odlišným podkladom rozdiely etnografické. Ďalším špecifikom je etnolingvistická orientácia LARNG, ktorá má “prispieť k hlbšiemu vystihnútiu spätosti jazyka s konkrétnymi formami spôsobu života, hospodárstva a duchovnej kultúry ruského ľudu” (s. 13). Veľký priestor dostanú aj čisto slovotvorné mapy, ktoré predstavujú rozličné slovotvorné typy s rovnakým slovotvorným významom (napr. singulativnosť, pejorativnosť, meliorativnosť), typy slovotvorného významu derivátov s rovnakým formantom (napr. sufixom *-ix-*) a pod. Motivačné mapy majú za cieľ postihnúť rozdiely v motivačných príznakoch jednotlivých územných synoným, ako aj viacerých členov jednej lexikálno-sémantickej skupiny, nominatívne mapy zas predstavujú rozdielne spôsoby nominácie javov vonkajšieho sveta (názov ako derivát, kompozitum alebo združené pomenovanie). Priestorovo-časovú dynamiku ruskej nárečovej lexiky majú na základe konfrontácie s archívnymi materiálmi zobrazovať historicko-lingvistické mapy. Súčasťou každého zväzku budú aj syntetické mapy izoglos vymedzujúcich lexikálne a slovotvorné areály. Tie budú základom utvorenia máp nárečového členenia ruského jazyka na báze lexikálnych a slovotvorných javov.

Teoretické princípy, kartografickú koncepciu LARNG a metodiku zostavenia máp (s využitím počítačového kartografovania) na 36 mapách Skúšobného zväzku preverovalo 21 spoluautorov¹¹ z 2 akademických ústavov a 11 vysokých škôl. Materiálovou bazou 10 lexikálnych, 18 lexikálno-slovotvorných, 1 čisto slovotvornej, 2 sémantických, 2 motivačných a 2 nominatívnych máp sú údaje z tematických skupín rastlinstvo a živočíšstvo, získané pomocou dotazníka.¹² Lexikálno-etnografická mapa *Typy humien a ich názvy* vychádza z údajov v Slovári ruských národných govorov a v jeho kartotéke, ako aj z publikovaných etnografických materiálov. Z priestorových dôvo-

dov tu iba na vybraných javoch poukážeme na rozličné typy javov a ich koncepcno-kartografických stvárnení.

Na prvý pohľad zaujme fakt, že terénne údaje získané tou istou otázkou môžu byť kartograficky spracované z rozličných aspektov na dvoch i viacerých mapách. Takýto prípad predstavujú mapy č. 3 a 4, zobrazujúce odpovede na otázku SM 187,¹³ či a v akom význame sa používa slovo *biriuk*. S ohľadom na jeho bohato rozvítenú sémantickú štruktúru autora T. I. Vendina na prvej mape podala geografickú situáciu významov zoomorfného charakteru ('veľké dravé zviera', 'vlk', 'vlk samotár', 'dospelý, veľký vlk', 'medveď', 'jazvec') a výskyt semémy 'mytická bytosť, ktorou strašia deti' a na druhej územný rozsah lexémy *biriuk* so sékou 'prezývka človeka', ktorá je v tomto čiastkovom význame jej obsahom buď sama, alebo rozšírená o sémantický príznam charakterizujúci človeka na základe jeho vzťahu k okoliu ('zlý', 'lenivý', 'samotácky', 'osamelý', 'nezhovorčivý', 'nevľúdny') alebo podľa vonkajšieho vzhľadu ('tučný', 'urastený'). Podobne dve mapy – motivačná a nominatívna – vznikli na základe otázky, ako sa nazýva zdravý les s vysokými rovnými stromami vhodnými na stavebný materiál (LSL 14, autorka L. I. Merkulova), a mapu názvov s významom 'mŕtvy les so stromami uschnutými na koreni' (LSL 34) dopĺňa tiež nominatívna mapa (ich autorkou je V. N. Grišanova). Obidve dvojice možno rozšíriť o tretiu mapu – v prvom prípade o lexikálno-slovtvornú, v druhom o motivačnú. Porovnanie nominatívnych máp ukazuje, že geografická situácia názvov týchto javov ako derivátov, kompozit alebo združených pomenovaní je rozdielna. Kým pri význame 'zdravý les s vysokými rovnými stromami vhodnými na stavebný materiál' sa ako najproduktívnejšie ukazujú združené pomenovania rozšírené na celej mapovanej oblasti, deriváty ako ich synonymá utvárajú kompaktný areál v centrálnej časti a v celom súbore údajov sú iba 4 kompozitá (v b. 7, 484, 485, 527), pri význame 'mŕtvy les so stromami uschnutými na koreni' prevládajú kompozitá, s nimi koexistujú vo veľkej časti nárečí deriváty, ktoré ako jediné názvy tvoria len mikroareály, a najmenej rozšírené sú združené pomenovania; tie spravidla koexistujú s jednoslovnými, ako jediné názvy sú veľmi zriedkavé.

Jazykovozemepisný pohľad na motiváciu názvov zdravého lesa so stromami vhodnými na stavebný materiál odhaľuje, že na celom mapovanom teritóriu sú rozšírené názvy motivované funkciou, názvy s akostným a hodnotiacim príznamom sú popri nich pomerne zriedkavé, ešte menej početné a rozptýlené sú názvy s relačným príznamom, kým príznam podobnosti je preukazný iba v názve *griva* (bod 142). Na rozdiel od tejto situácie pri motivácii názvov chorého lesa s nízkymi a krivými stromami, nevhodnými na stavebný materiál (LSL 15, mapa č. 5), je častot' výskytu názvov s akostným a funkčným príznamom približne rovnaká – prvé prevládajú v severoruských, druhé v južnoruských dialektoch – a rozšírenéjšie sú aj názvy s hodnotiacim príznamom (relatívne častejšie v severnej skupine). Aj v tomto prípade sú názvy s príznamom podobnosti ojedinelé, niekoľko mikroareálov však tvoria názvy s procesuálnym príznamom a sporadické (prevažne v severnej skupine) sú názvy s lokačným príznamom.

Zaujímavú jazykovozemepisnú situáciu predstavujú mapy javov L 188 'medveď', LSL 189 'medvedica',

LSL 190 'medvied'a', 191 'veľký medveď', LSL 192 'neveľký medveď' (dem.-expr.). Kým pri názve samice medvied'a sa kartografované dialekty diferencujú iba na slovtvornej úrovni – výskytom podôb so slovtvornou bázou *medvež-* (najmä v srus. nárečiach) oproti názvom s *vedmed-*, *vedmež-* (na kompaktnej oblasti v jrus. nárečiach) pri všeobecne rozšírenej podobe *medvedica* a menším uplatnením sufixu *-ixa* oproti všeobecne rozšírenému sufixu *-ica*¹⁴ – pri nepríznamovom názve samca všeobecne rozšírenej lexéme *medveď* či jej variantu *vedmed* konkurujú (najmä v širokom páse nárečí od Pskova a Smolenska na západe až po Ural) viaceré lexémy. Deriváty od slovtvorných základov *medveď-*, *medvež-*, *vedmež-*, s významom 'medvied'a' majú iba menej frekventované synonymum v lexéme *pestun* prevažne v severoruských a stredoruských nárečiach. Veľký počet derivátov od základov *medveď-*, *medvež-*, *vedmež-* vykazujú však kartografované nárečia pri vyjadrovaní významov 'veľký medveď' a 'neveľký medveď' (dem.-expr.).

Vysokú slovtvornú potenciu ruských nárečí demonštrujú v LARNG nielen mapy zobrazujúce údaje získané otázkami skúmajúcimi lexikálno-slovtvorné javy – aj mapy so signatúrou L (napr. 173 'шампион', L 212 'хорь', 217 'берлога') predstavujú niekoľko slovtvorných variantov viacerých lexém. Skompletizované terénne údaje nepochybne umožnia zachytiť kompaktné areály rozličných slovtvorných variantov, utvoriť syntetické slovtvorné mapy (v LARNG je to mapa slovtvorných formantov v názvoch s významom 'les s prevahou stromov jedného druhu') a aj na ich základe podať členenie ruskej nárečovej lexiky.

Súčasťou každej mapy je komentár, ktorý informuje, čo sa na mape prezetuje, akými formálnymi prostriedkami sa geografická situácia vyjadruje, podáva sa zhodnotenie terénnych zápisov, zdôvodňuje sa spochybnenie pravdivosti, resp. nepojatie niektorých výrazov na mapu (napr. na mape javu 'veľký medveď' neboli kartografované tie výrazy, v ktorých sémantickej a slovtvornej štruktúre nie je séma 'veľký' vyjadrená), komentuje sémantické rozdiely pri dubletách, poukazuje na etymologické súvislosti a pod. V časti *Ilustrácia* sa použitím mapovaných lexém v súvislých výpovediach potvrdzuje ich význam. Záväznou prílohou mapy je aj abecedný index mapovaných slov s číslami bodov ich výskytu, pri motivačných, resp. nominatívnych mapách aj abecedný index motivačných príznamov, resp. nominatívnych modelov, ako aj numerický index všetkých terénnych zápisov.

Rozsah komentárov závisí od stupňa územnej i štruktúrnej diferencovanosti kartograficky zobrazených javov. Ako najrozsiahlnejšie sa – zdá sa – predpokladajú komentáre k motivačným mapám (v Skúšobnom zväzku to signalizujú mapy č. 5 LSL 15 'chorý les s nízkymi a krivými stromami nevhodnými na stavebný materiál' a č. 11 LSL 'zdravý les s vysokými rovnými stromami vhodnými na stavebný materiál', ktoré už majú charakter štúdie), kde je potrebné vyčleniť rozličné druhy motivačných príznamov nominácie s ohľadom na mimojazykovú skutočnosť a jej odraz vo vedomí nositeľov nárečí, poukázať na sémantické súvislosti a pod. Podobne širšie komentovanie si vyžadujú aj mapy venované územnému rozloženiu významov polysémického slova. V tejto súvislosti je vhod-

né pripomenúť konštatovanie autorky kartografického spracovania sémantiky slova *biriuk*, že na pochopenie sémantických posunov vo významoch polysémického slova a celkového smerovania jeho sémantického rozvoja je mimoriadne dôležité aj arealogické komentovanie mapy, lebo areály jednotlivých významov a ich zoskupenie sú výrečným svedectvom základných tendencií jeho sémantického rozvoja (LARNG, s. 51).

Skúšobný zväzok Lexikálneho atlasu ruských nárečí presvedčivo demonštruje, že tento projekt ruskej lingvistickej geografie otvára nové perspektívy pre jazykovo a etnologicky orientované slavistické výskumy. Preto sú pre slovenskú dialektológiu veľkou počtou slov, ktorými vo vstupnej stati jej prínos takto zhodnotila zodpovedná redaktorka T. I. Vendina: "Mimoriadne dôležitý význam pre rozvoj slovenskej, a teda aj ruskej lingvistickej geografie malo publikovanie slovenského atlasu (Atlas slovenského jazyka. Zv. I.-IV. Bratislava 1968-1984), ktorého tretí a štvrtý zväzok boli venované lexike a tvoreniu slov. Kolektív tohto atlasu ako jeden z prvých prekonal skeptický postoj k lexikálnym a slovotvorným javom pri riešení jazykovozemepisných úloh. Mapy obsiahnuté v týchto zväzkoch dávajú predstavu o územnej diferencovanosti slovenských nárečí tak na rovine jedného slova, ako aj celého komplexu slov spojených spoločnou motiváciou, slovotvorným a lexikálnym významom. Mnohé z týchto máp majú nielen ilustračnú, ale aj interpretačnú funkciu a predstavujú prvý pokus o zovšeobecňujúce mapy. ... 19 syntetických máp na konci lexikálneho zväzku... v plnosti rehabilitovalo možnosti lexikálnych a slovotvorných príznakov, predstaviac ich vysoký diagnostický potenciál pri riešení otázky nárečového členenia jazyka" (s. 7). V mene slovenských dialektológov Vám, Tatjana Ivanovna, za takéto ocenenie srdečne ďakuje a tvorcom Lexického atlasu russkich narodnych govorov úspešné napredovanie v práci na jednotlivých zväzkoch tohto impozantného diela úprimne želá

¹ ПОПОВ, И. А. –АЗАРХ, Ю. С. –ВЕНДИНА, Т. И. –ГЕРД, А. С. –МОРАХОВСКАЯ, О. Н. –ПЕТРОВА, З. М.: Лексический атлас русских народных говоров в кругу славянских атласов. In: Славянское языкознание. XI международный съезд славистов. Братислава 1993. Доклады российской делегации. Москва 1993, s. 328-338.

² Лексический атлас русских народных говоров (Проект). Отв. ред. И. А. Попов. Санкт-Петербург: Наука 1994. 109 с.; Программа собрания сведений для Лексического атласа русских народных говоров: Лексика природы. Отв. ред. И. А. Попов. Москва -Ленинград: Наука 1990. 52 с.; Программа собрания сведений для Лексического атласа русских народных говоров. Ч. 1-2. Отв. ред. И. А. Попов. Санкт-Петербург: Наука 1994. 336 с.

³ ПОПОВ, И. А.: Лексический атлас русских народных говоров (Проспект). Ленинград: Наука 1974. 43 с.

⁴ Институт лингвистических исследований РАН; Комиссия лингвостногеографии Русского географического общества.

⁵ Bibliografické údaje o základných príspevkoch publikovaných v jednotlivých zborníkoch do r. 2002 sú v LARNG záverom state *Z histórie zostavenia Atlasu* (s. 22-25).

⁶ Na východnom úpätí Uralu je to Jekaterinburský štátny pedagogický inštitút, Nižnetagiľský štátny pedagogický inštitút a Uralská štátna univerzita.

⁷ Дialeктологический атлас русского языка. Центр Европейской части СССР. Вып. 1. Фонетика. Вступительные статьи. Справочные материалы. Москва: Наука 1986. 215 с. + карты.

⁸ Výnimkutvorila iba dva body v troch okresoch Archangelskej oblasti a v jednom okrese v republike Tatarstan.

⁹ Pozri *Программа собрания сведений для Лексического атласа русских народных говоров* in *Лексический атлас русских народных говоров*, s. 188-302.

¹⁰ Лексичны атлас беларускіх народных гаворак у пяці тамах. Том 1. Расліны і жывёльны свет. Мінск: Фонд фундаментальных даследаванняў Рэспублікі Беларусь – Камітэт гeadзэіі пры Савеце міністраў Рэспублікі Беларусь 1993. 368 м.; Том 2. Сельская гаспадарка. Мінск: Фонд фундаментальных даследаванняў Рэспублікі Беларусь – Камітэт гeadзэіі пры Савеце міністраў Рэспублікі Беларусь 1994. 354 м.; Том 3. Чалавек. Мінск: Фонд фундаментальных даследаванняў Рэспублікі Беларусь – Камітэт гeadзэіі пры Савеце міністраў Рэспублікі Беларусь 1996. 293 м.; Том 4. Побыт. Мінск: Беларускі республіканскі фонд фундаментальных даследаванняў – Міністэрства фінансаў Рэспублікі Беларусь – Камітэт дзяржаўных знакаў 1997. 439 м.; Том 5. Семантыка. Словаўтварэнне. Націск. Мінск: Беларускі республіканскі фонд фундаментальных даследаванняў – Міністэрства фінансаў Рэспублікі Беларусь – Камітэт дзяржаўных знакаў 1998. 337м. + 338-361 некарт. мат.

¹¹ Autori a počet máp: T. I. Vendina 6, I. A. Popov 4, B. N. Grišanova 3, T. K. Chovrina 3, O. I. Žmurko 3, L. J. Kostiučuk 2, L. I. Merkulova 2, T. A. Peckaja 2, B. N. Procenko 2, T. N. Kolokolceva a R. I. Kudriašova 2 (1 v 4 verziách), N. V. Kazanceva 1, L. A. Lekareva 1, S. A. Myznikov 1, E. P. Osipova 1, Z. V. Žukovskaja 1, T. V. Machračeva a S. V. Piskunova 1, N. S. Gancovskaja, I. V. Lebedeva a T. E. Nikulina 1.

¹² Podľa tematickej časti *Lexika prírody* boli v čase prípravy máp terénne údaje zozbierané na cca dvoch tretinách európskej časti ruského jazykového územia. Zoznam lokalít aj inštitúcií, ktoré sa na výskume zúčastnili, a rok výskumu p. na s. 173-187.

¹³ Abecedný symbol pred číslom signalizuje zameranie otázky na lexikálnu (L), slovotvornú (SL), lexikálno-slovotvornú (LSL) alebo sémantickú (SM) problematiku.

¹⁴ Situácia je z rozličných aspektov kartograficky spracovaná na 4 mapách.

Výzva na podávanie návrhov na referáty na 14. medzinárodný zjazd slavistov

V nadväznosti na protokoly z druhého a tretieho zasadnutia prezídia Medzinárodného komitétu slavistov z Belehradu a Udine (www.msk.edu.mk) a v súvislosti s blížiacim sa termínom realizácie 14. medzinárodného zjazdu slavistov (MZS) Slovenský komitét slavistov (SKS) upozorňuje a vyzýva slovenských slavistov k účasti na tomto významnom medzinárodnom podujatí. Tematika zjazdu bola publikovaná v časopise *Slavica Slovaca* (2006, roč. 41, č. 1, s. 95-96) a je k dispozícii aj na internetovej stránke Slovenského komitétu slavistov na adrese www.slavu.sav.sk.

Slovenský komitét slavistov žiada záujemcov o účasť na 14. MZS v Macedónsku, ktorý sa uskutoční v roku 2008, aby svoje prihlášky posielali na adresu Slovenského komitétu slavistov (Panská 26, 813 64 Bratislava 1). SKS vydá zborník referátov na 14. MZS.

Účasť referentov na 14. MZS nemožno zabezpečiť z prostriedkov Slovenského komitétu slavistov. Žiadame preto všetkých záujemcov, aby svoju účasť na 14. MZS v Macedónsku koordinovali na základe pokynov Medzinárodného komitétu slavistov (www.msk.edu.mk).

Prosíme všetkých záujemcov, aby v prihláške na 14. MZS dodržali nasledovnú štruktúru:

1. Meno, priezvisko, tituly.
2. Pracovisko
3. Kontaktná adresa, e-mail a telefón
4. Anotácia referátu a kľúčové slová v anglickom jazyku, resumé v anglickom, nemeckom alebo ruskom jazyku. V prípade, že referát bude publikovaný v svetovom jazyku, resumé referátu prosíme zaslať v slovenčine.
5. V prípade nezáujmu publikovať príspevok v spoločnom zborníku referátov žiadame referentov informovať SKS o spôsobe publikovania referátu v inom zborníku alebo časopise, s uvedením bibliografického údaj.

Peter Žeňuch, predseda Slovenského komitétu slavistov

Menný register

- Adam, J. 89
Adamczyk-Garbowska, M. 177
Adamec, P. 33, 39
Adelung, J. Ch. 101
Afanasjev, A. N. 82, 85, 86, 106
Afinogenov, D. J. 92, 93
Ахматова, А. 73
Ambruš, J. 104
Angelov, B. 78
Anikina, A. Je. 174
Archangelský, V. L. 82
Aristofanos 52
Aristoteles 99
Armianov, G. 18, 24, 30
Аросева, Н. 74
Асеев, Н. 73
Augustinová, E. 87
Avenarius, A. 94
Azarch, J. S. 184
Babic, M. 88
Babotová, E. 173
Bačinskij, A. 84
Bačinský, A. 138, 164, 173
Badurina, L. 176
Bagić, K. 176
Bachtin 96
Bajziková, E. 108, 118
Balaš, F. 121
Bálint, T. 125-127
Balkanski, T. 19, 21, 23, 30
Bally, Ch. 82
Balogh, J. 123
Bapar, J. P. 106, 109, 117
Bartek, H. 11
Bartko, L. 84, 173
Basara, J. 81
Basarová, A. 81
Basilus, D. 123
Bazilovič, J. 92
Bednaříková, J. 88
Begiński, T. 178
Bel, M. 87
Beláková, M. 79-80
Benedikt, V. 69, 97-100, 103
Beneš, Z. 181
Benža, M. 84, 94, 95
Beňková, L. 172
Beňková, M. 172
Berezovičová, Je. L. 175
Bernolák, A. 70, 97-100, 102-104
Бернштейн, С. Б. 73
Besmenik, J. 167
Bielek 127
Bieňkowska, D. 123
Bindas, J. 168
Bizanci, J. G. 140, 141, 161, 165, 166
Bjeletičová, M. 175
Blanár, V. 19, 30, 51-54, 59, 60, 69-71, 94, 95, 97-104
Blažovský, G. 141
Blosius, L. 91
Blum, R. 89
Bobrowski, M. 93
Bocatus, J. 120
Bodnár, J. 126, 135
Bodrožić, I. 177
Boďová, A. 88
Богатырев, Н. 72-74
Богданов, Ю. 72-74
Богданова, И. 72-74
Bohaticová, M. 122, 123
Boleráčová, Z. 84
Bonáry, J. 11
Bopp, F. 100-102
Borisovová, D. 175
Борковский, В. И. 106, 117
Bosák, J. 94, 95
Botev 170
Bradáč, J. 164
Breza, V. 120
Broch, O. 4, 5, 7
Brťáňová, E. 95
Brukner, J. 124
Bruss, J. 144
Budzková, I. V. 180
Buffa, F. 75
Bukovský, V. 88
Burkard, Th. 41
Bursill-Hall, G. L. 98, 103
Buzassyová, K. 35, 39, 103
Cablka 127
Cambel, S.
Cambel, S. 3-16, 103, 173, 174
Cap, M. 156
Capko, J. 126, 128, 131
Cegielský, 101, 102
Celnarová, X. 90
Cibulka, J. 87
Coranič, J. 171
Creutzer, S. 121
Curtius, E. R. 122
Cuřin, F. 66
Čajda 127
Čapek, K. 73
Čaplovič, J. 84, 120-123
Čatayová, S. 89
Čegec, B. 177
Čech, P. 86
Černá, A. M. 180
Čerňanský, G. 167
Černická, E. 67
Černý, J. 54, 60
Čičaj, V. 88
Čierniková, B. 90
Чипевъ 135
Čizmarová, M. 82-83
Čoraková 177
Čornej, P. 180
Čoroleevová, M. 30
Čučka, P. 141, 172
Čyževský, D. 78
D'Amo 87
Dana, J. 86
Danilák, M. 172
Данилюк, Д. 9
Darholtz, K. 121, 123
De Camellis, J. J. 140, 141, 145, 149, 161, 171
De Smet, I. A. R. 40
Dedić, A. 177
Dejkovová, Ch. 174
Démosthenos 52
Dimitrovová
Todorovová, L. 175
Dobrotková, M. 86
Dobrovský, J. 70, 71, 99-103
Dobšinský, P. 4, 106, 173
Dočinec, M. 141, 167
Dóková, K. 87
Doležal, P. 70, 71
Doležal, P. 98-100, 103
Domová, M. 88, 120, 121
Donatus, Ae. 100
Doruľa, J. 3, 4, 40, 41, 91-95, 106, 117, 118, 138-140, 148, 171, 173
Drahošová, Š. 86
Drachovský, J. 46
Drews, P. 153, 165
Droppová, E. 28, 30
Dudášová-Kriššáková, J. 95, 172, 173
Dujčíková, V. 100, 103
Dukić, D. 177
Dulla, M. 125, 127
Dusson, J. L. 87
Dvonč, L. 19, 30
Dvořáková, D. 86
Đulgerova, G. 91, 93
Đurovič, E. 36, 69-71, 103
Dzurňáková, Z. 90
Džundová, I. 173, 178-179
Džupinková, Z. 173
Eckert, R. 180
Endrődy, J. 89
Esterházi, I. 89
Esterházi, M. 88
Fábryová, L. 86
Falińska, B. 81
Farschius, J. 121
Fedoszov, O. 181
Feldmanová, L. Č. 177
Fényes, A. 28, 30
Ferenčíková, A. 4, 173, 181-184
Fick, A. 50, 51, 54, 57, 58, 60
Figuli, M. 74
Filip, J. 124
Filipowicz, M. 178
Filová, B. 7, 8
Fircáková, K. 87
Fotul, M. 8
Franko, I. 145, 146, 150, 152, 153,

- 157, 159, 160,
163, 168
Franková, M. 175-177
Friedová, M. 180
Friezenhof, G. 86
Frimmová, E. 88, 123
Furdík, J. 103
Furlanová, M. 175
Gáfriková, G. 69-71
Gancovskaja, N. S. 184
Gašparíková, V. 7, 8,
11, 12, 94, 95,
106, 174
Gašparovič, I. 91
Gerát, I. 89
Gerd, A. S. 184
Gerov, N. 21, 25, 28,
31
Gladkova, H. 180
Gócs, J. 6
Godra, M. 87
Golema, M. 89
Gombala, E. 67
Gonić, S. 129
Гопѣов, Д. А. 72
Graus, I. 90
Grechuta, M. 178
Grešlík, V. 173
Grežďová, H. 86
Grimm, J. 99-103
Grišanova, V. N. 183,
184
Grkovićová Majorová,
J. 175
Grochowski, M. 63
Grollová, J. 90
Gumplowicz, M. 5, 173
Guoth, J. B. 102
Gutgesel, D. 120
Gutowski, P. 177
Gvozdanovićová, J. 180
Haasová, L. 61, 66
Habovštiak, A. 4, 8, 30
Hádek, K. 180
Hájek, V. 180
Halajčík, Ď. 7
Halaša, A. 125, 127
Haličková, E. 64-67
Hanesová, E. 64-67
Hanigovský, Š. 31
Hansen, B. 181
Hanus, J. 88
Haraj, I. 50-60
Haraksim, E. 138
Harvalík, M. 180
Hašek, J. 73
Hattala, M. 102, 104
Havlíček-Borovský, K.
72, 73
Havlová, E. 180
Hečko, F. 72, 74
Hegel, Fr. 99, 101, 102
Helander, H. 40
Herder, J. G. 100-102
Hjlemslev, L. 50, 60
Hladký, J. 79, 87
Hlinka, A. 90
Hlůšková, H. 3, 94
Hnat'uk, O. 144, 146-
151, 153, 155-158,
160-162, 165,
166, 168
Hnat'uk, V. 4, 5, 144-
168, 173
Hoďa, M. 167
Hodža, M. M. 102-
104, 136, 167
Hochel, B. 24, 31, 62-
64, 66
Holbová, K. 88
Holeš, J. 54, 60
Hollý, J. 86
Holovacký, J. 4
Holubcová, J. 88
Holubová, M. 89
Homolková, M. 180
Honl, I. 63, 66
Horáková, R. 32, 39
Horálek, J. 180
Horálek, K. 6, 7
Horecký, J. 70, 82,
103, 118
Houdek, F. 7
Hricáková, O. 173
Hroboň, S. B. 102
Hruševskij, M. 144-
149, 151-159, 168
Hubina, M. 90
Huľajeva, N. 173
Humboldt, W. 100-
102, 104
Hunčaga, G. P. 90
Hviezdoslav, P. O. 74,
129
Hýzrl, J. M. 180
Chalúpka, S. 73
Chlebana, P. 65, 66, 67
Chopin, F. 178
Chovanec, J. 89
Chovrina, T. K. 184
Chrysippos 50
Chudý, S. 127
Churý, S. 135
Ignatiev 129
Isačenko, A. V. 32, 39,
172
Ising, E. 98, 104
Ivančík, M. 92
Иванова, И. 72, 74
Ivanová-Šalingová, M.
19, 30
Ivanova, N. 33, 39
Jagić, I. 78
Jakobson, R. 78, 172
Jakubowiczová, M.
175
Janečková, M. 180
Jankovič, J. 170-171
Jankovič, L. 87
Jánoš, I. 167
Janyšková, I. 175, 180
Jasinovskij, J. 160
Javorskij, J. 141, 144-
166, 168
Jergović, M. 177
Jesenský, J. 73, 74
Ježek, V. 88
Jilemnický, P. 73, 74
Jirásek, A. 73
Johnson 61
Jóna, E. 8, 97, 104
Juhaniaková, J. 66, 67
Juhasevič, J. 138, 147,
159, 167
Juhásová, L. 32-39,
39, 92
Jurčová, G. 64, 65, 67
Juríková, E. 87
Кабашнікаў, К. П. 106
Kačala, J. 66, 70, 103
Kačic, L.
Kačic, L. 91-93, 153,
154
Kačirová, Z. 6
Kadlečík, I. 87, 88
Kalezićová, M. 174
Kalinčiak, J. 73
Kalinová, M. 89
Kaliský, T. 174
Канети, Е. 23, 30
Karliková, H. 175, 180
Karlsen, E. 41
Karolczuková, A. 177
Karski, Ja. F. 105, 106,
117, 173
Kazanceva, N. V. 184
Keilius, H. 69, 71, 98,
100, 104
Kery, J. 86
Kessler, E. 41
Kiss, G. 181
Kiss, L. 181
Kleckerová, E. 86
Klimeková, A. 87, 121
Klímková, M. 180
Klin, V. 168
Klős, J. 120-122
Kmet', M. 90
Knappová, M. 54, 60
Kobližek, V. 179
Kodajová, D. 89
Koduchov, V. I. 82
Kohútová, M. 87
Kolár, A. 129
Kolbuszewska, Z. 178
Kolečányiová, M. 9
Kolenda, G. 140
Kollár, J. 100, 136-
138, 73, 74, 86
Kolokoľceva, T. N.
184
Komárek, K. 180
Kombiša 127
Komorová, K. 86, 88,
120
Kondrašov, N. A. 72
Kopecký, M. 63
Kopečný, F. 33
Кордэ
(Троепольская),
H. 72, 74
Kormaš, J. 167
Корнилов, В. 73
Kosek, P. 179
Kostiučuk, L. J. 184
Koška, J. 94, 95, 135,
170, 171
Koškova, M. 17-32,
34, 39, 91, 92, 94
Kotora, J. 7
Kovács, A. 90
Kovačičová, O. 77-79
Kovačka, M. 87, 88
Kováčová, V. 91, 172-
173
Kovalčík, J. 6
Kovalčík, V. 178
Kowalski, J. 177
Kožucharov, S. 78
Krajčovič, R. 75-77

- Kráľ, J. 74
 Králik, Ľ. 18, 20-22, 30, 80, 81, 174-175, 179-181
 Králiková, M. 89
 Kras, P. 177
 Krasnovská, E. 87, 91, 93
 Kravar, Z. 177
 Krekovičová, E. 19, 28, 30
 Kripke 50
 Kroll, W. 104
 Krško, J. 61-68, 75-77, 79, 80
 Krupa, V. 104
 Kučera, K. 180
 Kučera, M. 94
 Kudriašova, R. I. 184
 Kuhn, H. C. 41
 Kühner, R. 104
 Kuchárik 127
 Kucharski, A. 5, 173
 Куклинкова, Д. 73
 Kujovičová, M. 123
 Kukučín, M. 73, 74
 Kunin, A. V. 82
 Kurkinová, Ľ. V. 174
 Kuruc, Š. 90
 Kuryłowicz, J. 50, 60
 Kušníráková, I. 89
 Kuźma, A. 5
 Kuzniak-Semanojanko, J. 168
 Kvasnicová, O. 86
 Kvítková, N. 180
 Kwaśniewski, A. 75
 Kyselica, J. 171
 Lacko, M. 171
 Lakoff 61
 Lakomčík, P. 173
 Lalíková, M. 89
 Lamperová, L. 64, 65, 67
 Langer, J. 173
 Láni, J. 87
 Łaskiewicz, H. 177
 Lasić, S. 176
 Lebedeva, I. V. 184
 Lebenstein, J. 178
 LeFeuvre, C. 174
 Lehečka, B. 179
 Leikareva, L. A. 184
 Lekovová, T. 175
 Leopold 141
 Leščák, M. 7, 9
 Lešo, J. 167
 Letz, R. 139
 Levický, D. 167
 Levy, J. 134
 Lichtenberg, J. 30
 Lichtenbergerová, J. 18
 Lipták, Š. 8, 75, 84, 92, 93, 172, 173
 Loma, A. 174
 Łowmiański, 85
 Luby, Š. 91
 Łukaszevska, J. 90
 Lukoviny, Ľ. 90, 92
 Ľašuková, V. 93, 105-118
 Mácelová, M. 89
 Mackensen, L. 54, 60
 Mach, P. 90
 Machek, V. 22, 30
 Machračeva, T. V. 184
 Majda, T. 171
 Majtán, M. 54, 60, 67, 77, 79
 Malachovský, J. 140
 Malec, M. 80
 Malenínská, J. 63, 66, 67, 180
 Malicki, J. 180
 Maliniak, P. 89
 Malýševský, I. I. 78
 Mária Terézia 147, 158, 164
 Marsina, R. 88
 Matáková, B. 89
 Matejčík, J. 54, 60
 Matejko, Ľ. 77, 78, 79
 Матула, В. 73
 Матвеева, Г. 72-74
 Maťovčík, A. 135
 Maurocordato, T. 140
 Medvecký, J. 90
 Medvedyk, J. 140, 141, 148, 153, 157, 158, 161, 164-166, 168
 Meilet, A. 81
 Мельчук, И. 73
 Merkulova, L. I. 183, 184
 Mészárosová, K. 87
 Mićanović, K. 176
 Mićanović, M. 177
 Mickiewicz, A. 135
 Mielczareková, J. 180
 Михайлова, К. 18, 30
 Michálek, J. 9, 11, 174
 Michalko, J. 135
 Michalová, B. 180
 Michałowska, T. 119
 Miko, F. 82
 Mikolášik, M. 90
 Mikoš, M. 178
 Milly, D. 173
 Miloradovićová, S. 174
 Minárik, J. 7, 11, 120, 122
 Miřinský, V. 166
 Mišák, Š. 86
 Mišianik, J. 138, 143
 Mišík, Š. 5, 6, 9
 Mitu, M. 175
 Mlacek, J. 3, 82
 Molotkov, A. I. 82
 Momčilov, I. 128
 Morachovskaja, O. N. 184
 Morozov, A. V. 93
 Mosný, P. 174
 Motěšický, K. 179
 Mrázek, R. 32, 39
 Mrkonjić, Z. 177
 Mudroň, A. 122, 126, 127
 Muziková, K. 173
 Myers, B. 28, 30
 Myznikov, S. A. 184
 Nádaská, K. 90
 Ňachajová, M. 173
 Nedvěďová, M. K. 181
 Nejedlý, P. 179, 180
 Nemčoková, O. 65, 67, 79
 Němec, I. 179, 180, 181
 Nemec, K. 176
 Nepomucký, J. 151
 Neščimenková, G. P. 181
 Neupauer, E. 90
 Newerkla, S. M. 180
 Nicolova, R. 33-37, 39
 Niederle, J. 55, 60
 Niederle, L. 85, 129
 Nikulina, T. E. 184
 Nižnanský, J. 4
 Nosák-Nezabudov, B. 84
 Novák, J. 69
 Novák, Ľ. 102, 103, 104, 127
 Nowosielski, J. 178
 Ohnivecová, I. 172
 Okál, M. 50, 60, 123
 Окуджава, Б. 73
 Olesnický, J. 167
 Oliva, K. 180
 Olivová-Nezbedová, L. 63, 67
 Олонова, Э. 72, 74
 Olšavský, M. M. 147, 165
 Olšavský, Š. 141
 Ondrejovič, S. 70, 102, 104
 Ondruš, Š. 76, 81, 180
 Opalková J. 82
 Opělová-Károlyiová, M. 20, 30
 Oravec, J. 108, 118
 Orlovský, J. 62
 Ormis, J. 29, 30
 Orosová, M. 89
 Osípora, E. P. 184
 Oslanský, F. 89
 Pácalová, J. 10
 Pacindová, L. 89
 Pachomova, S. 172
 Paľániejský, D. 52
 Palavestra, P. 174
 Paljetak, L. 177
 Palkovič, K. 4
 Памяранцава, Э. В. 106
 Pancza, D. 172
 Paňčíková, M. 134
 Paňkevych, I. 4, 12, 138
 Pape, W. 50-52, 54-56, 58, 60
 Papová, C. 123
 Papp, Š. 138
 Paříková, M. 11
 Pastrnek, F. 4, 5
 Pátek, J. 89
 Patráš, V. 62, 63, 67
 Pauliny-Tóth, V. 125
 Pauliny, E. 8, 36, 75, 78, 98, 103, 104
 Pauly 51, 57, 60
 Pavelek, J. 104
 Pawliková-Vilhanová, V. 90
 Pázmaň, P. 89
 Peciar, Š. 32-34, 37, 39

- Peckaja, T. A. 184
Pekariková, K. 177-178
Pekařová, K. 88
Peretc, N. V. 137, 142
Peretc, V. N. 136, 140, 149, 150-153, 155, 156, 158, 159, 161, 162, 168
Petermann, J. 87
Petkevič, V. 180
Petrak, N. 177
Petrov, A. 136, 137, 139
Petrova, Z. M. 181, 184
Petrovičová, S. 175
Petrovičová, Z. 64-67
Petrus, P. 135
Petruševič, A. 167
Pietro, A. 125
Pilc, G. 121, 122
Piskunova, S. V. 184
Pižurica, M. 174
Pleskalová, J. 64-67, 180
Plintovič, I. 67
Pobóg-Lenartowiczová, A. 90
Počtová, G. 106, 107, 118
Podolák, J. 94
Podrimavský, M. 174
Pogačniková, J. 177
Pokorná, E. 19, 20, 30
Polívka, J. 9, 11, 106
Pomfyová, B. 89
Popadič, V. 12
Popov, G. 78
Popov, I. A. 181, 184
Poriezová, M. 87
Pott, A. F. 50, 60, 99-102, 104
Považaj, M. 54, 60
Pranjković, I. 176
Přidavková, M. 7
Prižmyč, M. 173
Prlenderová, I. 176, 177
Procenko, B. N. 184
Pročková, A. 129
Profantová, Z. 9, 94
Prtenjača, I. 177
Pstyga, A. 181
Pukanec, M. 85-86
Pumprala, V. 88
Punday, J. 6
Pytlíková, M. 179
Racin, K. 96
Rácová, N. 91, 92
Ráday, L. 87
Radzikowski, E. 5, 173
Rafolt, L. 176
Rajčanová, A. 62, 67
Rákoci II., F. 141
Randák, J. 89
Rath 127
Reinhart, J. 174
Rejzek, J. 180
Rešicki, D. 177
Ripka, I. 174
Risch, B. 55, 56, 58, 60
Ritter, R.-P. 175
Ronaiová, I. 89
Rosa, V. J. 70, 98-100, 104
Rothe, H. 136, 142-145
Rudnov, P. 167
Rusnák, P. 89
Rusyn, I. 167
Ruščin, P. 150, 154, 162
Ruttkey, A. 95
Ružička, J. 14, 32, 39, 103
Rybczynska, A. 177
Sabov, J. 4, 5, 136, 139
Sabov, M. 168
Saktorová, H. 87
Самойлов, Л. 73
Sasinek, F. V. 125, 129
Savický, N. P. 181
Sazonova, L. 136, 142, 143
Sedlák, I. 4
Sedlák, V. 94, 95
Sedláková, K. 91, 125-135
Selepčeni, J. 87, 140
Semeš, A. 171
Seňko, I. 173
Sentiváni, M. 41, 49, 92
Sentiváni, J. 88
Сергпутоўскі, А. К. 108
Schaller, H. 181
Schäfer, G. 144
Schlögel, F. A. 99
Schulze, W. 50, 51, 60
Schuster-Šewc, H. 180
Schwickerath, R. 41
Siatkowski, J. 81, 82
Sičáková, Ľ. 79
Sienkiewicz, H. 129
Sikyónsky, E. 52
Silić, J. 176
Sipekiová, N. 87
Sirochman, M. 173
Sirovátka, O. 7
Sisa, J. 87
Skladaná, J. 27, 30, 87, 180
Skladaná, M. 65, 67
Skladaný, M. 174
Slameňová, J. 89
Slavejko 28
Slavkovský, P. 84
Slivka, M. 88
Слудский, Б. 73
Смирнов, Л. 72, 73
Sobalíková, H. 179
Sofronievski, V. 175
Sokolov, M. I. 139
Соколова, З. 72
Sowa, W. 175
Soyka, S. 178
Speranskij, M. 136, 139, 140
Sreznevský, I. I. 4
Stančič, G. H. 121
Stanislav, J. 173
Stanišić, V. 175
Stanoev, S. 18, 30
Стефанов, архим. П. 30
Stefanov 18
Стефановић, М. 148, 150, 152, 154, 157, 158-160, 162, 164, 165, 168
Stěpanova, L. 180
Stern, D. 144-160, 162-166, 168
Stipčević, N. 174
Stöckel, L. 120
Stojan, S. 177
Stojanov, S. 35, 37, 39
Stoličná, R. 84
Superanskaja, A. V. 19, 30, 50, 51, 60
Svoboda, M. 90
Сычева (Воронкина), Т. 72
Symeonidis, Ch. 175
Szapocznikow, A. 178
Šafárik, P. J. 170
Šalkovský, P. 94
Šapošnikov, A. K. 174
Šarga, J. 8
Šášik, M. 85
Šaur, V. 180
Šembera, A. V. 5
Шевырев, С. 72
Šindelářová J. 63-68
Šir, F. 60, 104
Šivicová Dularová, A. 175
Škiljan, D. 176
Škoviera, A. 171
Škovierová, A.
Škovierová, A. 86-92, 119-124
Škultéty, J. 84, 125, 127
Šmatlák, S. 102, 104, 121
Šmejkalová, M. 180
Šmilauer, V. 79
Šoltés, P. 18, 23, 31, 92, 127, 138
Šoltéssová, E. M. 125
Štec, M. 172
Štefánik, M. R. 90
Štefanovičová, T. 94, 95
Štefko, J. 9
Štěpán, P. 180
Štícha, F. 180
Štilla, M. 135
Štolc, J. 4, 8, 75
Štúr, E. 97, 99, 100-104
Шухнина (Богданова) И. 72
Šujanský, F. 4
Шульгина, Н. 74
Švagrovský, Š. 138
Švolíková, M. 86
Taft, R. F. 92, 93
Tajovský, J. G. 73, 74
Tarachonič, M. 167
Tarliński, P. 153
Tatár, J. 66, 67
Tatarin, M. 177
Tatarka, D. 72
Těma, B. 67
Tesák, P. 88
Tesnière, L. 81
Thrax, D. 50, 98, 99
Tichý, F. 136, 137,

- 139, 142, 143,
145-148, 151, 152,
154-157, 159-162,
164-166, 168
Timon, S. 87
Timrava, B. S. 73, 74
Tóvik, Š. 8
Todorov, T. 174
Todorov, V. 17, 23-25,
28, 31
Tököli, I. 140
Tolstaja, S. M. 175
Tolstoj, L. N. 96
Tolstoj, N. I. 73, 181
Tomášik, S. 73
Toporkov, A. L. 85
Tranovský, 157
Triska, F. 100, 101, 104
Turinský 168
Turzo 127
Unger, J. 90
Untermann, J. 50, 60
Uther, H.-J. 12
Vahanovský, Š. 168
Vajanský, S. H. 73,
125-127, 129,
131, 135, 170
Vajda, M. 167
Vajdička, L. 87
Vajdllová, M. 179
Valach, J. 86
Valachová, D. 88
Valčáková, P. 174, 180
Válek, M. 74
Varbotová, Ž. Ž. 174,
180
Varchol, J. 173
Varcholová, N. 173
Varsik, B. 76
Varša, I. 90
Vasiľ, C. 140, 141,
144, 149, 157,
160, 163, 169,
171, 178
Васильева, Л. 72-74
Vasmer, M. 174
Vašica, J. 78
Vazov, I. 129, 131,
133-135, 170
Veleg, M. 89
Velegová, M. 90
Vendina, T. I. 181, 183,
184
Verchratský, I. 4
Vinogradov, V. V. 82
Винокуров, Е. 73
Vintr, J. 69, 71, 180
Violičová, A. Z. 177
Vlajičová Popovićová,
J. 175
Vojtech, M. 3
Vojteková, M. 172
Vološinský, J. 140
Воронкина, Т. 72
Voronov, A. D. 78
Vozňak, M. 144-148,
150-156, 158-166,
168
Вронский, Ю. 73
Всеволодова, М. В.
105, 117
Vučkovičová, M. 174
Weingart, M. 10
Weingart, M. 103, 104
Weissová, H. 63, 65,
68
Wissowa 60
Wojtyła, K. 177, 178
Wollman, F. 7, 8
Wujka, J. 123
Zachej, S. 125-135
Zajkovskaja, T. 175
Zajkovskij, V. 175
Zaleski, Z. 177
Залеская, Е. 72
Záturecký, A. P. 26,
28, 31
Závadová, K. 87
Zavarský, S. 40-49, 92,
93, 171-172
Zawiliński, R. 5
Zechenter
Laskomerský, G.
K. 125, 126, 173
Zelený, A. 67
Zikánová, Š. 180
Zimek, R. 33, 36, 39
Ziólkowski, A. 177
Zubko, P. 171
Žagar, M. 176
Žatkovič, J. 5, 9
Žažová, H. 89
Želtvaj, J. 153, 160
Žeňuch, P. 3, 83-85,
89, 91-93, 95,
136-169, 171, 173,
174, 178, 185
Žeňuchová, K. 3-16,
89, 92, 94, 171-
174
Žibritová, G. 87
Žigmund I. 122
Žigo, P. 79, 81-82, 173
Žmurko, O. I. 184
Žukov, V. P. 82
Žukovskaja, Z. V. 184
Žuravľov, A. F. 85, 86,
175

CONTENTS

STUDIES

V. BLANÁR: Štúr's linguistic work in the context of the Slovak grammatical thinking	97
B. ЛЯШУК: Prosaic Dynamics of Syntactic Features in the Texts of Belarussian and Slovak Folk Fairy Tales	105
A. ŠKOVIEROVÁ: Antiquity and its reflection in the panegyric poetry of Humanism	119
K. SEDLÁKOVÁ: The correspondence, original works and translations of Samuel Zachej	125

REVIEW ARTICLES

P. ŽEŇUCH: The re-found Šarišský spevník from the early 18th century in the light of the ethnic-confessional situation of the Carpathian region	136
--	-----

REPORTS and REVIEWS

J. JANKOVIČ: Ján Koška remains with us	170
S. ZAVARSKÝ: Research on the Cyrillic and Latin documents relating to the Byzantine-Slavonic rite in Slovakia	171
V. KOVÁČOVÁ – K. ŽEŇUCHOVÁ: Report on the international scholarly conference on Slovak-Ukrainian relationships in history, culture, language and literature	172
K. ŽEŇUCHOVÁ: The one hundred and fifty years from the birth of Samo Cambel	173
L. KRÁLIK: An international symposium on etymology in Beograd	174
M. FRANKOVÁ: The 35th workshop of the Zagreb slavistic school	175
K. PEKARIKOVÁ: The summer school of the Polish language and culture in Lublin	177
I. DŽUNDOVÁ: C. VASIL, – P. ŽEŇUCH: Cyrillic Manuscripts from East Slovakia. Slovak Greek Catholics: Defining Factors and Historical Milieu	178
L. KRÁLIK: Verba et historia. 80th Anniversary of Igor Němec	179
A. FERENČÍKOVÁ: Leksičeskij atlas russkich narodnych govorov	181
P. ŽEŇUCH: Call for papers for the 14th international congress of slavists	185
Index of Names	186

MIČ 49 601

SLAVISTICKÝ ÚSTAV JÁNA STANISLAVA SAV BRATISLAVA
MATICA SLOVENSKÁ MARTIN

SLAVICA SLOVACA, ročník 41 (2006), č. 2. Vychádza dvakrát do roka. Cena jedného čísla 60,-- Sk.
Ročné predplatné 120,- Sk. Tlač: VEDA, vydavateľstvo SAV, Dúbravská cesta 9, 842 34 Bratislava.
Tel.: 02/54774253, fax: 02/54772682.

Objednávky do zahraničia / Distributed by:
Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin
Slovak Academic Press, s. r. o., P. O. Box 57, Pošta 15, 810 05 Bratislava
Slovart G. T. G., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava

ISSN 0037-6787